УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІОЛОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ В ПРАЗІ

Д-р М. ШАПОВАЛ

СИСТЕМА СУСПІЛЬНИХ НАУК І СОЦІОГРАФІЯ

(НАРОДОЗНАВСТВО)

ПРАГА 1932

ДЕРЖАВНА ДРУКАРНЯ В ПРАЗІ

06
10

УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІОЛОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
В ПРАЗІ

Д-р М. ШАПОВАЛ

СИСТЕМА СУСПІЛЬНИХ НАУК і СОЦІОГРАФІЯ (НАРОДОЗНАВСТВО)

23138

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

Львів. Бібліотека АН. УРСР
19.076

ПРАГА- 1931

С51(2Укр)

Відбитка
зі збірника "НАРОДОЗНАВСТВО"
видання
Українського Соціологічного Інституту
в Празі.

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 5567

Літографовано 200 примірн.

Д-ру Емілеві Халупному
найвизначнішому чеському
соціологові-систематикові

присвячує вдячний

Автор

Ш А П О В А Л, Микита.

СИСТЕМА СУСПІЛЬНИХ НАУК І СОЦІОГРАФІЯ /НАРОДОЗНАВСТВО/

І Н а у к а.

Вступ.

Перечитуючи працю проф Євгена Кагарова "Завдання та методи етнографії", надруковану в українському "Етнографичному Вісникові", що видає Етнографична Комісія Укр. Академії Наук за редакцією акад. Ан.Лободи та В.Петрова, читач не може позбутися своєрідного почуття пригноблення: невже сучасне народознавство не може справитись зі своїм завданням і дати нам справді науку про народ? Невже й українське народознавство й далі існуватиме безплідною смоковницею? Справді, величезне число людей працює в царині народознавства, витрачаються величезні кошти на досліди і друки, але де наслідки цього труду, коли наука має служити людині, полегчувати їй орієнтацію у світі і своєму оточенні, допомагаючи кращому, правдивішому зрозумінню дійсности?

Народознавство так само, як і інші науки, мало б виконувати цю суспільну функцію. Проф. Ф.Вовк розпочав свою статтю "Де-що про теперішній стан і завдання української етнології" /1899/ словами *Edw. Tylor-a*, од яких надійно здимаються груди:

The knovledge of man's course of life, from the remote past to present, will not only help us to forecast the future, but may guide us in our duty of leaving the world better than we found it.

Так! Знаття поступу людського життя на землі, від його початків і до наших часів, не тільки допомагає нам заглядати в будучину, але може ще й вести нас до виконання обовязку - залишити світ кращим, ніж він був тоді, як ми вступали в його.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

Залишити світ кращим - це справді почесне й велике завдання не лише для ученого гуманітариста, але й кожного члена суспільства, особливо ж того, що тиском обєктивних і субєктивних чинників піднесений на значне впливове, або керуюче соціяльне становище. Тимчасом багато з високопоставлених залишають світ не то що в кращому, а таки, очевидно, в поганому стані: всі чинники, що рішили розпочати світову війну, яка недавно лютувала в Европі, очевидно, не зможуть зійти зі світу з переконанням, що вони залишили людське суспільство в "кращому" стані!

Не тільки ті, переможці та їх попутники, що силкуються закріпити політичні наслідки війни на свою користь, але й ті учені, що раніш проголошували війну "нормальним" станом людства, а тепер "законами науки" силкуються захищати "вічний мир" з виключною метою закріпити наслідки перемоги за "своїми", закріпити панування над упокореними й поневоленими.

Цей факт показує, що "наука" не завжди може служити поступові людства, а часто служить руїнництву. Розуміється, не формули науки винуваті в цім, а люде, що користуються ними, що рухають ними. Тому-то для поступу не досить ще високого ентузіязму самих людей науки, щоб досягти поступу і залишити світ кращим.

Ентузіязму не досить!

Треба ще знання того, що є к р а щ е, що є п о с т у п - отже потрібна оцінка дійсности, нова мета і шляхи до неї. А це все припускає досконале заздалегідне з н а н н я р е а л ь н о ї д і й с н о с т и і закономірности її перетворення, що можна здобути лише з ч и с т о ї н а у к и. Пізнання реальної дійсности не можливе без відповідної організації її вивчення, її досліджування, її наукової інтерпретації. Оскільки говоримо про людський світ, то його не можна поліпшити без знання суспільної дійсности. Коли про всесвітнє суспільство вищу науку дає /або силкується дати/ соціологія, то суспільну дійсність окремого народу мусить розкрити н а р о д о з н а в с т в о.

Чому народознавство? Тому що народознавство по етимологічному змісту цього слова мусить бути н а у к о ю п р о н а р і д.

Наука, що ставить собі завданням пізнання на-

роду, існує під різними назвами: е т н о л о г і я - значить народознавство; те саме значить ф о л ь к л ь о р, е т н о г р а ф і я; як поглянете в інші науки, то переконаєтесь, що й вони вивчають майже те саме: антропологія значить наука про людину; антропогеографія - наука про вплив природи на людей; державознавство - наука про співжиття людське, націологія - те ж, історія - те ж, філософія історії - те ж, генетична соціологія - те ж, соціологія - те ж, культурна історія - те ж. І ще багато є наук, що займаються людиною або людством, загально або спеціяльно, абстрактно чи конкретно, з одного погляду або з другого, одним методом або іншим, а все-таки... наука часто є безсилою не тільки передбачати, що буде завтра, не тільки не допомагає орієнтуватись сьогодні, але просто безсила сказати, що таке суспільна д і й с н і с т ь.

Напр.: народознавство й досі не може н а п е в н о сказати, що таке народ. Не знаючи напевне ще й предмету, чи можна сказати щось певне про його елементи, прикмети, функції, відношення, взаємочинности? А коли про це все ми чогось певного не скажемо, то чи може бути мова про н а р о д о з н а в с т в о, як науку?

Від того часу, коли проф М.Максимович поставив /1827 р в передмові до збірника пісень/ питання про українську народність, минуло більше сотні літ, багато Українців з того часу займались українським народознавством, а чи ми можемо з певністю сказати, що є н а у к а про укр. народ?

Всі українські "народознавці" скажуть хором, що така наука є і вкажуть на тисячі книжок і брошур. Справді, в тих книжках говориться і про народ, і про його територію, мову, господарство, техніку, школи, звичаї, вдачу, світогляд, словесність, літературу, мистецтво, і т.д., і т.д. без кінця. Але все говориться так, що ми чуємо слова, але не думки, багато оповідається, але мало чи й нічого не пояснюється; ми констатуємо, але не розуміємо: є знання, але нема науки.

Чи не занадто суворо ми ставимось до многолітньої праці великого числа вчених, між якими були такі імена, як М.Драгоманов, Ф.Вовк, Ів.Франко й ін. Так, коли говорити про і м е н а, то вони значні, праця їх поважна, для науки многоварта, а

коли говорити про все наше народознавство, то обсяг його понять малий, зміст його вузький. Чи воно, скажім, п о я с н ю є науково такі явища, як ролю української території в українській історії? ролю чинників космічних, як простих і складних, в минувшині й сучасности України? Чи воно п о я с н и л о революції й війни, що були в житті укр. народу - їх "форми", наслідки, впливи? А такі питання, як колонізація України - розмір, способи, національности, вплив на соціяльну структуру, на рівень свідомости населення і т. п. А чому, куди, як іде еміграція з України? Чому розшматовано українську територію? Чому укр. народ перебуває в довговіковому стані бездержавности? Чому зявилось кріпацтво, чому зникло як і чому зявлялось, занепадало шкільництво, преса, як творились сучасні міста, який вплив їх на села, які функції тих і других соціяльних агрегатів, який рівень, тип і характер свідомости ріжних груп населення? чому селяни вірять в бога, чорта, русалку, відьму, вовкулака і т. д., чому не уявляють суспільного процесу, чому не знають і чи можуть коли взнати калькуляцію товарів і праці, чому не було національної свідомости, а тепер є, чому політично селяни пасивні, чому можуть терпіти кріпацтво пятьсот літ і т. п. Про літературу, мистецтво, релігію, економіку, мову тощо укр. народознавство не пояснило, як і чому виникають ці явища, який уплив мають на ріжні групи суспільства; чому одна мова "багата", а друга "бідна", чому суспільство розкладається на класи, типи, професії; чому в нас така а не інша суспільна структура, чи вона зміниться й яким шляхом та коли? Чому "40-мільйоновий" народ в неволі, а одномільйоновий чи й менший політично самостійний?

Ще є море питань - гарячих, дошкульних, які в "народі" відбуваються, діють; про які "народ" хоче знати, або мусить знати, але чому "народознавство" про них мовчить, ніби не знає про їх існування? Українське "народознавство" може сказати де-що про "вишивки, де-що про "писанки", де-що про килими, пісні, приказки, забобони; може десятками років говорити про "зуб мамута", про вірш Климентія, про оди й вірші студеїв, але не говорить про соціяльну організацію, про політичний, економічний, культурний процеси, про популяційні явища, про здоровля, соціяльні хвороби, загалом - про в а ж н і явища,

від яких залежить історична доля народу, доля мільйонів одиниць.

"Народознавець" скаже, що дійсно вказані питання є важні, але про їх говорить не народознавство, а інші науки, народознавство ж має свій інший предмет і є цілковито самостійною наукою, що не торкається вказаних питань. Коли так, то чому ж воно претендує бути "народознавством", нічого не говорячи про важні сторони життя н а р о д у? Засада адекватности теорії вимагає, щоб поняття охоплювало в с е, що стосується до означуваного ним явища. Коли народознавство ставить собі метою вивчити те явище, що зветься "народ", то й мусить нам сказати все, що стосується до цього явища й що є відомим в даний час. Коли наука береться представити нам, напр., будинок, то не може обмежуватись лише на розгляді вікон і дверей, забуваючи чи одкидаючи інші елементи будинку. Коли ж розглядає лише вікна і двері, то засада адекватности теорії вимагає, щоб така наука і звалась не наукою про будинок, лише наукою про вікна і двері.

Народознавством може бути лише така наука, що досліджує н а р о д ц і л к о м. Очевидно, така наука може мати в собі кілька розділів, в яких розглядається одна якась властивість явища, чи сторона. Це нормально для будови кожної самостійної науки, але в цім разі елементарні засади логіки вимагають не називати частину іменем цілости, родову назву не можна прикладати до видового явища. *Genus proximum* не можна змішувати з *differentia specifica*.

Народознавство, коли воно хоче бути адекватною наукою про свій предмет, мусить бути наукою про цілий предмет з усіма його відомими сторонами, прикметами, властивостями, відносинами.

Ну, а що ж може сказати народові таке н а р о д о з н а в с т в о, в якому об'єкт його вивчення - ч а р о д - зовсім не досліджуваний із багатьох боків і то якраз найважніших? І що дасть таке народознавство народові?

В ліпші часи таке народознавство народові непотрібне, бо інші радощі займають народ, а в гірші - воно безсиле давати народові раду в його тяжких проблемах...

Роздвоєння науки й життя тут очевидне: все наше "народознавство" з його сотнями томів "праць" навіть не згадується ніде там і тоді, де й коли ук-

раїнців охоплюють важні проблеми живого життя. Десятків років праці над вивченням народу ніби не існувало!

Очевидно, в самій постановці науки про народ є якась фатальна хиба, недостача, що позбавляє наше народознавство актуальности, життєвої вартости. Чи це не перебільшення, не тенденційне перекручення дійсности? Ні, річевий перегляд науки народознавства впевнить нас, що не тільки в нас, але у світі народознавство переживає кризу. Виясняючи відносини етнології й етнографії, проф. Кагаров у згаданій праці зазначає /Кагаров,ст.13/, що "за наших днів у цьому питанні - якась д о б а р о з б р о д у". Очевидно,"розброд" не свідчить про благополучний стан річей. Що стан народознавства у нас лихий, це ясно, а тому ми й хочемо подати перегляд основних питань народознавства, щоб знайти шлях до відродження науки про народ.

Для нас ясно, що хоч би як негаразд було з наукою про нарід, а всеж ми не маємо іншого шляху до активізації відродження України, як наука про нарід. Тому не стоїмо за негацію народознавства, а за його р е о р г а н і з а ц і ю. Про це й погогоримо в цій праці. Але попереду де-що про науку, оскільки наша тема цього вимагає

II З а г а л ь н е о з н а ч е н н я н а у к и

I. В чім щирець науки.

Наука є однією з форм людської діяльности, власне - пізнавчої діяльности, що впорядковує явища і допомагає людині лекше зрозуміти реальну дійсність. По суті ця діяльність зводиться до систематично-класифікаційних операцій, якими ми впорядковуємо безмежне число фактів за якимсь принципом у систему, зводимо до кількох категорій, які нам дають змогу одним поглядом охоплювати весь "хаос" досліджуваних явищ.

По виразу Джевонса /"Основи науки" 1881./:Мабуть, колись виявиться, класифікація є не тільки початок, але й видний пункт і кінець людського знання". Багато теоретиків науки якраз це і твердять. Це саме сказав і Кант в передмові до своїх метафізичних основоположень природознавства:

„Eine jede Lehre, wenn sie System, d. i. ein nach Prinzipien geordnetes Ganze der Erkenntnis sein soll, heisst Wissenschaft" (Werke, hrg. v. der Pr. Akademie d. W. ss. Bd. IV, s. 467).

За B. Erdmann -ом також "всі науки є "systematisch geordnete Inbegriffe von begründeten Behauptungen, von Benennungen und Problemen" (Logik, I, s. 1).

Це саме стверджує і E. Husserl, підкреслюючи, що для надання знанню характеру науки треба "systematischer Zusammenhang im theoretischen Sinn" (Logische Untersuchungen, I, s. 15).

Французький теоретик H. Poincaré виразно зазначає: "А що є наука? Передовсім є к л а с и фікацією, є хистом обєднувати факти, начеб-то чужородні, але сполучені природною і прихованою спорідненістю. Іншими словами: наука є системою співвідносин" /„La valeur de la science" ст. 200/.

K. Pearson: "Класифікація фактів і творення абсолютних судів на підставі тієї класифікації дає в засаді і метод і мету модерної науки /„Grammar of Science, Лонд., 1900, ст. 6/.

Т. Г. Масарик теж: "Під наукою ми розу .ємо певну с и с т е м у знань, які відносяться до даного предмету чи до "предметів певного роду" /Versuch einer Concreten Logik" 1887., ст. 13/. Автор підкреслює далі, що ця система знань не є голим накопичуванням /blosse Zusammenstellung/ окремих думок /знань/, а продуманим впорядкуванням їх, через що ясніш виступає їх правдивість і переконуюча сила І один із найновіщих теоретиків науки проф. Ерік Бехер означає науку: "Наукою є предметно впорядкована с и с т е м а /Zusammenhang/ питань, ймовірних чи правдивих судів, разом із приналежними і звязаними дослідами і положеннями, які відносяться до того самого предмету, згляднo до тієї самої групи річево-приналежних предметів". /E. Becher: Geisteswissenschaften und Naturwissenschaften. Untersuchungen zur Theori u. Einteilung der Realwiss., München u. Leipzig, 1921., s. 6.)

Таким чином - "к л а с и ф і к а ц і я й с и с т е м а є "душею" науки. З цього висновок, що хочби як було багато здобутих емпірично знань, скажім, у селянина або й інтелігента, але вони не можуть претендувати на наукове значіння і вартість, бо вони не зведені до системи, не впорядковані, не зкласифіковані. Принагідно, в життєвій практиці назбірувані знання дійсности /досвід/ є необхідним м а т е р і я л о м для науки, але доки вони не впорядковані, цеб-то не укладені за якимсь принципом поділу /*fundamentum divisionis*/ в систему, доти вони не наука. Практиканство часто помилково ототожнюється з наукою. Якраз цього багато в народознавстві, де записування пісень або переліцування писанок, збирання вишивок і т.п. колекціонерство вважається за науку. Одначе між колекціонерством і наукою величезна прірва. Наука починається не тоді, коли школяр наловить метеликів і жуків та рядочками розтикає під склом, "впорядкуючи" за їх величиною або за коліром /це штучна, для науки безвартна "класифікація", бо наука стремиться до природної, адекватної класифікації/, а тоді, коли робиться впорядкування предметів не за однією якоюсь прикметою, а за кількома, можливо більш числовними, важними морфологічно-анатомичними властивостями отих метеликів і жуків. Коли б ми класифікували істоти літаючі за однією прикметою - крилами, то в нас би в один клас попали б птахи, кажани, метелики й жуки, а коли б класифікували водяних, плаваючих, то в один клас включили б риби, китів, морських собак, раків. Обивательсько-емпіричний погляд і відбився в назві "рибакит", "*velryba*", цеб-то рибою називається якраз не риба!

Утворити систему значить розмістити предмети /впорядкувати/ за якимсь принципом, що об'єднує предмети, споріднені п о д і б н о с т я м и, або розділює за різницями в формах, властивостях, функціях чи відносинах до інших предметів. І лише в такому порядкові науково-критичний розум відкриває глибший звязок між річами, якусь постійність, повторення, закономірність. Формула такого звязку вже стає теорією, а це якраз і є наукою. "Теоретичне пізнання і є мірою науковости", каже проф. Е. Радль і означує: "Наука в широкому розумінні є зусиллям до методичного пізнання всієї дійсности" /*E. Rádl: Moderní věda, její podstava, methody, výsledky. „Čin": Praha, 1926, st. 15*/.

Таке пізнання має метою установляти з а к о ни, цеб-то пояснювати явища у їх звязку, взаїмочинности, розкриваючи звязок причин і наслідків, загалом - причиновий звязок. Про це говорять всі освічені теоретики науки, напр., H. Helmholtz :"Не досить знання фактів; наука обявляється лише тоді, коли розкриє їх закони й їх причини" /. Vorträge u. Reden, I, ст. 169. /. Про це ж читаємо і в П.Ф.Пеко:"Наука задається метою пояснити явища, установлюючи з а к о н и, що обєднують одні явища з другими. Ідея з а к о н у п р и р о д и і ідея п р и ч и н и, що з неї випливає, є головні ідеї новочасної науки" /"Элементы философіи наук, перекл.з франц.,М.I9I5.,ст.55/. П о я с н и т и я к е с ь я в и щ е - з н а ч и т ь з н а й т и й о г о п о с т і й н и й з в я з о к з і н ш и м и я в и щ а м и. В такому двочленному звязку ми умовно вважаємо явища часово-попереднє за п р и ч и н у явища часово-послідуючого і називаємо: одно причиною, а друге - наслідком. Постійність цього відношення і звемо з а к о н о м, так що поняття причиновости єнеобхідним для установлення закону. Постійність у змінах величин двох фактів математики називають відношенням функції і перемінної. Суспільне життя народу - це мусять знати і народознавці - є системою як причин і наслідків, так і функціональних залежностей. Тому народознавство стане лише тоді н а у к о ю, коли факти з життя народу представить нам в с и с т е м і, впорядковано за певними принципами і показуватиме функціональні залежности між елементами соціяльного явища, та закономірности /причини і наслідки/ в їх розвитку. Отже, не "колекції", а з а к о н о м і р н о с т и в і д н о с и н між рядами соціяльних фактів у житті народу!

Розглядаючи народ статично, ми все будемо зустрічатись з питанням, як різні елєменти явища "народ" функціонально звязані, залежні, а розглядаючи динамично, зустрінемось із питанням, ч о м у сталось чи стається те чи інше явище. Отже, залежности і причини - передовсім ці категорії приведуть нас до вияснення закономірности, яка і є метою науки й її ознакою.

Одно називання конкретних предметів ще не є наукою, або як висловився S. Reinach: expliquer n'est pas dénommer" (. Archeologie", de la methode dans les sciences, 1924, ст. 202).

Статичне приймання світу є умовність - світ постійно рухається. Зрозуміти його в руху /динамично/ — це для науки необхідно. Статично світ сприймає і селянин, і дикун, і дитина, але динаміку світу розкриває наука, що аналізом матерії вже досягла до поняття електронів, що постійно рухаються. Одначе, електрони "відкриті" лише ученими, обивателі нічого про це не знають, а, почувши - похитують скептично головами; що ж до "народу", то цей обєкт у всіх перед очима: він постійно рухається. Коли уявляти "народ" без руху, то це буде лише механична сума одиниць. Не рухаючись /напр., в сні/, ці одиниці нічого не витворюють. Народознавство ж якраз описує /етнографія/ і досліджує /етнологія/ народ не в його суті, але переважно його в и т в о р и: словесність, право, мистецтво, "матеріяльну" і "духову" культуру. Статично описуючи витвори, хіба можна установити закономірности в понятті "народ"? Необхідна динамічна точка погляду: досліджувати народ в його діяльности, взаємочинностях і результатах цієї діяльности. "Етнографи" й "етнологи", що будують народознавство - цього не знають і тому н а у к и про свій обєкт їм ще не вдалось утворити. Претенціозні ж їх самокваліфікації нам не імпонують - ми о б є к т и в н о констатуємо, дивлячись на їх працю, що це є... праця потрібна для науки, підготовка до неї, але ще не наука.

2. К л а с и ф і к а ц і я н а у к.

Мусимо знайти місце народознавства в системі людського наукового знання.

Засад, за якими можна класифікувати науки, величезне число. Класифікація, розвиваючись історично, почалась від нескладного розчленування людського знання ще у грецьких філософів і дійшла в наші часи до незвичайної складности, як це побачимо далі. Очевидно, складність класифікації збільшувалась в міру зросту знань, в міру збільшення числа досліджуваних предметів і сторін, з яких їх досліджувалось, а також залежно від методів досліду, теоретично-пізнавчих засад, степені абстрактности чи конкретности й ін.

Класифікація Платона. Засадою поділу принято здібности духа — абстрактне пізнання /розум/, змислове сприняття /почуття/ і бажання, відповідно

яким і поділено науку /вся наука тоді звалась філософією/ на:діялєктику /розум/,фізику /почуття/, етику /бажання/.

Класифікація Арістотеля.В.Вундт у своїй „*Einleitung in die Philosofie*" подає скомбіновану з поділів Платона і Арістотеля схему класифікації наук:

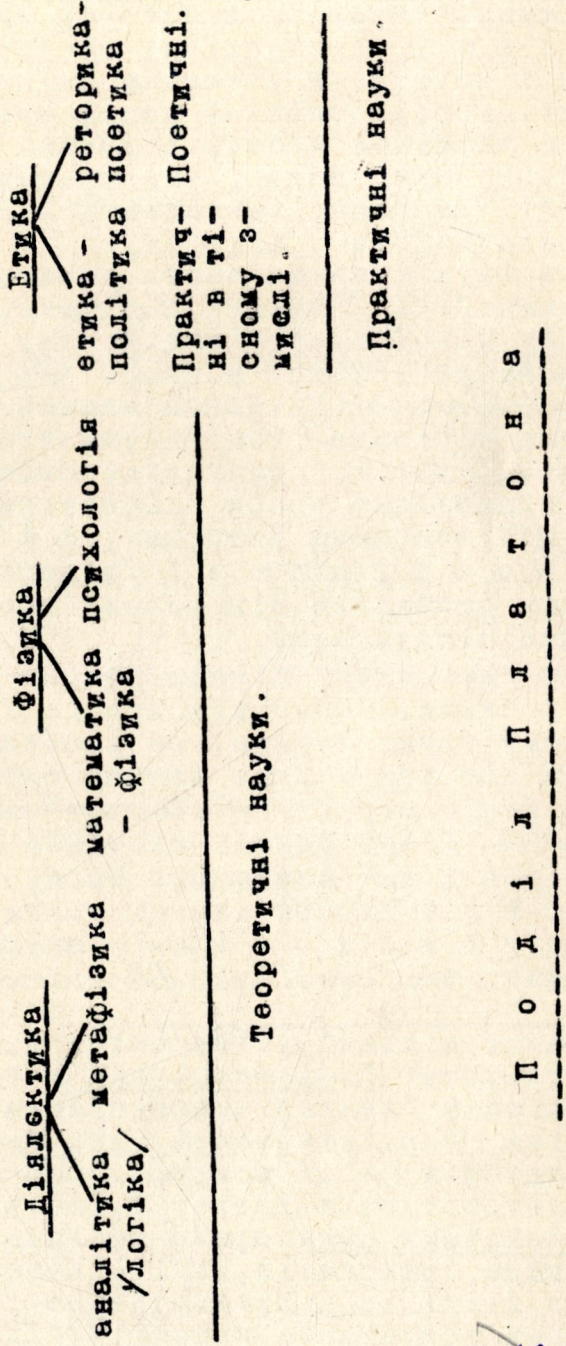

Львівська державна наукова бібліотека № 5567

19.076
Львів. Бібліотека АН. УРСР

Щодо класифікації Арістотеля, то його поділ наук покривався з платонівським із дальшим розгалуженням діялектики, фізики й етики на їх частини, а опріч того науки поділено на теоретичні і практичні. Що дивовижно, що цей платонівсько-арістотелівський поділ наук дожив аж до XVIII.стол., бо логіка й метафізика, математика, фізика і психологія, етика й політика, реторика й поетика викладаються як з а г а л ь н і дисципліни, що йдуть попереду спеціяльної освіти. З де-якими змінами це залишилося й досі. Середньовічний поділ університетів на факультети відбиває в собі в деякій мірі ту схему класифікації наук: напр., так званий "філософічний факультет, на якому викладаються і математика, фізика, природознавство, література.*)

Розвиток наук в нових часах спонукав френсіса Бекона Веруламського /Fransis Bacon, I56I-I626/ зробити спробу нової класифікації, яку він намітив I605.р. і розвинув I623.р. у творі "De dignitate et augmentis scientiarum" .Бекон вважає лише інтелект знаряддям пізнання, тому науки становлять разом globus intellectualis /розумовий світ/. Бекон поділив науки відповідно трьом здібностям розуму: п а м я т и /на ній основана історія/, ф а н т а з і ї /поезія/ і р о з с у д к о в і /філософія/. Основою практичних дисциплін він уважає теоретичні, котрі ієрархічно стоять вище.

Як видно /див.схему класиф.Бекона на наступній стор./ з цієї схеми, Бекон відокремив історичне пізнання в окрему групу знання, як і поезію, що ж до н а у к и, то він будує дуже штучну схему. Перше: філософії, як вищій науці /philosophia prima чи universalis / або теорії пізнання підпорядковує т е о л о г і я - науку про бога, п р и р о д о з н а в с т в о /теоретичне і технично-практичне/ і а н т р о п о л о г і ю - науку про людину, як осібняка /philosophia humanitatis / і як

---

*/Український вільний університет в Празі поділений на факультети: I.Філософічний - відділ:історично-філософічний /викладається:класич.філологія, історія України, укр.література, укр.мистецтво,археологія, філософія; відділ:природописно-математичний /викладається:хемія,геологія,географія,гігієна. 2.Права і суспільних наук:право цивільне,карне,міжнародне,церковне,соціологія,політ.економія,статистика.Розподіл відділів і предметів не гармонізується з сучасним розумінням класифікації наук.

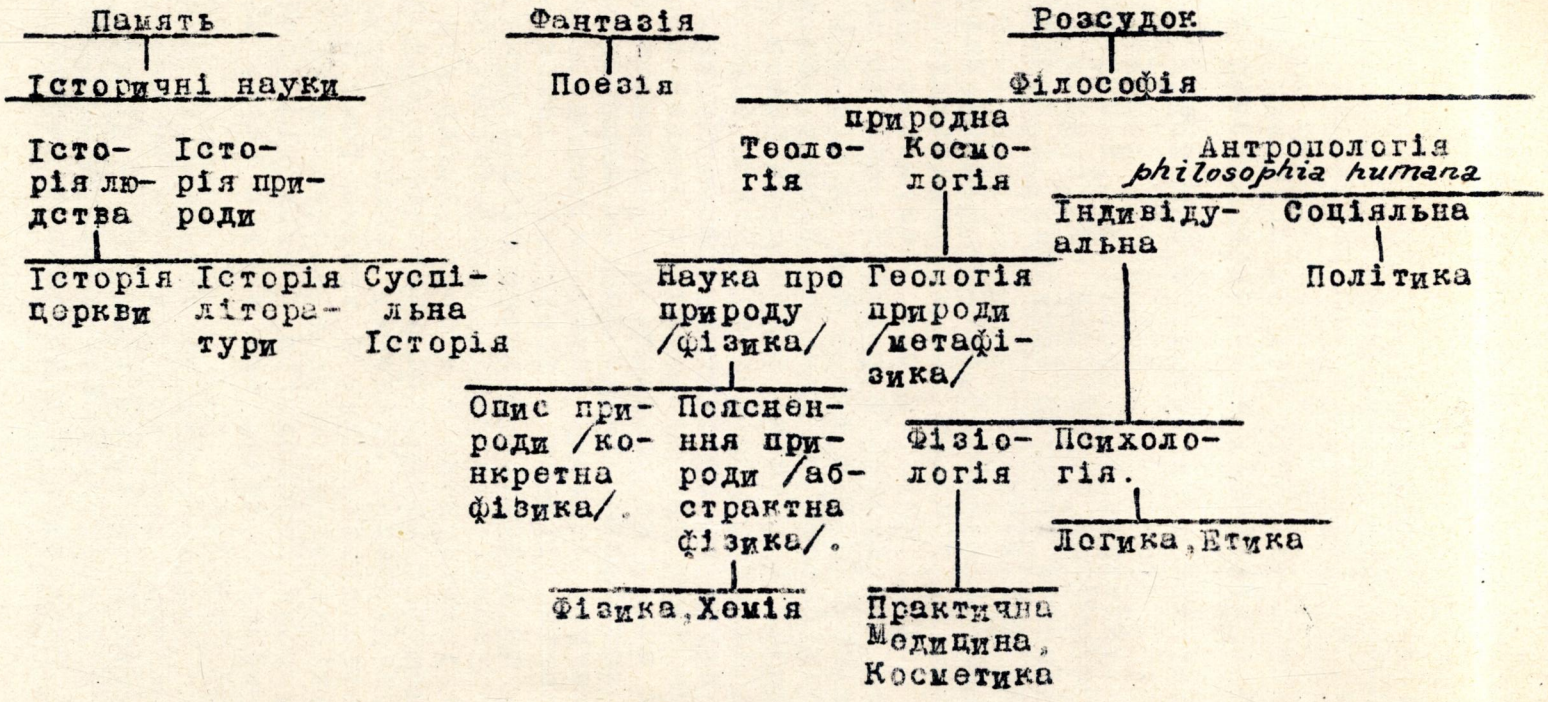

Класифікація наук Бекона.

члена суспільства / *philosophia civilis* /. Оскільки само пізнання формується в мозку по невідомих ще нам законах - раз, що всі області знання формуються, як поняття, міркування і висновки - два, що взагалі поділ знання на окремі області відповідно "здібностям" розуму є штучним: історія не є природній обєкт, а лише м е т о д розглядання динаміки життя /в часі/. Далі, історія церкви, літератури і суспільства одірвані від їх основних наук - антропології суспільної, а історія природи від "космології".

Корисним, хоч і не новим, є сам поділ на науки теоретичні і практичні, але новим є одріжнювання історії літератури від суспільної й церковної. *Globus intellectualis* Бекона для свого часу був новим у порівнянні з поділом античним, і продержався аж до початку XIX.віку.

Поділ наук д'Алямбера ідейно цілком виходить із беконівського, тому на нім не спинятимусь.

Нове в поділі наук внесли, безумовно, Ярема Бентам /1829/ і А.Ампер /в р.1834/, які за засаду поділу взяли самі п р е д м е т и д о с л і д у, відкинувши "здібности" чи душі чи розуму, на яких основували поділ і грецькі філософи і Бекон та інші /напр., д'Алямбер, Фр.Вольф/. Новою була оця засада ділити науки за предметами їх вивчення, та ще відокремлення наук про дух, одначе обидві ці системи впливу не мали, не зважаючи на авторитет їх творців, через спеціяльні хиби: Бентам запропонував і нову номенклатуру /назви/ наук, як, напр., математика - позологія, фізика - фіріургія, хемія - стихіодинаміка, що разом із ріжними свавільними означеннями й фокусами ортографії, альфабетки, пантоміміки й ін. відштовхувало від себе; Ампер /як і Бентам/ знаходились в очевидній залежности від систематики, впроваджованої Ліннеєм, Декандолєм й інш. в області морфології рослин і тварин, тому й приняли поділ подвійностями, а це в Ампера вилилось у два стовбури наук /космологія і ноологія, себ-то наука про природу і дух/, які в свою чергу ділились аж на 84 галузі.

Засада - ділити науки за обєктами їх вивчення й відокремлення наук про дух - це те нове, що ввійшло в життя й тепер ще поширене - ділити науки природні й духові /*Natur - und Geschichtswissenschaften*/. Незалежно від Бентама й Ампера такий

поділ зробив /1817/ Гегель, поставивши до обох цих царин, як загальну науку - логіку.

Епоху в історії класифікації наук зробив О г ю с т К о н т /*August Comte*, 1798-1857/, який у своєму "Курсі позитивної філософії" /1830-1842/ дав класифікацію, що заважила в теорії науки незвичайно сильно: аж до сьогодні його класифікація має вплив, хоч після Конта й до нашого часу дано величезне число нових різних спроб /іноді дуже оригінальних і науково-високовартих/ класифікацій.

Відкидаючи розділ наук за "здібностями духа" тому, що в пізнавчій праці всі духові здібности людини зливаються в одній функції, так само відкидаючи розділ й за природними обєктами тому, що всі обєкти вивчення в останньому вигляді зводяться до обєктів природи, до тіл, які мають дуже багато в собі спільного, що ділити його на обєкти неможливо, Конт утворює замість дуалістичної м о н і с т и ч н у систему знання на засаді ієрархії наук, впорядкованих з а с т е п е н н ю а б с т р а к т н о с т и. Тому в початку системи Конт кладе м а т е м а т и к у, яка розпадається на більш абстрактну аритметику /абстрактні величини/ й конкретнішу геометрію /відносини між просторовими величинами/. За цим він кладе астрономію, потім фізику, хемію, біологію, соціологію. Ці шість найабстрактніших наук розположено так, що кожна слідуюча ступнево менш абстрактна, ніж попередня, але й складніша. Поставивши по черзі найзагальніші абстрактні науки, маємо таку схему ієрархичности:

Математика: { Аналітична геометрія
Механіка;

Астрономія /з геологією і мінералогією/;
Фізика;
Хемія;
Біологія /з зоологією і ботанікою/;
Соціологія;

Коли глянути на систему знизу вгору, то вона субєктивно означає наростання абстракції, коли ж іти вниз, то вона обєктивно означає ряд ступневого наростання складности /сполучення більшого числа властивостей/.

Конт вважає, що людський дух раніш пізнає аб-

стрaктні властивости, як більш елементарні, тому свою систему він вважає й за натуральну. Опріч філософічного, його система має й велике педагогічне значіння. Можна займатись кожною з цих наук, не знаючи послідуючих, але обовязково треба знати попередні: фізик може робити своє дослідче діло, не знаючи хемії, але мусить знати математику, астрономію, біолог може не знати соціології, але мусить знати хемію, фізику, астрономію, математику і т.п.

Класифікація Конта мала величезний уплив, хоч і підлягала критиці. Критикував її і Г.Спенсер, вказуючи на окремі хиби, напр., що Конт змішує загальність науки з абстрактністю, а друге - Конт неправильно зробив, не принявши на увагу психології, як самостійної абстрактної науки /відніс її до біології, як частину фізіології/. Науки, поставлені на початку системи з а г а л ь н і щ і, але вони не більш абстрактні /астрономія за Спенсером є більш конкретна/, ніж фізика, а фізика не більш абстрактна, як хемія. Треба, на думку Спенсера, виключити психологію з біології і поставити поруч із соціологією тому, що соціологічні факти більш походять із психологічних, ніж біологічних. Спенсер одначе приймає засаду класифікації Конта - степень абстрактности наук і ділить їх на три групи так:

Абстрактна група: { Математика, Абстрактна механіка }

Абстрактно-конкретна: { Конкретна механіка, Фізика, Хемія }

Конкретна: { Астрономія, Геологія, Біологія, Психологія, Соціологія }

На думку Спенсера, ця схема, зберігаючи плюси Контової системи, усуває її хиби.

Як Джон Стюарт Міль /Дедуктивна та індуктивна Логіка, 1843/, так і Т.Г.Масарик, як прихильники Контової класифікації, все-таки за Спенсером роблять поправку: вводять психологію між біологію й соціологію, а головно стараються примирити дуалізм поділів Бентама й Ампера з контовським моністичним

вводячи в систему наук знову категорію "духа". Це зробив Міль у своїй "Логіці", відокремлюючи історичні науки, як науки про дух /діяльність і її мотиви в людей/ і предоставляючи соціології "розвинутись" поруч із іншими науками про дух. Масарик же у своїй "*Rukovět sociologie*"/1901/ подав список обєктів знання: а/числові і просторові відносини, б/рух, в/матерія й її властивости, г/життя, ґ/д у х і відповідно їм уклав свою таблицю наук /*Rukovet*' в "*Naše Doba*",1901,кн.I,ст.3/.

Н а у к и:

Теоретичні

Абстрактні:	Конкретні:	Практичні:
I. 1.Алгебра,т.зв. вища математика.	А.Геометрія	а/Рахівництво, Дескрипт.геометр.
II.2.Механіка	В+С.Частини в+с/ Акустики, Гідростатика й ін. Астрономія, Космологія, Геологія, Мінералогія й ін.	Технологія в широк.змислі /пристосування природи до служби людині/.
III. 3.Фізика	/Геофізика й т.д./	
IV.4.Хемія	/Геохемія й т.д./	
V. 5.Біологія	Д.Ботаніка, Зоологія /Антропологія/.	/Фізіотехніка,Зоотехніка,Медицина /Гігієна/
VI.6.Психологія	Е.Конкретна е/психологія людей.Зоопсихологія	Дидактика,Педагогіка.
VII.7.Соціологія	Конкретні предмети соціол.пізнання	Практична соціологія - Політика

8.Мовознавство	Граматика	Вивчення мов
9.Естетика	Теорія мистецтв	Практична естетика
IO.Логіка	Конкретна /класифікація й організація наук/	Практична логіка.

Масарик, як бачимо, приймає засадничо Контову систему з поправками: астрономію переносить /як і Спенсер/ з абстрактних у конкретні науки, психологію вважає за самостійну абстрактну науку. Не визнає Спенсарової критики, загалом високо оцінюючи систему Конта: "*Comtes Klassifikation und Hierarchie ist gewiss eine wegen ihrer Einfachheit und Natürlichkeit geniale That*" (*Versuch einer konkreten Logik*, ст.34).

У своїй класифікації наук, поданій в "конкретній логіці, Масарик закінчує схему філософією, як загальною наукою, що свої висновки опирає на всю суму людського знання - теоретичних, конкретних і практичних наук. Філософія - *scientia generalis*. До системи Масарика треба кілька критичних зауважень. Досконалої системи знання створити при сучасному стані наук неможливо - це розуміє й автор, вказуючи, що не можна досягти єдності знання вже тому, що явищ буття й життя не можна звести до одного принципу: біологічне явище життя не можна вивести з фізики ані хемії, психологічного явища не можна звести ні до біологічного, ні тим менше фізико-хемічного. Між цими категоріями явищ - логічний прорив.

Для нашого часу, коли експериментальна психологія виросла незмірно по-над рівень її, який займала вона перед півстоліттям - категорично твердити про цілковитий прорив між психічним і біологічним явищем вже не можна. Методи об6ктивного вивчення реакцій людського і взагалі живого організму дали величезні результати, які змушують нас думати про єдність біопсихічного явища і що "психічне" є функцією організованої живої матерії. Коли матерія організується з мертвої й розпадається знову в мертву /"вмирає"/, то наука г і п о т е т и ч н о

допускає останню єдність матерії й багатство виявлень її властивостей. Науки про "дух" без знання самого цього обєкту /"духу"/ є абсурдом. Обивателі й релігійники під "духом" розуміють с у б с т а н ц і о н а л ь н у д у ш у, але наука т а к о ї душі не знає, тому про неї жадної науки бути не може. Коли ж під "духом" розуміти "актуальну душу" /сукупність психофізичних явищ - почуття, рефлекси, думання тощо/, то - оскільки це є проявом живої матерії - науки про неї відносяться до природознавства загалом, до психології /рефлексології, бегевйоризму/ зокрема.

Дійсно, Конт геніяльно-інтуїтивно зробив правильно, зачисливши психологію, як частину фізіології у відділ біологічних дисциплін, зате "прихильники" Конта, починаючи з Міля, Спенсер, Літре, Бен, Масарик і ин. все "поправляють" Конта, спіритуалізуючи його знамениту класифікацію.

З цього погляду у Масарика є дивна суперечність: він правильно, хоч і нерішучо, включає в групу біологічних конкретних наук /поруч ботаніки й зоології ще й а н т р о п о л о г і ю, але чому виносить гомо-психологію в ряд самостійних абстрактних, а зоо-психологію в ряд конкретних - невідомо. Очевидно, на підставі аргументу про якісну ріжницю духу людського /є свідомість/ й духу тварин /нема свідомости/.

Третя увага. Системою спеціяльних абстрактних наук Масарик вважає: алгебру й вищу математику, фізику, хемію, біологію, психологію й соціологію, що ж до мовознавства, естетики, логіки /і філософії/, то він ставить їх поза гіерархією наук. Отже вся його система складається зі двох частин: групи гіерархічно-організованих наук /7/ і групи поза гіерархією. Це позбавляє його класифікацію зовнішньої систематичности.

Продовжуючи традицію Бентама й Ампера, В.Вундт у "Вступі до філософії"/1901/ дав свою класифікацію наук, в якій всі науки поділено спочатку на дві частини: науки ф о р м а л ь н і /чиста математика, себ-то аритметика, геометрія, теорія функцій та ін./ і р е а л ь н і, до яких віднесено всі досвідні науки. Реальні науки поділено так:

/Див. схему на наст.стор./

Реальні науки

Природні науки			Духові науки		
Феноменологічні	Генетичні	Систематичні	Феноменологічні	Генетичні	Систематичні
/Фізика, Хемія, Фізіологія/	/Космологія, Геологія, Історія розвитку організмів/.	/Мінералогія, Сист ботаніка, Зоологія і т.д./	Психологія	Історія	Сист правознавство, Політ економія й ін

Вундтова система класифікації наук

Окремо від сього Вундт виробляє ще систему філософічного знання, виходячи з засади, що філософія - наука /Вундт про філософію, як „метафізичну поезію", як про інтелєктуальну лірику висловлюється іронично/. Філософію він означає так:"філософія є така загальна наука, що має метою обєднання знань, здобутих спеціяльними науками, в одну вільну від суперечностей систему і звід усіх використаних наукою загальних методів і преміс до їх принципів" /Вступ до філософії, рос.переклад,ст.18/. Тому він витворює таку схему філософічних наук: /див.схему на наступ.стор./.

Вундт виходить із посилок, що: систематичні науки досліджують о б є к т и, феноменологічні - п р о ц е с и, а генетичні - п о х о д ж е н н я й р о з в и т о к, розподілив науки так, що мінералогію, зоологію, ботаніку /мусів би сюди додати й антропологію/ відніс до систематичних, а фізику, хемію й фізіологію до феноменологічних. Чому так? Систематика є вислідом морфологічного вивчення обєктів і є ні чим іншим, як кінцевою частиною морфології. Од вивчення форм обєкту безпосередній перехід до вивчення процесів, які розглядаються зі двох поглядів: статичного й динамічного, а тому генетичні /"історичні"/ науки є не рівнорядними з феноменологічними, а підрядними. Ось схема класифікації, яка виграє у простоті і природности:

Зоологія: { Морфологія /і систематика/
Анатомія
Фізіологія
Рефлєксологія /зоо-психологія/

Такі схеми можна написати для ботаніки й антропології, які разом із зоологією є підрядні загальній біології. Вундт, очевидно, морфологію /і систематику/ відносить до наук систематичних /а куди анатомію?/, фізіологію до феноменологічних, а рефлєксологію - до духових. Це він зробить відносно психології, але рефлєксологію /зоо-психологію/ залишить, очевидно, в природознавстві.

Ще гірше з відділом про дух, де в "систематичних" вміщається, скажім, політ.економія, правознавство й інш. Хіба лише політична економія є систематичною наукою, а інші ні? /Взагалі всі науки мусять бути систематичними/. Вона розглядає економі-

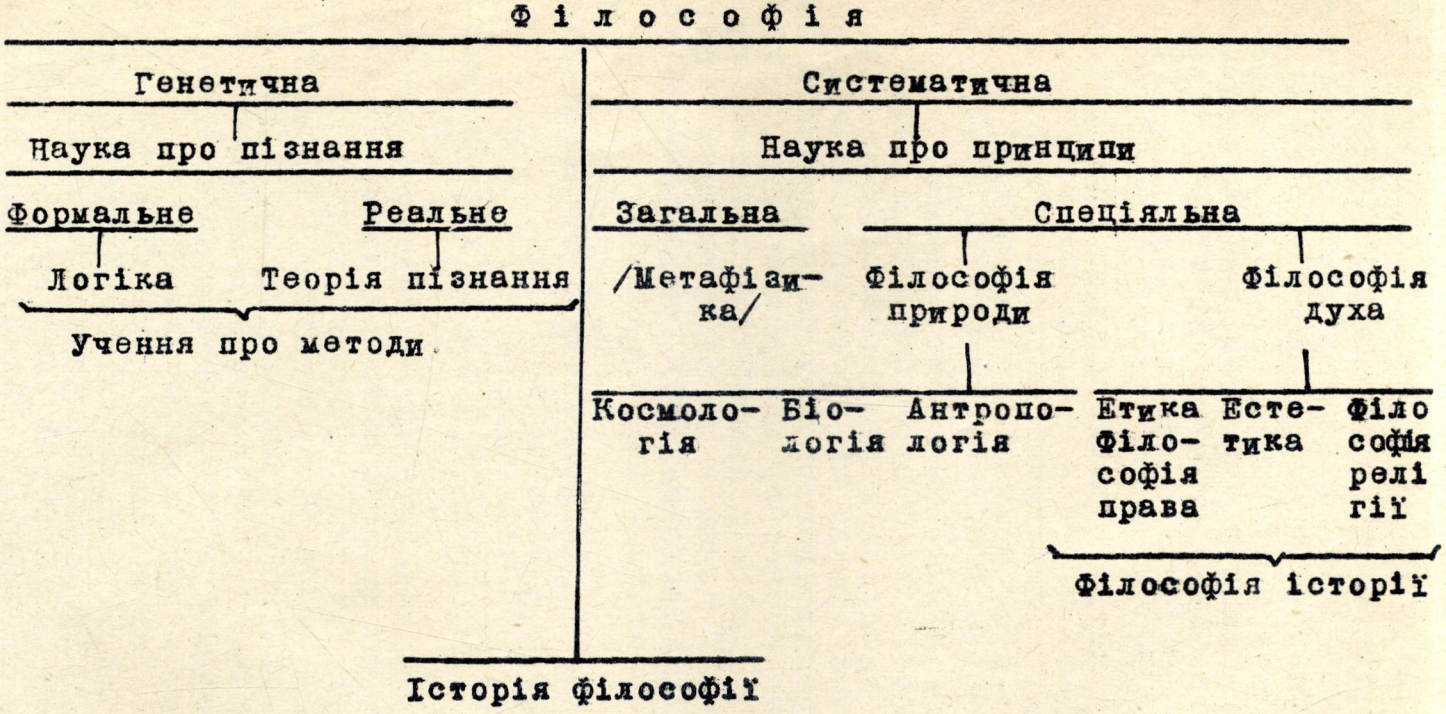

Вундтова система філософічних наук.

чне явище і статично й д и н а м и ч н о /отже і в п р о ц е с і/. Правознавство не лише систематична наука, але й і с т о р и ч н а.

Сучасні науки, як вони організувались, включають в себе питання й "форми" і "процесу". Геологія вчить не лише історію землі, але й стратиграфію шарів, себ-то анатомо-морфологічно /систематично/.

Корінні хиби класифікації ті, що вона ділить науки на систематичні й ніби "несистематичні" - д у а л і з м, що виключає поняття системи, яку можна взагалі будувати лише моністично /на одній засаді/.

Подібна ж хиба і класифікації Е.Бента, який всю царину науки поділяє на ідеальні /за Бунтом - формальні/ і реальні науки, а реальні в свою чергу ділить на природні й духові /див.його *Natur u. Geisteswissen*/.

Змагання до утворення моністичної системи наук видно у класифікації, випрацьованій Др.Е.Халупним /див.його "*Sociologie*",т.І.- "*Základy*", 1916, і "*System sociologie v náčrtku*", укр. переклад 1927.р./. Ця класифікація назірно подана в круговій подобі:

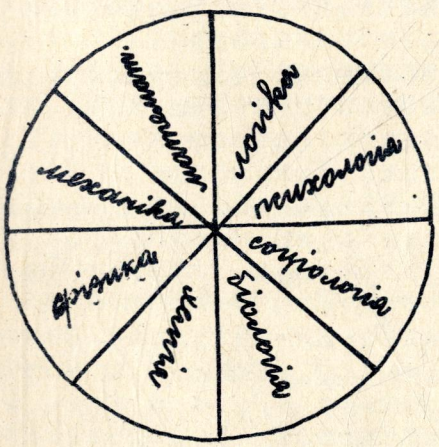

Розглядаючи кругову розпологу наук, ми виснуємо за автором, що ця класифікація є своєрідною виправкою системи Конта /і Спенсера, і Міля, і Масарика/, а власне:
а/Халупний відкидає ієрархію наук, кладучи їх не одну н а д другою, а одну п о р у ч другої, бо явища дійсности так розположені;
б/вважає 8 наук і найзагальнішими і найбільш абстрактними, які всі разом обхоплюють всю царину зовнішніх і внутрішніх явищ; в/які в мишлені знаходяться всі разом /центр кола/, а мишлення лише в дальшій спеціялізації /в міру зменшення загальности і збільшення складности, по засаді Конта/ одріжняє явища в окремі области; г/логіку і математику Халупний вводить в замк-

нуту систему наук, як науки про певні обєкти; г/психологію ставить після соціології й перед логікою.

На перший погляд ця система принаджує простотою, логічністю. Але місце психології означено штучно: Др.Халупний каже, що оскільки біологія займається явищами обєктивними, соціологія ж і обєктивними й субєктивними, а психологія - субєктивними, то місце психології ніби в черзі послідовности п і с л я соціології й перед логікою, яка звязана з психологією. Субєктивний метод панує в психології, субєктивно-обєктивний в соціології, обєктивний в біології й так далі по кругу наук аж до математики включно. Отже в логіці зустрічаються і сполучуються субєктивний кінець назви з обєктивним і з є д н у ю т ь с я. Це зєднання сам Халупний називає парадоксоном, яко сполученням протилежностей.

Тепер, коли обєктивне вивчення душевних станів стало справді обєктивною наукою /рефлєксологія, бегевйоризм/ нема потреби утворювати антиномії субєктивно-обєктивного: в с ю д і й с н і с т ь наука м о ж е досліджувати обєктивно, але вся наука є явище субєктивне, як організоване думання людини. Обєктивизм Конта підтвердив ввесь розвиток науки, тому "виправляти" Конта з цього погляду вже не треба.

Як французи переважно ділять науки на математичні, природознавчі й моральні /або моральні й політичні/, так Німці ділять переважно на природні й духові, але й у Німців були спроби перемогти хиби цього поділу й нарешті раз вияснити місце психології /або принаймні обійти це питання/ й вивести історію з меж позитивизму. Це спроба В.Віндельбанда /*Geschichte und Naturwissenschaft*, 1894/, з яким однакове становище заняв і *T. Rikert* /*Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, 1896., *Kulturwiss. u. Naturwissenschaft*, 1899./. Віндельбанд одріжняє науки про події, випадки /*Ereigniswissenschaften*/ і науки про закони /*Gesetzwissenschaften*/, а з того й методи - о п и с /ідіографічний метод/ і установлення з а к о н і в /номотетичний метод/. У згоді з цим стоїть паралєлізм понять наук "індивідуалізуючих" і "генералізуючих". Головною ріжницею явищ індивідуальних і загальних вважається неповторність одних /ніби-то в історії/ і повторність других. Одначе таке розуміння поверхове, бо в абсолютній конкретности і природознавство має діло з "неповторни-

ми" явищами /нема ні одного дерева тотожного з другим, ані кожний шматочок конкретної мертвої матерії не тотожний з другим/, але глибшим аналізом відкрито, що матерія складається з хемічних елементів /всього коло 90/, елементи з атомів, а конкретне сполучення атомів дає тіла з багато-чим повторним так, що навіть примітивне думання легко установлює спільність, загальність, повторність і тому типізує явища. Всі історичні явища, хоч як "індивідуальні", але зводяться до вищих родових понять, яких в "духових" науках не менш, як і в природничих.

Змінивши лише степень аналізу й синтезу - і ми змішуємо індивідуальне з загальним:в індивідуальному знаходимо загальне й навпаки. Ми далі побачимо, що народознавство, не підіймаючись вище "індивідуального", не може стати наукою. Навіть в конкретних науках узагальнення /а значить і певної степені закономірности/ є неминучі. Розділювання наук за методами /аналіз - синтеза, індивідуалізація - узагальнення, опис - абстракція і т.п./ має місце в теорії науки, але головний поділ - п р е д м е т ни й, за обєктами.

Класифікація В.Оствальда також мало узасаднена. Він ділить науки на: а/упорядкувальні /*ordnungswissenschaften* / - логіка, математика, геометрія; б/енергетичні - механіка, фізика, хемія; в/біологічні - психологія, фізіологія, "культурологія" /соціологія/, г/геніологічні - про визначних людей.Історію, політику, право, мовознавство, теологію Оствальд відносить до двох останніх рубрик.

Як своєрідну поправку Конто-Масариківської класифікації є схема проф.Е.Радля /*Moderní věda*, ст.I94-I99/, який приймає поділ наук на абстрактні, конкретні і практичні, а впорядковує їх так:

I.Л о г і к а /з етикою й естетикою/,
2.М а т е м а т и к а /аритметика й геометрія/,
3.Ф і з и к о-Х е м і ч н і:механіка, термика, оптика /з електромагнетизмом/,симетрія /кристалографія, хемія. К о н к р е т н і науки цієї групи:астрономія, акустика, космологія, геологія, фізич.географія, мінералогія, хемія неорганічна й органічна.
4.Б і о л о г і я: морфологія, фізіологія, онтогенія, палеонтологія, експер.біологія, систематика. К о н к р е т н і науки цієї групи: ботаніка, зоологія, антропологія. П р а к т и-

ч н і: фітотехніка, зоотехніка, медицина, гігієна.

5. П с и х о л о г і я. Конкретні психол. науки: конкретн. психологія /біографія/, зоопсихологія, практична педагогіка.

6. С о ц і о л о г і я. Конкретні науки: етнографія /*narodopis*/, державознавство, народне господарство, статистика, історія, археологія. П р а к т и ч н і: Політика, правознавство.

7. М о в о з н а в с т в о /фонетика й сематика/.

8. Ф і л о с о ф і я.

9. Т е о л о г і я.

Дивовижна схема на чолі з теологією, як наукою про "бога". /Пізніще проф. Радль в статті "Філософія й теологія" в І. річнику "*Křesťanské Revue*" дійшов уже до реабілітації теології, як основної науки. Критику становища Е. Радля див. "*Česká Mysl*" 1931, кн. III в статті З. Сметачека "Теологія і духовні науки в уяві проф. Е. Радля, (але докладно спинятись на аргументації Радля нема інтересу/.

Схема Радля, як і інших, що силкуються підігнати теперішні, історично-витворені практичні науки до абстрактних і конкретних, не має вартости: практичні науки /медицина, астрономія й ін./ є к о н г л о м е р а т и, складені з елементів різних наук, а абстрактні науки є с и с т е м а м и понять, що відносяться до одного роду явищ. Як можна погодити конгломерат з системою? Це не можливо, і спроби такі є ненаувими. Особливо яскраво видно неможливість такого упорядкування в науках біологічних і соціологічних.

Змагаючись до простоти класифікації, рос. географ проф. Л. Берґ поділив науки на:

1. с и с т е м а т и ч н і /досліджують о б ' є к т и в їх формах і функціях/ в мертвій і живій природі;

2. і с т о р и ч н і /досліджують послідовність явищ у ч а с і/;

3. х о р о л о г і ч н і /від *choros* - місце/ досліджують розміщення річей в п р о с т о р і /Див. Л. Берг - Наука, ее смысл, содержание и классификація, 1920/.

Ця простота занадто вже проста. Берґ не вказує, які науки й як творять систему; оскільки системати-

чні науки в цій схемі досліджують і функції /діяльність,процеси/,то зайвою є друга група /історич.наук/,які таксамо досліджують процеси;оскільки перша група вивчує о б є к т и,то зайвою є третя група,що займається знов розміщенням обєктів;хиба та,що й у Вундта:поділ наук на систематичні й ніби "несистематичні".

Нарешті треба згадати спробу поділу наук українського автора - проф.Д.Чижевського в його "Льогіці" /Прага, в-во "Сіяч",1924/. Він ділить науки на 4 групи: природничі, математичні, історичні, філософія. Вражає відсутність в цій схемі суспільних наук, які частково вміщені в історичні, а почасти не вміщені нікуди /автор не знає, куди їх діти,див. ст.88 "Льогіки"/. Автор відноситься, очевидно, до тих виключних теоретиків, що "не визнають" соціології /Дільтей, Вундт, почасти Оствальд і... переважно типові вихованці російської школи/. Існування суспільства перед очима, науки про його дійсний факт, але український логіст не знайшов їм місця в своїй "системі". Одначе при тім він "історичні" науки відокремлює: вимерлі покоління у його вважаються за обєкт наук, а живі? Ні."Система наук", в якій нема наук про суспільство, очевидно, в засаді хибна. Пізніше нам доведеться торкнутись "теорії нації"прф. Чижевського, тоді ми ще виразніше побачимо, що автор дуже далеко стоїть від знання того обєкту науки, що зветься суспільством.

На цьому й могли б скінчити перегляд спроб упорядкування наук в системи. Очевидно, ми оглянули лише побіжно й далеко не всі такі спроби, але для нашої мети й цього досить: ми бо хотіли ввести читача в цю царину людської думки, щоб він в дальшому міг, користаючись висновками з поданих класифікацій, логічно знайти місце народознавства в системі людського організованого знання й вивести, як завдання,так і межі його, обсяг тієї дійсности, яку мусить досліджувати народознавець, не забуваючи, що й думання людське єдине в собі,і світ також єдиний у собі.

Які ж висновки можна зробити з перегляду наведених спроб класифікації наук? Загалом такі:

а/якоїсь постійної, тим менше "вічної" системи класифікації створити не можна, бо наука р о з в и в а є т ь с я, себ-то розгалуження знань ускладнюється в міру глибшого аналізу дійсности;

б/через те всі дотеперішні класифікації не мають значіння абсолютних догм, а лише мають ту чи іншу степень простоти і зручности для орієнтації у склад-

ній дійсности;

в/не відкривши ще остаточного звязку між явищами біо-психічними й фізико-хемічними, наука ще не дає підстави для утворення логічно-завершеної й непохитної моністичної системи знання, а тому єдність знання подається в різних спробах класифікації лише на гіпотетичних засновках /предпосилках/;

г/гіпотеза єдности знання звязана з гіпотезою єдности світобудови, в якій людина є "органічною" частиною, що живе й діє на основі ще не відкритих законів світової механіки /або "діялєктики"/, але ця гіпотеза допомагає нам в організації наукової праці й лише тому можемо умовно конструювати систему обєднаного знання;

ґ/умовність ця складна й залежить від багатьох чинників: обєктів знання, його типів, точки погляду, з яких дивимось на обєкти, степень абстракції, методів досліду та інш.

3. С и с т е м а н а у к.

Як ми бачили, розподіл наук витворювався історично: філософія постепенно розкладалась на науки, які від неї відбирали одне поле знання за другим, так що не раз доходило до того, що філософію вважалось за зайву в системі наук. Особливо позитивизм засадничо заявивсь проти цього: установлюючи свій закон трьох фаз розвитку пізнання /теологічна, метафізична, позитивна/, Конт поставив метафізику в другу — д о-н а у к о в у фазу. Наука відокремилась від релігії й від філософії, як своєрідна пізнавча діяльність, основана на д о с л і д і д і й с н о с т и. Так, що прихід науки знаменує кінець філософії. Само уявлення дійсности поширене наукою незвичайно, так що зведення окремих теорій, дисциплін, наук стало давно неминуче потребою: від Платона до наших днів постійно йде класифікування наук, постійно виявляється змагання звести науки в систему, звязану одним принципом. По-скільки ж окремі царини знання займаються предметами, яких ще не вдалось звести до одного принципу, то й утворення стрункої системи наук ще неможливе. Психічні явища ще остаточно не зведено до біологічних /точніше - фізіологічних/, а ті й другі не зведено до космічних /фізично-хемічних/, - через те існує логічний прорив, ахогати який одним принципом

поки-що не вдається. Тому при утворенні системи наук доводиться творити фактично не систему, а комплекси наук, зведених по мотивах зручности обзору й педагогічности в одну схему. Цим не заперечується, що кожна окрема абстрактна наука, що обеднує вищі родові поняття якрісь окремої царини знання, є або мусить бути с и с т е м о ю, логічним звязком основоположень. Але ці окремі системи наук звязати в одну загальну систему при сучасному стані знання логічно-неможливо через відсутність одного принципу, яким пояснювались би всі явища. Що такі спроби моністично пояснити світ робились і робляться, доказом тому є високо претенсійні конструкції - матеріялізм, енергетизм, спіритуалізм, - але хто ж міг би сказати, що ці г і п о т е з и пояснили нам світ у вигляді законів? Ми ще не знаємо "матерії" психічного явища, ані "матерії" явища життя, а тому матеріялізм не може претендувати на розкриття цих таємниць. Енергетизм одріжняє кілька родів енергії /механічна, теплова, світляна, хемічна, електрична, нервова, психічна/, запевняє про трансформацію енергії, довів, що механічна енергія перетворюється в теплову й навпаки, але не звів нервової і психічної енергії до інших родів енергії. Спіритуалізм всякого роду силкується пояснити світ "духом", але безсилий пояснити духом ні космічну механіку, ні навіть механіку кровобігу, ендокринних залоз і т.п.

Ось тому логічно збудована на о д н о м у предметному принципі система наук ще передчасна. Спроби поставити один принцип були, але це бралось із царини методології /напр. індукція/, або степень абстрактности взяти за принцип - це варте уваги, але це єдність умовна, а не дійсна, яку слід би чекати лише в царині предметів /річевих обєктів/, з їх властивостями й відношеннями.

Одріжняючи абстрактні, конкретні й практичні науки ми могли б звести в таку схему основні групи наук:

В и щ и й к о м п л е к с н а у к /"с и с т е м а н а у к"/.

I. Космологія. /наука про всесвіт/.
- Математика
  - Аритметика й Алгебра
  - Вищі рахунки
  - Геометрія
- Механіка
- Фізика
- Хемія
- Астрономія

- **2. Геологія.** /Наука про землю/.
  - Морфологія
    - Геодезія /наука про сферичну форму землі/
    - Ортологія /наука про поверхню землі/
  - Геофізика
    - Мінералогія /з Кристалографією і Петрографією/
    - Гідрологія суходільна
    - Океанографія
    - Кліматологія
  - Біогеографія
    - Фітогеографія
    - Зоогеографія
    - Антропогеографія

- **3. Біологія** /Наука про живі організми/.
  - Фітологія
    - Морфологія /і Систематика/
    - Анатомія
    - Фізіологія
    - Екологія /Рефлексологія/
  - Зоологія
    - Морфологія /і Систематика/
    - Анатомія
    - Фізіологія
    - Рефлексологія
  - Антропологія
    - Морфологія /і Систематика природніх груп/
    - Анатомія
    - Фізіологія
    - Рефлексологія

- **4. Соціологія** /Наука про взаїмочинність організмів/.
  - Фіто-соціологія
  - Зоо-соціологія
  - Гомо-соціологія
    - Соц. аналітика /морфологія/
    - Соц. чинники
    - Соц. процеси
      - Популяційний
      - Культурний
      - Економічний
      - Політичний
    - Соц. витвори

5.Філософія. /Наука про пізнання і світогляд/. { Логіка; Гносеологія /Ноетика/; Онтологія

4.Уваги до вищої систематики наук.

I.Розгляд наведеної схеми вищих комплексів наук показує, що ми за перший комплекс вважаємо космологію, як загальну науку про всесвіт /космос/, який пізнаємо через математику /найзагальніші поняття про відношення числові і просторові/, механіку /науку про світовий рух/, фізику й хемію /вивчення властивостей матерії й енергії/, нарешті через астрономію, як абстрактно-конкретну науку про світобудову, частиною котрої є й земля, яко планета. Сусідування наук установлено на засаді Конта - починаємо з наук найбільшої загальности. Закінчуючи космологію астрономією, ми замикаємо комплекс вивчення фізично-хемічних властивостей неживої матерії в її найтоншій організації і світобудові.

2.Другий комплекс - в с я з е м л я: в її зовнішній і внутрішній будові, фізико-хемічних процесах і витворах, з її атмосферичним оточенням і біо-сферою. Весь цей комплекс знань знайомить нас зі складним обєктом - землею, як складною цілістю. Ми називаємо всю систему знання про землю "геологією", як вищою наукою - оскільки етимологічний зміст слова вказує на виснування вищих закономірностей і понять. Географія, по змісту слова о п и с о в а наука, є частиною геології, котра й географічні узагальнення використовує для будування вищих висновків /закономірностей і узагальнень/. Очевидно, при будуванні такої системи знання про з е м л ю я к о ц і л і с т ь, ми зустрінемось із закидом, що географія "самостійна" наука та ще й "цілком" /як люблять висловлюватись географи/. Одначе про самостійність і несамостійність поговоримо пізніще, бо з явищем самостійности й несамостійности зустрінемось при розгляді й інших комплексів /систем/ наук.

Геологія закінчується нами на вивченні біо-сфери, яка є частиною землі, як вищий /живий/ витвір всіх умовин земної складности. Географи включають біо-сферу в систему "загальної географії" і досліджують біо-сферу в її звязку з землею й її елементами та атмосферою, як сумою життєтворних умов і

впливів на живі організми.

3.Повне вивчення всіх живих організмів є завданням б і о л о г і ї - комплексу наук про рослини, тварини й людей. Щоб утворити вищі узагальнення про явище життя, необхідно до купи звести результати дослідів над трьома царствами організмів /рослиність, тваринність і людство/, досліджуваних індивідуально, яко організми, взяті кожний окремо з погляду: на з о в н і ш н і ф о р м и /морфологія, яка й завершується систематикою/, на в н у т р і ш н ю б у д о в у або органи /анатомія/, ф у н к ц і ї всіх частин і цілости організму /фізіологію/ і загальне п р и с т о с у в а н н я організму до оточення /екологія або рефлексологія рослин, рефлексологія тварин/. Оскільки ми умовно визнаємо несвідомість рослин і тварин, то вивчення вроджених реакцій рослинних і тваринних зводимо в дисципліни рефлексологічні.

Що ж до людини, то це питання складніше. Річ у тім, що реакції людини на всі подразнення ще недавно розумілося як систему рефлексів о д н о г о порядку, про що нам розповідала психологія. Психічне життя поділено не на основі досвідно установлених засад, а умозорно-філософськи: на розум, почуття, волю /поділ Канта/. В крузі цього поділу топталась людська думка більше сотні років, але аж в наші часи зроблено величезне в і д к р и т т я, що всі реакції людини поділяються якістно на дві різні групи рефлексів: а/систему в р о д ж е н и х рефлексів /"інстинкти", почуття, волеві спонуки/, отже зрештою несвідомих рефлексів і б/систему п р и д б а н и х в життєвому досвіді рефлексів свідомости. Академик Г.П.Павлов, що за це відкриття дістав нобелівську премію, назвав ці рефлекси: вроджені - б е з у м о в н и м и, придбані - у м о в н и м и /див.його: "Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности животных", Петроград, 1923, ГИЗ/. Акад.В.Бехтерев, що окремо від Павлова вів свої досліди на людях /Павлов - на собаках/, прийшов до подібних висновків, назвавши придбані рефлекси "сочетательными" /див.його "Объективную психологію", 1907-12 р. по-нім. *Objective Psychologie oder Reflexologie, Leipzig, Verlag Teubner*, 1913 р., друге рос. видання "Общие основы рефлексологии человека", Петроград, 1923, ГИЗ/. В Америці ст-

ворилась ціла течія рефлєксологічна /behavio-
rism/ на чолі з проф. Джоном Ватсоном /"Behavio-
rism, ч.4, 1914/, C.S. Sherington Magnus й ін.
Працею рефлєксологів і бігевйористів досягнуто так
багато, що можна поставити питання про поділ наук
про людські реакції на д в і ч а с т и н и: I/р е-
ф л є к с о л о г і ю, що досліджує вроджені реак-
ції й відноситься, як дисципліна до комплєксу бі-
логічного, точніше до антропофізілогії, як її окре-
ма частина і 2/п с и х о л о г і ю, що досліджує
п р и д б а н і рефлєкси /мова, думання, і всякі
с п о л у ч е н н я придбаних рефлєксів зі вродже-
ними /між інш. з в и ч к и/. Придбані рефлєкси є
витворами с о ц і я л ь н и м и, тому психологія
відноситься до комплєксу соціології. Думка про та-
кий розподіл випливає і з конструкцій психологів-
-експерименталіст ів старого напряму /див. проф. Лазу-
рскій "Психологія" і "Класифікація личностей", СПБ.,
1917/, які одріжняють "ендо-психологію" /"внутріш-
ні", вроджені рефлєкси/ і "екзо-психологію" /зовні-
шні" рефлєкси/.

Але де вмістити психологію в соціологічному
комплєксі? Вона становить науку про першу категорію
соціального явища - соціальну людину й може бути
називана соціальною психологією. "Соціальний інди-
від" - це є твір суспільного процесу й чинник його,
тому в системі соціології мусить бути дисципліна,
присвячена людині, не як біологічній істоті, а як
соціяльній. Логічно переведене таке упорядкування
науки про людину буде предметом а н т р о п о л о-
г і ї, куди входить: вивчення соматично-морфологіч-
не /тепер цим займається псевдо-антропологія/, ана-
томічне, фізіологічне, рефлєксологічне. Це значить,
що до антропології відносимо все фізико-рефлєксоло-
гічне знання про людину, як п о р о д у. Ясно, що
соматично-морфологічне вивчення мусить завершува-
тись систематикою пород людських /рас/ і взагалі
природніх груп: статів, вікових груп і родини, як
біологічного явища. Наука про людину, як живий ор-
ганізм, цілком входить в біологічний комплєкс.

4. Що ж до в з а є м о ч и н н о с т и організ-
мів, то це область окремого комплєксу наук - с о -
ц і о л о г і ї. Пізнання людини, яку ми досліджу-
вали б окремо, індивідуально, ніколи б не дало нам
пояснення про впливи організмів одного на другий.
Сукупність явищ колєктивного співжиття і взаємочин-

ности що Спенсер назвав "надорганічним" життям, одріжняючи науку про індивіди й науку про види /species/. Розмноження організмів і збереження видів утворює спеціяльний рід явищ - взаємочинність організмів, якого ми не бачимо в неживій матерії. І там є "взаїмочинність", але кваліятивно інша. Явища взаїмочинности між елементами мертвої матерії досліджують механіка, фізика, хемія, але ця взаїмочинність інша і простіша /і тому краще вивчена/, ніж взаїмочинність живих організмів, що собою уявляють ще до кінця не розкриті наукою комплєкси сил.

По самих завданнях науки п о я с н ю в а т и явища, установляючи функціональні залежности і причинові звязки, витворить н а у к у про людське суспільство можливо лише при вивченні взаїмочинности між людьми. Взаїмочинність цю досліджує соціологія, яка й покликана стати н а у к о ю, оскільки вона установить причинові звязки й функціональні залежности явищ взаїмочинности. Досліджування взаїмочинностей між живими організмами повинно обхопити й царину рослин та тварин. Ці науки вже істнують у культурних народів, хоч до вивершення цих наук ще бракує чимало ще конкретних дослідів, які замінені поки-що в більшости "загальними міркуваннями", спекулятивними конструкціями, будованими переважно на свавільних припущеннях і принципах. Замість науки в соціології є чимало "філософії", яка не досліджує фактів, а лише висловлюється загально про нерозчленовану аналізом сукупність їх. Оскільки в дальшому ми будемо докладніше розглядати науку про суспільство, то тут спиняємось.

5. Останнім комплєксом знання ми вважаємо ф і л е с о ф і ю, яко найзагальнішу науку про дійсність. Ми не визнаємо філософією ті "метафізичні поеми", які компонуються метафізично - без наукового досліджування явищ. Логіка вказує на можливість багатьох дій у формальному думанні, а тому далекі від ілюзій про наукову вартість великих філософічних "систем", збудованих умозорно. "Чиста інтелєктуальна лірика", що замість образів оперує поняттями - не може задовольнити сучасну культурну свідомість. І тому ми стоїмо за те, що філософія мусіла б мати своїм завданням - зводити до вищого синтезу здобутки всіх інших наук, узагальнюючи й систематизуючи, усуваючи хиби, помилки й суперечности. Це необхідно припускає саму критику пізнання, вивчення самих методів

його. Логіка, теорія, психологія і критика пізнання мали б остаточно формулювати закономірности пізнання, а онтологія - вищу організацію знання про світ /світогляд/; при тім проблєма мертвої і живої матерії, основних сущностів, відносини між сущим і повинним та ін. було б змістом філософії. Філософія, як завершення знання безпосередно сусідувала б з космологією /на круговій розполозі наук/.

В.Вундт дає таку формулу завдань філософії: "Філософія є така загальна наука, що має метою об'єднувати знання, здобуте окремими науками, в одну, вільну від суперечностей систему, а також зводити всі використані наукою методи і предпосилки пізнання до їх принципів" /*Einführung in die Philosophie* рос. перекл. Г.Котляра, 1902.р.,ст.18/. Філософія й по думці Т.Масарика мусить бути лише загальною н а у к о ю /*scienta generalis* /.

Так ми уявляємо основні /вищі/ комплєкси наук, що обхоплюють разом всю дійсність, доступну для наукового досліду й роздумування. Ми користались засадою Конта при розполозі вищих наук. Тут немає ієрархії наук, як в дійсности нема ієрархії явищ, які відбуваються не н а д і не п і д собою, а поруч себе. Окидаючи зором найдальші круги, ми спинились над граничною величчю дійсности - космосом /світобудовою/ і властивостями його "будівельного матеріялу", потім охоплювали зором Землю, як своєрідну реальну цілість, нарешті зупинилися коло явища життя, відокремивши з його своєрідний комплєкс явищ - взаїмочинність між організмами, закінчивши на перегляді самих засобів пізнання і здобутків його, зведених до вищої єдности. Пізнання є частиною буття, й тому для нас думка людська є обєктом вивчення. Ми тому й не розділюємо науки на "формальні" й реальні, а вважаємо всі науки за реальні, науки про р е ч і. Думка є реальне явище буття.

Думка про буття твориться в людській істоті, єдиній у своїй організації; буття також єдине у своїй організації; тому розчленування системи знання на окремі комплєкси, а комплєкси на частини, а частини на частки і под. це у м о в н і с т ь. Всесвіт і думання єдині, елєменти їх звязані, тому й наука єдина у своїй основі. "Самостійних" наук не може бути, як нема самостійних царин дійсности - все повязане, взаїмозалежне.

Де є тверда межа самостійности наук? Її нема. Що більше ми уявляємо якийсь обєкт самостійним, то м е н ш науково про його думаємо, то д а л і від істини стоїмо. За виразом одного логіста: "никакое явление не имеет значения и интереса, не имеет даже названия, взятое изолировано, вне отношения к другим явлениям" /И.Е.Орлов: "Логика естествознания", Москва, 1925, ст. 101/.

Диференція наук - явище розподілу праці, а не розподілу дійсности. Але яко явище розподілу праці і звязаної з цим „спеціялізації", вона робить нас о д н о б і ч н и м и в уявленні дійсности. Ця однобічність є своєрідним духовим каліцтвом, як і вузька спеціялізація в техніці. Коли ми бачимо людину, що ціле своє життя в майстерні шиє лише "праву кишеню до штанів", то ми справедливо сумніваємося в її знанні, що таке костюм. Так і в науці: розподіл праці, не корегований вправами з цілого комплексу знання, а також комплексу комплексів знання, обертає "спеціялістів" у знавців фактів обмеженої области, але не в знавця д і й с н о с т и хоч би навіть в окремій царині. В суспільних науках, що мають обєктом вивчення взаїмочинність, "спеціялізація" приводить до знання кількох явищ, але якраз не знання взаїмочинности, як р е а л ь н о ї с о ц і я л ь н о ї д і й с н о с т и.

Наука про дійсність не те, що сама дійсність. Коли ми про витинок дійсности збудували науку та ще "цілком самостійну", то це певна ознака її малої науковости: дійсність-бо повязана, і тому й наука одна з другою силою річей мусить бути повязана. Коли ми розділимо все знання на 5 комплексів, то один із них /філософія/ узагальнює висновки останніх чотирьох, здійснюючи звязок узагальненням вищої степені.

На ідеї узагальнення оснований поділ наук на абстрактні й конкретні. Цей поділ є умовний. Коли ми досліджуємо все людство разом, то така наука буде абстрактною, бо й поняття "людина" буде абстрактне. Цілком конкретним буде лише індивід під власним іменем: Т.Г.Шевченко - обєкт конкретний, і наука про його буде конкретною. Але вже наука про кількох людей буде абстрактною. Наука про родину - абстрактна, а про окремо дану родину Шевченків - конкретна. Наука про державу - абстрактна, а наука

про ЧСР - конкретна. Так само наука про партію, про клясу, церкву, професію й інш. Всі обєкти, що мають в л а с н е ім'я, будуть предметами конкретних наук, обєкти ж без власного імени - предметами конкретних наук, обєкти ж без власного імени - предметами абстрактних наук. Очевидно, що обєкти з власним іменем лише тоді будуть предметом конкретної науки, коли ми їх досліджуємо кожний з о к р е м а, коли ж візьмемо їх разом /напр., всі окремі держави світу/, то наука буде вже абстрактною, бо в поняття "держави" ми включимо лише те, що є с п і л ь н е для них всіх, абстрагуючи /відтягаючи/ від того, що їх ріжнить. Поняття держави взагалі" є абстрактне, одержане з досліду над к о н к р е т н и м и державами. Поняття держави взагалі є родовим поняттям відносно кожної окремої конкретної держави або їх груп. Абстрагувати - значить включити предмет в поняття спорідненних із ним предметів на основі спільних прикмет, одкидаючи ріжниці. Даний конкретний стіл ми включаємо в поняття "столи", одкинувши ті ріжниці даного стола, які його відокремлюють від інших столів, а принявши на увагу, відтягнувши /абстрагувавши/ лише ті прикмети, що є спільні для всіх столів. Коли спільні прикмети ми називаємо родовими, а ріжниці - видовими, то від конкретного перейти до абстрактного значить становити родові прикмети, ігноруючи видові. "Абстрактне" і "конкретне" є в кожному предметі. Абстрактні науки й конкретні одріжняються обсягом і змістом: абстрактні мають б і л ь ш и й о б с я г, але менший зміст, конкретні навпаки: мають менший обсяг, більший зміст. Або инакше: абстрактні включають в себе більше число явищ /обсяг/, але менше їх прикмет /зміст/, бо лише спільними прикметами можна обєднати споріднені обєкти в один клас /рід/, відкинувши ріжниці. Спільности і ріжниці, взявши їх разом, є сумою прикмет даного обєкту. Коли ж ми ріжниці відкинемо, то тим самим зменшимо суму прикмет, зменшимо з м і с т. Ось тому й говоримо, що включування обєктів у все ширші обєднання /процес абстрагування/ збільшує обсяг і зменшує зміст і навпаки: процес класифікації /в розумінні диференціювання/ зменшує обсяг понять і збільшує їх зміст. /Де-які логіки, напр., проф.Д.Чижевський застерігає проти такого догматизування обсягу і змісту, але для наших потреб в данім випадку вистарчає вказів-

ки на відношення обсягу і змісту, щоб виявнити поняття абстрактности і конкретности/.

Наука про Україну /обєкт із власним іменем/ буде наукою конкретною у відношенні до науки про світове суспільство, але всі характеристики частин України /села й міста, класи, партії, професії й ін./ будуть абстрактні у відношенні до обєктів із власними іменами в межах поняття "Україна". Напр., поняття українського села буде абстрактним, витворене зі спільних прикмет всіх українських сел. Коли ж би ми досліджували укр. село,як частину поняття села славянського, европейського, всесвітнього, то наука про укр.село була б конкретною.

Загалом: поняття абстрактности й конкретности може бути установлене відносно всіх обєктів дійсности. Все залежить від методу: творячи вищі родові поняття - абстрагуємо, шукаючи видових ознак - конкретизуємо. Аналіз і синтез - це шляхи для установлення конкретности й абстрактности. Витворюючи єдности, йдемо методом абстракції, творимо абстрактну науку й навпаки: розкладаючи єдности, творимо конкретні науки.

Наведена нами "система наук" є системою абстрактних наук, тому що кожний комплекс є сукупністю н а й в и щ и х р о д о в и х п о н я т ь про даний клас явищ, одержаних шляхом абстракції.

Завжди конкретними є лише індивіди з в л а с н и м и іменами, які існують у світі індивідуально, не повторюючись.

У вищесказаному розумінні абстрактні й конкретні науки обєднуються в понятті теоретичних /або систематичних/наук. Коли соціологія є загальною наукою про спільну взаємочинність, то науки, на яких загальна соціологія безпосередньо основана, будуть її с п е ц і я л ь н и м и н а у к а м и. Як показано, спеціяльними науками соціології є: соціяльна морфологія /наука про "форми" організації суспільства/, теорія суспільних чинників, теорія соціяльних процесів, теорія соціяльних витворів. Ці науки будуть спеціяльними частинами соціології, але й кожна з них буде загальною у відношенні до складових її спеціяльних дисциплін, напр: теорія соціяльних процесів ділиться на теорію процесу популяційного /розмноження/, культурного, економічного й політичного.

Од цих понять треба одріжняти поняття наук п р а к т и ч н и х: це не систематичні науки, а конгломерати, зложені з частин ріжних систематичних наук із практичною метою. Напр., агрономія, медицина, ріжні інженірства, душпастирство /церковна практика/ воєвідство /мілітаристика/, педагогіка, політика і т.д. - це практичні науки, в яких побачимо ріжноманітне сполучення частин систематичних наук. Агрономія включає в себе й науку про ґрунти, худобу, рослини, людей. Отже елєменти і геології, і хемії, і фізики, і ботаніки, і біології, і соціології, технології, математики, геометрії та ін. сполучені в систему практичних дій з метою одержувати певні продукти.

Воєвідство /так на мою думку треба назвати науку про "військову справу" чи про війну/ складається так само з елєментів систематичних наук: де діло мається з людьми, там потрібна антропологія і соціологія, і політика; артилєрія вимагає знання математики, фізики, хемії; фортифікація вимагає знання геології, механіки, фізики й технології будівництва, цеб-то складання конгломератів матерії й енергії з певною метою. Практичні науки припускають якісь людські цілі, якісь шляхи й засоби, якусь технологію здійснення, якесь технічне й суспільне нормування. Їх називають науками технологічними, нормативними, прикладними, але це все є области конгломератів штучних, витворених, а не "природних" систем. Сама природа є складною сукупністю конгломератів, які ми пізнаємо лише шляхом розкладу й систематизації за прикметами спільностей /подібностей/ і ріжниць /розбіжностей/.

Утворюючи наукові системи, ми перемагаємо складність /"хаос"/ сполучення елєментів у цілости й лише цим шляхом розуміємо наше оточення - природне чи суспільство. Шляхом аналізу розкриваємо закономірности світобудови й навіть установлюємо закономірности п е р е б у д о в и відповідно своїм цілям /практичні науки/. Вглиблення в таємниці світобудови є колєктивним ділом людства. Одна людина не може дослідити безліч обєктів - тому розподіл праці в науці став необхідністю. З ним звязана с п е ц і я л і з а ц і я - дослідження однієї частини дійсности, якогось одного обєкту чи класу споріднених обєктів. Спеціялізація тепер досягла величезного ро-

згалуження наук. Спеціялізація припускає вивчення явищ в їх і з о л ь о в а н о м у б у т т і. Через те шлях спеціялізації, збільшуючи конкретність знань, зменшує розуміння з в ' я з к у даного обєкту з усією світобудовою, а цим зменшується причиново-функціональне пояснювання явищ - зменшується ступінь н а у к о в о с т и досліду. Спеціялісти /аналітики/ тому вузькі й науково бідні, в порівнанні з синтетиками. Спеціялісти, знаючи свій конкретний предмет, "не знають, що робиться навколо". Тут джерело того "наукового кретинізму", якими визначаються вузькі спеціялісти. Боротьбою з "кретинізмом" вузької спеціялізації є постійне змагання ученого до найвищих абстракцій, до поширення обсягу знань, до синтетичного схоплення великих царин буття й навіть цілої світобудови. Протилежністю "кретинізму" спеціялістів є енциклопедизм теоретиків, часто звязаний з дилєтанством, поверховим знанням дійсности і нахилом до умозорних спекуляцій. Як спеціяліст, привязаний до однієї точки свого досліду, губить розуміння загальних звязків і обертається в "кретина", так поверхове всезнайство філософа, що не досліджував дійсности, обертає його в ерудиста-дилєтанта, який знає багато і нічого основно. Тільки переходження від верхів абстракції до глибин спеціялізації і навпаки: від глибин спеціялізації до верхів абстракції у світопізнанні рятують дослідника від обох крайностей /"кретинізму" і "дилєтанства"/ і дають йому солідну стійкість знавця-систематика і знавця-спеціяліста. Щоб цього досягнути, треба критично пройти шляхами індукції і дедукції, від конкретної точки дійсности до верховин наукового закону, а з основоположень закону дедуктивно пояснити світ. Для цього і потрібна класифікація і систематизація явищ дійсности, а також класифікація і систематизація наук. В цій критичній діяльности досвіду і думання ми знаходимо д і й с н е знання.

II. С и с т е м а с у с п і л ь н и х н а у к.

I. Про категорії. З аналізу розвиненої людської мови можемо вивести основні найвищі поняття /категорії/, до яких зводиться думання про дійсність.

Напр., українська мова складається з девяти частин, які собою означають чи називають іменники - о б ' є к т и, заїменники також відносяться до обєктів, прикметники вказують на ознаки, прикмети чи я к о с т и обєктів, числівники - їх ч и с л о, дієслова вказують д і ї або стани обєктів /це ж саме вказують і оклики/, прислівники деталізують умови ч а с у і п р о с т о р у, приїменники і злучники - вказують на в і д н о ш е н н я між обєктами, діями і ін. Так що ми виводимо, що засобами нашої мови всю дійсність можна звести до найвищих логічних категорій думання: обєктів, якостей, числа, часу, простору, дії і відношення. В філософії питання про число найвищих категорій ще не вирішено. Арістотель напр., вказував IO категорій: опріч вищевказаних, він ще називав положення, посідання, терпіння, які, на мою думку, можна звести: положення до категорії простору, а посідання і терпіння - до категорій відношення й дії. Кант установляв 4 групи категорій: кількість, якість, відношення і модальність, які в свою чергу складаються кожна зі трьох категорій, але вже ця "симетричність" здається штучною, бо, напр., в категорію відношення він включає субстанціальність, причиновість, взаїмність, цеб-то, коли б проглибити аналіз - обєкти і відношення. І Геґель будує систему категорій на зразок Канта, цеб-то установлює 3 групи категорій по 3 в кожній, инакше їх називаючи: б у т т я /якість, кількість, міра/, є с т в о /існування, явища, дійсність/, п о н я т т я /субєктивне поняття, обєкт, дія/. Буття і дійсність, кількість і міра, існування і дійсність - це якість повторення /тавтології/. Всі ці категорії зводяться до однієї: буття, або дійсність, або існування. Штучність цієї схеми очевидна. Е. Ердман вказує 3 вищі категорії, до яких зводяться всі инші поняття: річ / Ding /, ознака / Eigenschaft / і відношення / Relation /. Поділ Ердманів знаходиться в певному паралелізмі до складу судження /міркування/, в якому три частини: субєкт, предикат і звязок. Відсутність категорій кількости, часу, простору і дії, яких не звести ані до обєктів /річей/, ані якостей, ані відношень, позбавлює цей поділ значення.

Ми могли б приняти 7 логічних категорій, виведених з емпірично-даної розвиненої мови, в якій обєктивізується дійсність або буття.

В науці логічними категоріями називаються просто елєменти досліджуваного я в и щ а, його частини, з яких кожна обіймає всі в чім-небудь подібні предмети чи обєкти. Логічні категорії явища існують в ньому п о с т і й н о, але само явище може бути історично-змінне, залежне від умов часу і простору, а тому в суспільних науках такі явища називаються і с т о р и ч н и м и категоріями. Історичні категорії означають дані явища, а не їх склад. Доки явище існує, доти частини в ньому є логічно-необхідні. Коли ми аналізом установимо склад явища, то ці його елєменти будуть його логічними категоріями, але само явище є історичне, цеб-то обмежене умовами часу і простору. Само людство і земля, на якій воно існує, є в певному смислі історичним явищем, але доки воно існує, доти буде існувати його суспільна в з а є м о ч и н н і с т ь, елєменти якої ми називаємо логічними категоріями соціяльного явища. Скажім, сам капіталізм є історичне явище, але доки він існує, то його елєменти - капіталіст і робітник-наймит є необхідні, цеб-то логічні категорії капіталізма, під яким розуміємо явище взаємочинности між власником знарядів продукції і наймитом-робітником з усіма його передумовами і наслідками: капітал, заробітна плата, надвартість. Доки існує обмінне господарство, доти існуватимуть його логічні категорії: товар, цінність, вартість, прибуток. Поруч капіталізму існують, скажім, селянське і ремісницько-безнаймитське /трудове/ господарство, в якому нема категорії наймита, а тому нема й категорії надвартости, нема капіталістичного відношення, нема капіталу в логічному розумінні, хоч і можуть бути знаряддя продукції, що в цім випадку не можуть називатися капіталом /але обивательськи так називаються/. В трудовому господарстві нема логічних категорій капіталізму. Одночасове існування таких типів господарства свідчить, що як трудове господарство, так і капіталізм є і с т о р и ч н и м и явищами суспільного процесу. Тим самим з соціологічного погляду і логічні категорії капіталізму обертаються в історичні, означені умовами часу і простору.

Таким чином, аналітично розкриваючи склад якогось суспільного явища, взятого по-за умовами часу і простору, ми розкриваємо його логічні категорії,

дослід над якими і є завданням теоретичної науки.

2. Суспільне явище. Як вихідною точкою аналізу в хемії є атом, біології - клітина, так в суспільному житті мусить бути вихідною точкою поняття взаїмочинности, взяте в одним моменті, або инакше - с о ц і я л ь н и й а к т.

Доки людство живе, доти взаїмочинність людей не припиниться, тому основним соціологічним поняттям буде поняття в з а ї м о ч и н н о с т и, елементи якої і будуть логічними категоріями взаїмочинности, яку загально-прийнате слово-вживання означує, як соціяльне явище або явище соціяльности.

Питання про логічні категорії соціяльного явища є основним в соціології, від рішення якого залежить не лише доля соціології, як науки, але й степень нашої духової культури: чи ми нарешті пізнасмо суспільне життя н а у к о в о, чи залишимось на степені сучасного, вузького емпіризму, цеб-то знання ненаукового, далекого від реального зрозуміння дійсности, хоч би ми його висловлювали високим тоном філософської спекуляції.

В науці давано так багато ріжних розумінь "соціяльного явища", розумінь, що взаїмно виключають одне одного, так багато накопичено протилежних по змісту теорій, що розібратися в цьому хаосі не легко і у всякому разі вимагає великої затрати часу. Розуміється, і дослід людських помилок науково є корисний і просто неминучий: на критиці помилок виростає наукова правда.

Які розуміння соціяльности були чи є в науковій літературі. Для цього треба лише заглянути в історичні огляди соціологічної літератури, щоб попасти в величезний вир суперечностей і протилежностей. На цей час можна рекомендувати для знайомства з питанням, помимо безчислених підручників і систем соціології - огляди: Н Карєєв - "Введеніе въ изученіе соціологіи /1897 і 1907/, М.Ковалевскій - "Современные соціологи /1905/ і "Соціологія, т.I: Историческій очерк развитія соціологіи /1910/, В. Хвостов - "Соціологія", т.I:Очерк историческаго развитія соціологическихъ ученій /1922/, Fausto Squillace: Le dottrine sociologiche (1902., по-нім. Die soziologischen Theorien, 1911./, Paul Barth: Die Philosophie der Geschichte als Soziologie I: Grundlegung und kritischen Übersicht /4. aufg. 1922/, P. Sorokin: Contemporarij

Sociological Theories /1928/, E.Chaloupný „Dějiny sociologie" /1922/ і мою працю „Sondova ukrajinska sociologicka myslenka a praca /в Sociolog. Revue, 1930-31/, С.Солнцев:Введение в политическую экономию /Петроград,1923,розд.II/.

Що ми з цього довідаємося?

Від одних соціологів /Спенсер, Лілієнфельд, Шеффле,Вормс, Душек і інш./ ми довідаємось, що соціяльне явище є явищем "органічним", бо суспільство аналогічне або навіть тотожне з біологічним організмом: як в організмі кожний рух звязаний з функціями його органів, так і кожне суспільне явище є функцією соціяльного організму. Хоч "органістична школа в соціології здискредитована, але вона встигла дуже вщепити поняття "органічности" суспільних явищ у словесний оборот навіть людей "з вищою освітою": хто прикидається знавцем "глибин соціяльного життя", той обовязково скаже вам про річ, про явище, якого ні він, ані ви не розуміете, що тут очевидний "органічний звязок". В довоєнній літературі дуже часто "доводилось",що Австро-Угорщина є "організм", так як тепер в російській літературі доводиться, що і стара Росія була "організмом", СССР є "організм" /про це говорять і большевики і Станкевич в "Судьбах народов Россіи" і П.Мілюков в "Національном вопросѣ" і ген.Денікін./. Коли подібні люде пишуть "науковий твір", то вони вживають поняття організму, як характеристику соціяльного явища. Таким чином, логічною категорією соціяльного явища по-їхньому є "організм". Не треба доводити, що це з реальністю немає нічого спільного і що "аналогія" суспільної взаїмочинности з взаїмочинністю органічною привела до абсурдного твердження. "Аналогія", яка нічого не пояснює. Війна, революція, конкуренція, вибори, законодавство, симфонічний концерт, лекція професора, друк книжок, аптека, залізниця і т.п. - які "аналогії" їх в організмі? Історично-виникаючі явища, яких раніш не було, хоч і "родяться", але чи вони органічні.

Появлення винаходів /машини, радіо, грамофон, літаки і т.п./ "органічники" мусіли б назвати народженням з суспільного організму. По аналогії з біологічним організмом і суспільства, нації, республики у їх бувають "молоді", потім "зрілі", потім "старі".

Укр.доц.Др.К.Коберський ще недавно друкує пра-

цю "Підприємство як організм" /див."Записки Укр. Господарської Академії в ЧСР, т.I,1927,ст.155-174/: "З появою великих підприємств життя з настирливістю висовує проблему внутрішньої організації підприємства - цієї найменшої клітини народнього господарського організму". Новітнє підприємство відокремилося від самого власника й керується логікою "свого власного життя, не звязуючись органічно з домашнім господарством свого господаря". Словом, "підприємство есть щось окреме від підприємця,щось таке, що живе власною логікою, одно слово, організм". Др.Коберський одріжняє конгломерати, механізми й організми і вказує, що "механізм є виявом з о в н і ш н ь о ї телєології природи, організм - в н у т р і ш н ь о ї телєології життя". Організм одріжняється від механізму головно тим, що має свою волю і сам ставить собі ціль. Коберський опирається на "дефініції" організму й механізму Канта в передачі сучасного соціолога Я.Готгайна,який приходить до "висновку", що людські колєктиви являються організмами, коли не в буквальному, то в переносному значінні, тому що... відповідають основній вимозі Кантової теорії організму:"Цілеве скупчення есть виявом волі. Цілевість не являється тут вислідом; сама ціль має творчу силу. Коли ця ціль дана з-зовні, коли вона обовязує і ворушить окремі частини, тоді маємо справу з механічним твором /апаратом/; коли ж ціль походить од самих частин - маємо справу з організмом". Др.Коберський опріч Канта і Готгайна, користується ще творами О.Гертвіга /*Der Staat als Organismus*, 1922/ і виписує з них ріжні "закони".

"Підприємство у *quan*-хемічний спосіб зміняє субстанцію дібр, переціннючи їх на гроші, аналогічно до того, як шлунок міняє поживу в кров" /ст. 162/, словом "підприємство дійсно являється господарським організмом", який одріжняється від установ тим, що установи не є організми.

"Органічна теорія суспільства - пише К.Коберський - викликала різку критику в соціології, однак, не дивлячись на те, вона оживає все наново. Найбільший удар противникам органічної концепції наносит саме сучасне життя, яке наскрізь перняте духом "організації" і групових організмів у суспільстві".

Дійсно! "*Alles will sich heute organisieren*"

підхоплює Коберський аксіому "відомого юриста" прф.Гедемана.

І хоч підприємство як організм нагадує собою "конституційну монархію", але в йому бувають кризи. Пішовши за підмогою до історії, Коберський вбачає, що як політичне, так і господарське будівництво зводиться до трьох типів:"тип невпорядкованого конгломерату, тип впорядкованого, але механізованого апарату й тип органічного будівництва".Приклади? О, приклади є. Ось він вказує конгломерати: "індивідуальне натуральне господарство, розсипана система осель у давнині то-що; м е х а н і з м і в: держава Ол.Великого, Джінгісхана, стара Росія;господарство римського оптимата, феодального пана то-що; о р г а н і з м і в: родовий племінний виборний лад, до певної міри аристократичні республіки, сучасні демократичні республіки, родове господарство, цех, кооператив то-що" /ст.173/.

Така-то є градація людських колективів, що перетворюються в організми на основі трьох "законів": інтеграції, корелляції і збереження сил". При чім зробити з підприємства механізм чи організм - залежить від керовників підприємства і всього персоналу.

По мірі зросту гуманізму, демократії і моральних чинників механізми перетворюються в організми.

Як відбуваються ці чудеса в решті - не видно не тільки з праці К.Коберського, але й Готгайна, Гертвіга, Канта і всіх тих авторів, книги яких читав наш соціолог. В усякому разі тут до соціології ще далеко, оскільки переважає чистісінька... соціяльна міфольогія.

Скількох людей вищать аналогії!

Погляньмо у другий бік.

Р.Штаммлер /"*Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung*,1896/ вважає, що для виникнення соціяльного явища не вистарчає психологічної взаїмочинности: щоб взаїмочинність обернулась в соціяльне явище, то треба, щоб був елемент зовнішнього регулювання /права/:"соціяльне життя є зовнішнім способом установлене спільне життя людей; зовнішній порядок, правовий порядок - це єдина ознака соціяльного життя; зовнішне регулювання й нормування - ось специфічна прикмета соціяльного". В цій праці розвинуто погляд про ок-

ремість форми і змісту, приймаючи, що право є формою економічного змісту. Право й економіка як форма і зміст - це недопустима метафізика, бо нічого не пояснює. Форма є поняттям просторовим, але який "простір" в соціяльному явищі? І яке відношення економіки до права, як змісту до форми? Це все з области мітології. Право - є єдина ознака соціяльности? А революція хіба не соціяльне явище - оскільки вона вибухає, як порушення права, без зовнішнього регулювання? Озброєна шайка діє, як суспільне явище, але де тут зовнішнє регулювання, право, коли діяльність шайки є відкиданням права? Право є витвір суспільного процесу і зовсім не як "форма" тільки економічного явища. Що не можна мати зразу трьох жінок в Европі /або ще недавно "можна" в Туреччині/ - це правові норми, але хіба це економічне поняття - мати чи не мати жінку? А вбійство не дозволене правом. Який економічний зміст у цій правовій "формі"? Соціяльність є й там, де нема права. Гумплович /"Соціологія і політика",1895/ вбачає соціяльність тільки там, де є організованість. Неорганізоване стовпище ніби-то не "соціяльне явище", хоч би воно робило війну чи революцію? Та ж і лінгвістична група, економічний клас самі по собі не організовані скучення, а тимчасом - це соціяльні явища.

Цікаву теорію соціяльного явища дає Е.Дюркгейм /*Les Règles de la Méthod sociologique* 1919,6.вид./. Передовсім, соціяльне явище не відноситься до порядку ні органічного, ані психічного: "*Ils constituent donc une espèce nouvelle et c'est à eux que doit être donnée et réservée la qualification de Sociaux*" /ст.8/. Соціяльне життя виявляється обєктивно: право існує в кодексах, порядок щоденного життя записується в статист. таблиці, історичні памятники, моди втілюються в убрання, смаки в твори мистецтва /ст.39/. Тому поставив Дюркгейм своє перше правило: розглядати соціяльні факти, як річі /*commes des choses*, ст.20 і сл./. Отже, під соціяльними фактами Дюркгейм розуміє в и т в о р и, "продукти" соц.процесу, тому вони і мають власне, незалежне від індивіда існування /*une existence propre, indépendante de ses manifestations individuelles*, ст.13/ Вони мають для індивіда примусове значіння, як сукупність соціяльного о т о ч е н н я, що натискує

на індивіда всією своєю масою, масою своїх модусів поведінки, установлених колективом. "*On peut en effet, sans dénaturer le sens de cette expression, appeler institution, toutes les croyances et tous les modes de conduite institués par la collectivité; la sociologie peut alors être définie: la science des institutions, de leur genèse et de leur fonctionnement.*" /Ст. XXIII передм. до II. видання/.

Думка Дюркгейма вся втяглась в явище витворів і постійних колективів, в оточення, тому завданням соціології він ставить вивчення і н с т и т у ц і й, як істнуючих помимо волі і свідомости індивіда соціяльних фактів.

Ідея Дюркгейма про обєктивацію, як явище специфічно людське і суспільне, незвичайно важка для розуміння соціяльного явища, бо витвори обертаються в чинники поведінки людей, але поняття витворів не покривається з обсягом поняття чинників, є безмірно вузче за його: чинниками поведінки людей є не лише витвори, але космічні й біологічні чинники і - всупереч Дюркгеймові - і психічні, як побачимо далі. Як побачимо пізніш, процес обєктивації у ріжних суспільних скупин ріжний і зовсім не буває того, щоб право обєктивувалось в кодекси, а щоденне життя у статистиці, люди в костюмах, смаки в мистецтві /життя неграмотних взагалі, селян і робітників зокрема щодо "обєктивації" представляється убого/. Цінна думка Дюркгеймова торкається лише одного моменту соціяльности, але Дюркгейм не уявляє всіх категорій соціяльного явища, як і Штомлер, і Гумплович, не кажучи вже про "органицистів", які замість наукового поняття соціяльности підносять нам поетичний образ, метафору, яка не має наукового змісту. Своєрідне розуміння соціяльности знаходять лише філософські дефініції, вроді того, що соціяльне явище є відношенням частин, звязаних функціонально, до цілости /О.Шпанн/, але під таку дефініцію можна підвести і функціональний звязок частин механізму, в роді машини. Яка ріжниця між машиною і суспільством - по цій дефініції бачити не можна. І дефініція А.Аммона, що соціяльним відношенням треба називати відношення, в якому воля й поведінка одного індивіда обумовлюється волею й поведінкою другого індивіда. Такі дефініції, нерозчленованого на логічні категорії соціяльного явища, є філософічними афоризмами, а не науковими оз-

наченнями явища.

До цього розряду належаться й дефініції, що виходять з табору марксизма. Напр., учений марксист, проф. С.Солнцев означує "соціяльне явище, як обєктивоване гетерогенне відношення, що виникає між людьми на підставі спільної обумовленості і що розвивається з історичною неминучістю і стихійною закономірністю"./С.Солнцев:Введение в политическую экономию,Петроград,1923,розділ III,ст.61-62/.

При пильнішому розгляді видно, що проф.Солнцев має на увазі обєктивне існування витворів:обєктивація соціяльного явища виявляється передовсім в самостійному існуванні н а д і п о з а індивідуальною свідомістю", в чім і є, мовляв, ріжниця між соціяльним і психічним явищем. Словом, поняття соціяльного зводиться до в и т в о р у, як ч и н н и к а /"правове відношення втілюється в законі, економічне в товарі і т.д.", ст.59/.

Другою рисою соціяльного явища Солнцев вважає гетерогенність /ріжнородність, в розумінні суперечність/, -себ-то попросту соціяльним явищем у його є лише явище а н т а г о н і з м у. Крапоткін доводив, що соціяльне є "взаїмна допомога", Буґле доводить, що "солідарність", при чім дається якраз і багато прикладів на користь цих поглядів, але марксівська школа думає, що антагоністичне явище є соціяльним, а соціялістичне - ні:

"Семья, как слишком /?/ сплоченная группа индивидуумов, слишком /?/ органически-тесно обединенная, представляет собою тип скорее общинной, коммунально-товарищеской организации, чем гетерогенной, общественной. Внутри семейной ячейки в семейных отношениях нет социально-обусловленных связей. Семья - часть общественного целого, такая же, как отдельный индивидуум. О т н о ш е н и я с е м е й н ы е, п о э т о м у о т н ю д ь н е с о ц и а л ь н ы е о т н о ш е н и я" /Солнцев,ст.64/.

Бачите, комунально-товариська організація не є соціяльне відношення, а яке? Явище психічної взаїмочинности, солідарности, але не соціяльне,бо соціяльне мусить бути антагоністичне. Оскільки комунізм є теоретично розгорнутим поняттям родини /не буде поділу праці, обрахунку вартостей, обміну/,то

в комуністичному суспільстві не буде... соціяльних явищ.

Солнцев не вважає за соціяльне явище, коли хлопці б'ються на вулиці, двоє грає на фортепіяні в чотирі руки, коли родина вечеряє, люди в трамваї і т.п. Проф. Солнцев, опріч головних, вказує ще инші прикмети соціяльного явища: з а к о н о м і р н і с т ь, і с т о р и ч н і с т ь /змінність у часі/, р е л я т и в н і с т ь /змінність у просторі/, н е о б х і д н і с т ь, п р о г р е с и в н і с т ь /перехід від менш до більш досконалого/, і р р а ц і о н а л ь н і с т ь.

Автор послідовно переходить до переконання, що коли в суспільстві буде все робитись свідомо, планомірно, передбачено, то в йому соціяльність зникне, таке суспільство буде несоціяльним, і людська історія скінчиться /ст.61/. Вказуючи на те, що соціяльне явище є історична категорія, він не аналізує його, не розкладає на елементи /логічні категорії/, а вказує лише с т о р о н и його: с о ц і я л ь н о-п р о д у к ц і й н а /вироблення матеріяльних дібр, досліджує політична економія/, п р а в н о-п о л і т и ч н а /правові й політичні відносини/, р е л і г і й н а, е т и ч н а і інш. Ці "сторони" є обєктом досліду ріжних наук, бо одна наука про все соц. явище не можлива /автор ігнорує той факт, що існує соціологія./!

У другого марксиста, Н.Бухаріна, зустрічаємо в його "Історичному матеріялізмі" в кількох місцях вирази, які треба розуміти, як ніби дефініцію суспільного явища, напр.:

"общественный продукт /общественное явление/ господствует над людьми"/ст.32/

"Общественные явления получаются из скрещивания индивидуальных воль, чувств, действий и т.д. /ст.32/

"Общественные явления определяют собою в каждый данный момент волю отдельных людей" /с.32/.

"И язык, и политическое устройство, и наука, и искусство, и религия, и философия, и целый ряд более мелких явлений и частностей, вроде моды, обычаев, правил приличия и т.д. и т.п. - все это п р о д у к т ы о б щ е с т в е н н о й ж и з н и, р е з у л ь т а т в з а и м о д е й с т в и я л ю д е й, их непрестанного общения" /ст.83/.

"Действия, чувства, желания любого человека входят, как составная часть, в общественное явление"/ст.85/.

З цих виразів можна вивести, що суспільне явище є п р о д у к т взаїмочинности психічної /проти чого так повстає Солнцев!/. За Бухаріним і "суспільство є найбільш широка система взаїмочинних людей, що обіймає всі їх взаїмочинности і що опирається на трудовий звязок" /ст.78/.

Трудовий звязок тут є обмеженням, бо поза ним залишається ще величезна частина взаїмочинностей на ґрунті розмноження, пізнання, релігійних, мистецьких та інш. переживань.

Розглядаючи суспільство, як сукупність частин, Бухарін висловлюється в дусі середньовічного реалізму:"общество, как целое, больше суммы своих частей" /ст.81/ і знов твердить те саме /ст.82/.

Метафізичність думання марксистів приводить навіть такого теоретика, як Бухарін, до логічно-абсурдного думання, що сума може бути більшою за свої складники. Кажучи про процес формування ціни, він знов дивовижно висловлюється, що "це /ціна/ є щось незалежне, з чим треба рахуватись; щось о б ' є к т и в н е, хоч і не матеріяльне", "щось нове, що живе своїм окремим суспільним життям і навіть незалежне від окремих людей" /ст.83/.

Поняття чогось обєктивного, незалежного від людей, хоч і нематеріяльного, тут викликає здивування:невже Бухарін вірить в істнування нематеріяльних субстанцій? Це ідеалізм найгіршого сорту.

З підручника марксівської соціології, як називається книга Бухаріна, довідатись про логічні категорії суспільного явища не можна.

Самособою зрозуміло, що і в Маркса суспільне явище, як "продукційне відношення" має ще менше ясности, ніж в його учених інтерпретаторів - Солнцева, Бухаріна й інш.

<u>3.Логічні категорії соціяльного явища.</u> Можна б ще було продовжити перегляд "теорій" соціяльного явища далі, але ніякого виходу з тупого кута ми не знайдемо в усіх так зв. "загальних поглядах": це більш чи менш дотепні філософічно-абстрактні фрази, пророкання, афоризми, які все-таки н е показують нам близче реального соціяльного явища. В

більшости сучасні соціологи стоять на тім, що соціяльне явище є явищем людської взаїмочинности, але розходяться в тім, як розуміти предмет соціології, себ-то розходяться в тім, я к треба і в ч і м бачити конкретно соціяльне явище. По-передну наведені приклади проречисто свідчать про це. Ми зовсім обминули вказівки психологістів, які вважають соц. явищем просто за психічне переживання в цілости чи в окремих виявах /як, напр., Тард, що означення соціяльного явища зводив до афоризму "суспільство - це наподоблення"/. Безмежна мішанина понять просто пригноблює людину, що підходить до вивчення суспільного життя чи через спеціяльні суспільні науки /політ.економію, правознавство, лінгвістику, літературознавство й інш./, чи через загальну науку про суспільство /соціологію/.

Проходити через це бурхливе море суперечних теорій - предоставляємо аматорам цитат, а ми безпосередньо звернемося до розгляду спроб означити с к л а д конкретного соц. явища в поняттях науки. Для цього ми мусимо звернутися в першу чергу до праць Дра Еміля Халупного, який є одиноким у сучасній Європі соціологом, що спробував збудувати свою систему соціології на реалістичному понятті соціяльного явища.

За Халупним "соціологія є наукою про цивілізацію чи культуру" /"Система соціології в нарисі", 1927, вид.Укр.Соціол.Інституту/, а з того Халупний[2] виводить ряд висновків. Перше - елєменти культури. Їх Халупний установлює три: ч и н н и к и, ч и н н о с т и і в и т в о р и.

І археологія, і історія вивчають остатки з давніх часів - зброю, знаряддя, труни, рисунки і т. п., або будівлі, писемні твори, статуї, образи; держави, закони, звичаї, системи релігії та філософії, наукові винаходи. Що вивчає історія, те вважаємо за цивілізацію /чи культуру/ сучасної доби, оскільки знаходимо і в ній те саме. Одним словом - ці прояви життя називаємо: л ю д с ь к і в и т в о р и /Lester Ward - achievement /, матеріяльні і духовні. До цього треба додати все, що досягло людство через полювання і освоєння тварин, рослин, себто культивуванням організмів.

Щоб це робити, то треба людської діяльности, ч и н н о с т и, фізичної і духової, а для чинностей треба спонук або ч и н н и к і в. Чинниками ци-

вілізації є передовсім самі л ю д и, індивіди та скупчення, вдруге – самі людські витвори, втретє – природа /поголів'я, племена та інш.природні розділи/.

"Отже елементами цивілізації є: I/чинники, 2/чинности, 3/витвори. Цей розподіл є простим,цілком зрозумілий і разом із тим він є логічно повний. Чинник викликає чинність, чинність утворює витвір, а витвір знову може бути чинником, що веде до дальшого виникнення чинностей і витворів і так далі. Лінія взаємин цих трьох складників поступає стало в однім напрямі й не торкається ні до якого іншого елементу, опріч цих трьох. Кожне соціологічне явище, кожний соціологічний прояв є або чинником, або чинністю, або витвором, або ж їх комбінованим сполученням. Четвертого елементу понад цю трійку немає" /Система соціології в нарисі",ст.20/.

Як виразно одріжняє ця логічна простота і прозорість думку Халупного про суспільне явище і його елементи від того, що ми наводили раніш!

Для зрозуміння становища Халупного треба заздалегідь зазначити, що він не задовольняється ні в якому разі обмеженням предмету соціології на так зв. явища "соціяльні", під котрими розуміються явища групового життя у противагу явищам індивідуальним; це швидче явища міжіндивідуальні, асоціяційні. Коли б наука фактично обмежилась на цих явищах, то загальна соціологія була б неможливою. На розгляді того, чим займалися Конт і Спенсер, основоположники соціології, Халупний висновує, що фактично вони /і пізніші дослідники/ захоплювали широку сферу всієї взаїмочинности людей і її наслідків, ввесь обсяг суспільного життя, всю цивілізацію й культуру, тому Халупний пропонує вважати за предмет соціології не лише явища "соціяльні" /групові, асоціяційні/, а весь обсяг суспільного життя, цеб-то цивілізацію /чи культуру/. Він хотів би й відповідну науку називати просто наукою про цивілізацію, але поширеність слова "соціологія" змушує його вживати цей термін, в якому заложена тенденція обмеження "соціяльности" – даючи йому нове толкування, включаючи в його ширший зміст. Через те й явище суспільного життя він називає с о ц і о л о г і ч н и м, а не соціяльним.

Щоб уважати за предмет соціології всю культуру – в цім Халупний не одинокий: напр., В.Оствальд для вивчення явищ культури пропонував назву науки "Куль-

турологія", але опріч назви - далі не пішов. Халупний же утворив грандіозну систему "культурології", яку він всеж називає соціологією, виводячи соціологію з тупого кута філософічної спекуляції, хилитання, словесного туману, а будуючи її, як вищу загальну абстрактну науку про весь обсяг суспільного життя, або по-нашому - ввесь обсяг суспільної взаїмочинности.

Найбільш важним я вважаю його знамениту формулу "соціологічного явища" цеб-то установлення ним л о г і ч н и х к а т е г о р і й суспільного явища: чинники, чинности, витвори.

Так! Дивлючись в реальне суспільне життя, ми мусимо собі сказати: люди взаїмодіють; поняття взаїмодії обхоплює весь обсяг суспільного життя. І коли кожну сукупність ми можемо зрозуміти шляхом методичного вивчення відношень між її частинами, цеб-то частини зрозуміти в їх відношеннях до цілости, а цілости зрозуміти у взаїмовідношенні і звязку частин, то єдиний логічний шлях до вивчення суспільного життя: аналіз явища взаїмочинности, розклад його на частини, дослід над ними - описання, класифікація, система!

Халупний установлює три категорії соціологічного явища: чинники, чинности, витвори. Що можна сказати проти цього поділу? Одно: а як одріжнити соціяльне явище від, скажім, хемічного? Коли H і O, як чинники, діють /відбувається хемічний процес/ і виходить витвір H_2O, тоце явище складається з тих же логічних категорій, що й соціяльне. "Трійка" Халупного є формулою явища взаїмочинности в з а г а л і, цеб-то взаїмочинности в природі: сили, їх діяльність, результати. В соціяльно-людському явищі взаїмочинности, очевидно, участь л ю д и н и є тим елементом, котрий одріжняє соціяльно-людську взаїмочинність від іншої. Суспільна людина є і чинник і витвір суспільноісторичного процесу, як із другого боку вона є витвором космічного процесу, діяльности фізико-хемічних і біологічних процесів, про що нам оповідає антропологія, а не соціологія. Ціла психіка, свідомість одріжняє людину від тварин і рослин, одріжняє від кожного її окремого власного акту - від чинників інших і від власних витворів. Людина є першим і основним елементом "соціологічного явища". Тому ми б написали: є чотирі

елементи явища суспільної взаїмочинности - людина, її чинність /поведінка/, чинники цієї поведінки, витвори її.

. В такому вигляді логічні категорії обхоплюють весь обсяг суспільної взаїмочинности, що Халупний називає цивілізацією чи культурою /ці терміни ми розглянемо пізніше, трактуючи про назву науки про суспільну взаїмочинність/. Сам Халупний каже: *Základní sociologickou bytostí je tedy člověk* /*Základy*, ст.47/, тому людина є одною з логічних суспільних категорій, яку не можна звести цілком ні до однієї з них окремо.

Трохи інакше означає соціяльне явище проф.П. Сорокін у своїй "Системе Социологии" /т.I,1920/. Відкидаючи поняття "індивіда", "родини", як соціяльних "клітин", Сорокін формулює явище взаїмочинности в "клітині", яка мусить мати в собі не менше д в о х о с і б /як це означають багато учених - Дюркгейм, Гобльо та інш./. Вся складність суспільного життя може бути розложена на найменші прояви взаїмочинности - між двома індивідумами. Взаїмочинна "пара" може бути принята за модель сусп. явища. "Розкладаючи взаїмочинність на складові частини, ми тим самим розкладемо на частини найскладніщі соціяльні явища" /"Система, т.I,ст.81/. Щоб сталось явище взаїмочинности, то, на думку Сорокіна, треба наявности таких умов: I/"Навяности двох чи більше і н д и в і д і в, що обумовлюють переживання і поведінку один одного; 2/Наявність а к т і в, якими вони взаїмно обумовлюють переживання і поведінку і 3/Наявність п е р е д а т ч и к і в, що передають дії чи подразнення актів від одного індивіда до другого" /"Система..",т.I,ст.82/. Оскільки перших дві умови ясні самі собою, то на них не спиняємось,що ж до передатчиків /"проводников","кондукторов"/,то під ними Сорокін розуміє всі засоби, через які енергія подразнення передається між індивідами /ст.II8/ і то не лише безпосередньо взаїмочинних /одно біля другого/ людей, але й на далекі простори і в далеких межах часу. Без передатчиків психічна взаїмочинність не можлива, бо людина сприймає зовнішню дійсність лише через рецепторну систему /органи почувань/, всі відповіді /або реакції/ передає лише через неї. Безпосередньо психіку один другого не переживаємо, а лише через реакції на подразнення наших

рецепторів.

Передатчики Сорокін поділяє на дві групи: просто фізичні подразники і передатчики-символи. Одні викликають чисто фізичний ефект /напр., удар палкою, телєграфний дріт, промінь світла, звук і т.п./, але друга група викликає реакцію при певній умові, коли передатчик с и м в о л і з у є однаково-зрозуміле явище, напр., азбука, звуковий сигнал /сурма грає в наступ, гудок скликає на працю, вистріл означає час або якусь подію і т.п./. Сорокін всі передатчики поділює в залежности від їх природи і від характеру рецептивних органів людини на: звукові, світляні /і кольорові/, механічні, теплові, рухові, хемічні, електричні і предметні /"Система", т.I, ст. I24-I25/. В числі звукових передатчиків бачимо мову, музику, дзвінки, гудки, вистріли і т.д. Світляні і кольорові - п и с ь м о всякого роду /літературне, математичне, нотне, рисункове та ін./, м а л я р с т в о і безліч інших /світляні й кольорові сигнали, символічні світла в реліг. культі, "мова кольорів", на уніформах і т.д./. В рухових бачимо "мову на миґах", всякі мовчаливі гри, вся жестикуляція й діяльність. Предметні передатчики - це всі предмети, що діють не своїми окремими фізичними якостями, а власне сукупністю їх: всі предмети матеріяльної культури є передатчиками подразнень від індивіда до індивіда.

З цього ми бачимо, що передатчики є ніщо інше, як ч и н н и к и поведінки людей: фізико-хемічні, біологічні і т.д. До цих чинників входять і предмети матеріяльної культури, себ-то в и т в о р и, що виступають у ролі чинників. Теорія передатчиків П. Сорокіна, розвинута з певним блиском, розкриває структуру явища взаїмочинности, як реального явища у склад якого входять категорії: люди, їх чинности і передатчики /або чинники/. Характерно, що вказуючи на предмети культури, як чинники, Сорокін не спиняється на тім, що ці предмети, перш ніж стати чинниками, зявились у світ, як в и т в о р и, як продукт діяльности інших чинників.

Поняття "передатчиків" у Сорокіна охоплює і чинники і витвори. Ми думаємо, що таке сполучення не оправдане логічно. Чинник і витвір - ріжні категорії, напр., мова, як витвір ріжних чинників, о д р і ж н я є т ь с я від них. Що мова стає чинником

– це діла не міняє, бо якістно витвір відріжняється від тих умов, що його створили. Коли Н і О взаємочинили, то витвір їх H_2O одріжняється від кожного з них. Вода, сполучення водня й кисня, є зовсім що іншого, ніж кожний з цих елементів. Тому логічно діяльність соціяльних чинників має в результаті якісь витвори, що не тотожні з чинниками, які їх витворили. Дивовижно, що Сорокін в дефініції соціології каже:

"Социология изучает:I/такие виды поведения людей, где поведение одних является функцией поведения и существования других;2/явления, возникающие в р е з у л ь т а т е такого поведения. Иными словами: социология есть наука о поведении людей, находящихся в процессе взаимодействия и о р е з у л ь т а т а х такого поведения"./Система Социологии,т.I,ст.50/.

Поняття р е з у л ь т а т і в, як бачимо,включено в означення предмету соціології, але в результати входять якраз всі витвори. Поняття витворів у Сорокіна виразно зазначене, але не включене в означення явища взаємочинности.

Поняття витворів прозирає в концепції і Дюркгейма, і Солнцева, Бухаріна і багатьох інших, яких згадує Халупний. Що цікаво, що і М.Драгоманов у своїх лекціях про завдання і конструкцію соціології дуже виразно поставив ідею витворів або "продуктів" суспільно-історичного процесу. Його поділ соціології на три частини такий:

А – Матеріял, з якого складаються суспільства: а/індивіди, б/народности;
В – Суспільства:а/форми їх – родина, клас, союз державний, союз міждержавний;
С – Продукти суспільної діяльности: матеріяльні і моральні.

/Див.:М.Драгоманов:Положеніе и задачи науки древней исторіи.Журн.Миніст.Нар.Просв. I874,октябрь,ст.I52-I8I/.

Цінна думка М.Драгоманова, виразно поставлена ще в 60-х роках минулого століття, на жаль, не була належно розгорнута, але й постановка її ще тоді – це робить честь гостроті його соціологічного аналізу /що показує вся та стаття про стан і завдання науки історії/, відкриття якого ще й досі не здолала належно оформити сучасна соціологія. Не тільки про

широку і блискучу постанову цього можна говорити у Дра Халупного, але і про її розвязання. Хоч ми, як далі буде видно, не в цілому годимося з деталями класифікацій Халупного, але треба визнати, що европейська систематично-соціологічна думка знайшла найвищий свій вираз у системі цього справжнього першого чеського соціолога-систематика. Дальші працьовники будуть де в чім удосконалювати систематизацію витворів і чинників, але в засаді залишиться головне: означення предмету соціології Халупний збудував на розкритті поняття соціяльного явища. Наші критичні уваги й малі зміни в формуляції є скріпленням, але не зміною підвалин, положених Халупним. Незалежно від Халупного і Сорокін дав близьке до його означення соц. явища, - в результаті пильної критичної перерібки світової соціологічної літератури.

В чім те нове, що дав Халупний? Він перший, оскільки мені відомо, дав систему соціології, збудовану на логічних категоріях явища взаїмочинности, себ-то від соціяльно-філософського трактування суспільного життя /як це було від Конта до наших днів/ перейшов до реально-наукового вивчення суспільної взаїмочинности, до критично-систематичного збудування соціології, як вищої науки про суспільство.

Сполучаючи формули Халупного й Сорокіна, ми приймаємо чотирі логічні категорії соціяльности: люди, чинники, чинности, витвори.

4.Завдання соціології. З попереднього викладу ми вже пізнали завдання соціології, як їх формулюють кілька авторів - Дюркгейм, Халупний, Сорокін. Лише історичний інтерес мали б для нас погляди на це питання навіть визначних людей. Передовсім слід згадати фундатора соціології О.Конта /1798-1857/, який у своєму "*Cours de Philosophie positive*" /1830-1842/ поставив метою соціології вивчення п о р я д к у і п о с т у п у суспільства. Цю думку Конт подав виразно в листі до Бленвіля ще 17.лютого 1828.р., зазначаючи, що метою його "соціяльної фізики" /як він тоді називав вищу науку про суспільство/ є розвинути дві думки, що: 1/необхідно ідею прогресу, яка зводиться до закону трьох стадій, себто переходу людства від думання теологічного до ме-

тафізичного і від метафізичного до наукового, позитивного.

На цих ідеях виріс потім поділ соціології на статику /вивчення суспільного ладу/ і динаміку /суспільного поступу/. Одначе ідея ладу покриває лише частину суспільного життя /порядок/, залишаючи поза тим всі явища неладу; так само ідея поступу включає в себе оцінку кращого, оминаючи явища застою.

Власне ці міркування змушували інших соціологів поширювати й переіначувати поняття суспільного життя. Масарик заявляє:"Соціологія - наука про о р г а н і з а ц і ю й р о з в и т о к суспільства /„Rukověť sociologie", Naša doba, 1901, str. 99/, а в тій же праці зустріваємо більше уточнення думки: "На мою думку, соціологія є головно викладом про суспільні властивости л ю д и н и й с о ц і я л ь н і с и л и, питанням про те, що утримує суспільство у сталому розвиткові. Погляд на суспільство з боку статики й історії є тільки двома боками одного й того ж пізнавчого явища" /„Rukověť", ст. 104/. Це становище є поширенням погляду Конта: не лише лад, але взагалі організація суспільства, не лише поступ, але взагалі розвиток /в розумінні еволюції/. Як логічні категорії соціології тут виступають поняття суспільної людини і соціяльних чинників. За основні категорії суспільного життя й історії Масарик вважає:

> "релігія й церква - мораль /звичаї/ - мистецтво, наука й філософія /освіта, шкільництво, вся інтелектуальна організація і т.д./ - держава й право, національність і мова - господарство й суспільні установи - біологічна організація населення. Ці к а т е г о р і ї вичерпують зміст гуртового життя людскости і ввесь зміст історії"
>
> /Философскія и соціологическія основанія марксизма, 1900, ст. 139/.

Змістом історії Масарик називає "категорії", якими є в и т в о р и сусп. процесу. Людина, чинники - це основні категорії, які Масарик вважає за дослідче завдання соціології, щож до витворів, то він їх уявляє швидче, як чинники суспільного процесу.

М. Драгоманов до науки про суспільство, яку він називає соціологією, ставить дві вимоги:I/щоб соці-

ологія дала такі точні узагальнення, як дають математичні, фізико-хемічні й біологічні науки, цебто так зв. з а к о н и, цеб-то схопити загальну норму явищ певного роду - отже з а к о н їх; 2/ вимагати від науки про людську діяльність таких висновків, які б мали таке п р а к т и ч н е значіння, як висновки й інших наук /"Положеніе и задачи науки древней исторіи", ст. I74/. Методом збудування соціології Драгоманов вважав к л а с и ф і к а ц і ю і с т о р и ч н и х я в и щ п о р о д а х і ґ а т у н к а х, одкинувши "повістево-синхроністичний спосіб викладу історії", одкинувши грубо-хронологічну звязність, замість якої треба ставити логічну систему, к у л ь т у р н о-і с т о р и ч н у послідовність.

Максим Ковалевський формулює завдання соціології:

"Соціологія, в отличіе от исторіи, необходимо отвлекается от массы конкретных фактов и указывает лишь общую их тенденцію, никогда не теряя из виду основной своей задачи - раскрытія причин покоя и движенія человѣческих обществ, устойчивости и развитія порядка в разныя эпохи в их преемственной и причинной связи между собою".

/"Соціологія", т. I, ст. 9/.

Ковалевський по змісту висловлює погляд Конта з поправкою.

І. чарльз Елвуд / *Sociology, its Problems and its relations, Am. Journ. of Soc., XI, 1907, стр. 303.* / висловлюється, що предметом соціології є організація і розвиток суспільства.

В М. Грушевського знаходимо дуже ясне означення завдань соціології. Зазначивши, що чинники суспільного життя можна звести у три ряди /чинників біологічних, психологічних і економічних/, Грушевський думає, що на основі досліду кожного ряду чинників можна збудувати відповідні науки зі своїми концепціями причиновости й необхідности.

"Всьому соціяльному процесові, котрий вправляється в рух цими соціяльними факторами, вони надають той р и т м, ту з а г а л ь н і с т ь, котра рішучо виводить соціологію за рамки чисто описових завдань і робить її теж дійсною наукою про певні з а г а л ь н і і п о с т і й н і т е н д е н ц і ї і ф о р м и

соціяльного розвитку".

..."Але в цій змінливости, відкидаючи випадкове й вибираючи основне й постійне, вибрати те, що становить власти-ву основу цього ритму, те, що стремить до повторювання, до постійности - це власне й буде завдання соціології, так само, як і історії і всіх соціяльних наук"./Див.М.Грушевський:Початки громадянства - генетична соціологія", Відень,1921,ст.43/. Оскільки в першій цитаті чуємо натяк, що соціологія є загальною наукою, до якої соц.економія й соц.психологія /очевидно і соціяльна біологія/ стоять, як спеціяльні до загальної, очевидно з ріжними завданнями, то кінець другої цитати звучить просто неймовірно, ніби-то соціологія має завдання таке саме, як і історія та інші соц. науки. Предмет соціології означити, як вияснення "загальних і постійних тенденцій і форм соц. життя" - це значить говорити мовою філософії, а не науки. В чім суть соц. явища? Грушевський не йде далі, як до поняття "впливів".

В Німеччині незвичайно поширена думка про те, що соціологія вивчає форми суспільного життя. Ріжні теорії форм являються ніби зреалізуванням першої задачі О.Конта - досліду над порядком суспільства чи організацією його, як казали інші. Наприклад, автор перекладеної на українську мови книжочки "Соціологія" /Коломия,1910./ проф. Т.Ахеліс так і починає свій виклад:"Соціологія - наука про соціяльні форми людського життя"/ст.3/ і до того наука ... філософічна. В.Єрузалем у своїому "Вступі до філософії" /рос.переклад з 6-го ніім.вид.,Москва, 1914/ заявляє просто:"Соціологія є філософія людського суспільства" і задача її - дослідити спільне людське життя і його "витвори спільного духа", вияснити останні цілі цього співжиття й цим дати людству нові сили /ст.265/. Це завдання розпадається на дві частини /відповідно обєктивній і субєктивній сторонні соціяльного явища/: вияснити утворення суспільних скупин, в їх розвитку і сучасних форм в них, а друга - дослідити відносини між індивідом і суспільством, причім ця задача розпадається відповідно основним функціям психіки, а тому й твориться три дисципліни: соціологія пізнання /про яку думав ще Дюркгейм, завівши в

своєму часопису відділ "*La sociologie de la connaissance*", соціологію почуття /це особливо опрацював Гюйо у своїй праці про мистецтво з соціологічного погляду/ і соціологію волі /див.ст.266-268/.

І.В. Вундт у своїй "*Völkerpsychologie*" /т.VII - *die Gesellschaft*/ розвиває думку про двоє завдань загальної соціології:

"Перше полягає в дослідi форм суспільства, друге в аналізі суспільства - отже внутрішнього відношення і взаємозалежності соціальних витворів. Перше завдання містить проблему суспільства з її формальної сторони, друге - з боку її змісту. Формальне завдання у своїй суті мусить бути описовим; аналіз х змісту мусить старатись дійти ґенетичного виясненння соціяльних витворів і разом із тим пізнання внутрішньої необхідности форм суспільности".

Подібні двоє завдань повторюються і в кожній окремій суспільній науці /VII, ст.42/.

Альфред Фіркандт /*Vierkandt*/, у своїй книзі "*Gesellschaftslehre*" /Штутгарт, 1923/ поділяє соціологічно-наукову працю на два головні напрями. Перший - статичний, найбільш представлений фундаторами, Контом і Спенсером, задавався метою установляти закони суспільного розвитку і найбільш типові суспільні стани, а тому ця соціологія брала за свій предмет Людськість, як цілість, досліджуючи стадії її розвитку, його закономірности і рушійні сили. З другого боку цей напрям займався проблемою народу, племени, в його політично-господарській структурі, культурній творчости й ін. Проблеми: боротьба за істнування і біслогічні сили суспільства, класи, закономірности історії, типи історичного розвитку, походження культурних витворів, рушійні сили історії - були поважними в цім напрямі і через свою повноту мали велику притягаючи силу. Другий напрям - молодший. За його фундаторів Фіркандт вважає Зіммеля і Теніеса /*G. Simmel, F. Tönnies*/. З французів притягає сюди Е.Дюркгейма. Предметом вивчення соціології цей напрям вважає, за Зіммелем, кожну людську с к у п и н у /групу/, незалежно від її величини, її тривалости і внутрішнього значіння. Тому й соціологія

є наукою про ф о р м и у с у с п і л ь н е н н я /Lehre von der Formen der Vergesellschaftung/, цеб-то в і д н о с и н між членами. Зіммель обговорював з цих форм такі, як напр., підлеглість, таємничість, писемні зносини й такі відносини, як авторитет, престиж і т.д. Мовляв, і Дюркгейм суть суспільного відношення вбачав у безумовному панування скупини над людською одиницею. Теннієсу своїй праці /Gemeinschaft und Gesellschaft / установив дві основні форми усуспільнення: спільности /Gemeinschaften / і суспільства чи спілки /Gesellschaften /. Цю теорію далі розвинув Штаудінгер. З сучасних "формалістів" Фіркандт вказує Л.фон-Візе й Вернера Зомбарта /Gesellschaftslehre, ст. I-2/.

З соціологів-формалістів найвизначніші є Г.Зіммель і Л.фон-Візе, тому приглянемось ближче до їх конструкцій.

Зіммель задається метою утворити соціологію, як самостійну науку з її окремим предметом і методом. Він вважає, що накопичення ріжних наук під спільною назвою "соціології" не може дати нової науки, бо новою в цім буде лише н а з в а, а все інше - зміст, відношення знаходяться вже в дотеперішніх суспільних науках. Щоб соціологія була справді новою наукою, то вона мусить мати свій окремий п р е д м е т. Який же предмет соціології? Це він виводить із ряду міркувань: загально-беручи, предметом соціології є суспільство, але суспільством вже займається багато наук; ці науки досліджують людські цілі та інтереси, які й творять собою з м і с т суспільного життя, але досягати цих цілей та інтересів люди можуть ріжними с п о с о б а м и; в ріжних суспільних скупинах з ріжними цілями ми знаходимо все ж однакові ф о р м и відносин між індивідами: панування і підлеглість, конкуренція, наподіблення, поділ праці, утворення партій, представництво, розвиток спільности внутрі скупини і замкнутости назовні і баг. інших форм, які трапляються і в державному житті, в релігійній громаді, в змовницькій банді, господарському товаристві, в художній школі і в родині. І навпаки: по змісту однакові інтереси можуть бути досягнені в ріжних формах усуспільнення /"Soci-vologie ,2.вид.,1922,ст.7/.

Зіммель наводить аналогію: як однакові геометричні форми обіймають ріжну матерію і як однакова матерія

в ріжних представляється просторових формах /Raumformen/, так само: ріжні суспільні форми включають в себе однаковий суспільний зміст /інтереси й цілі/, або однаковий зміст виявляється в ріжних формах /ст.6/.

Зіммель силкується довести, що зміст сусп. життя /інтереси й цілі/ вже вивчуються ріжними суспільними науками, а тому завданням соціології є вивчати ф о р м и у с у с п і л ь н е н н я, і в цім соціологія стане самостійною наукою з окремим предметом, ставши тим самим п о р у ч інших сусп. наук, на своїому окремому полі. До цих наук соціологія відносилась би так само, як геометрія /наука про просторові форми/ відноситься до фізико-хемічних наук, що вивчають матерію, зміст простору /"Socivlogie", ст.9/ і запевняє, що „Sowohl Geometrie wie Sociologie überlassen die Erforschung der Inhalte, die sich in ihren Formen darstellen, oder der Totalerscheinungen, deren Blosse Form sie betrachten, andern Wissenschaften" /cm.10/.

Вся конструкція Зіммеля оперта на цій аналогії: як матерію /зміст/ вивчають фізико-хемічні науки, а просторінь /Raumformen/ вивчає геометрія, так і в суспільстві: інтереси /зміст/ вивчають інші сусп.науки, а форми їх досягнення має вивчати соціологія.

Аналогія штучна! Геометрія справді вивчає форми просторові. Простір має форми, як м е ж і, що відокремлюють одну часть простору від другої, один обєкт від другого, і геометрія вивчає форми: прості і криві лінії, кола, трикутники, кулі і т.д. Ці форми є явища назірно-просторові.

А що ж просторового є в суспільному житті, в отих ріжних способах поведінки, як "панування", "підлеглість", "поділ праці", "конкуренція", "таємничість", "вірність"? Що є спільного тут з геометричними поняттями: круглий, довгий, простий, трикутний, кулевидний і т.п? Яке тут подібенство і в чім? Аналогія мусить бути порівнянням якихось п о д і б н о с т е й - тоді вона може грати роль якогось доказового способу, але ця аналогія Зіммелева н е м о ж е виконати цієї ролі, бо просторінь і спосіб поведінки ні в чім не подібні!

Простір і дія і відношення - це ріжні логічні категорії, які не можна звести одна на одну, а тому й аналогії, будовані на ріжних категоріях - ні

в якій мірі не можуть претендувати на наукове розкриття дійсности. Яку "форму" має престиж або авторитет? вірність або таємничість, конкуренція або конфлікт, війна або революція? Український образ "Молодиця, як тихе літо" - поетичний, який викликає в нас вражіння тихого, осяйного, пахучого літа, але молодиця й літо - що між ними спільного? Нічого. Наукові поняття будуються цілком інакше, ніж поетичні образи.

Основана на штучній аналогії, вся будова Зіммеля падає, бо коли б його поняття форми замінити поняттям "спосіб поведінки", то й то вивчення способів поведінки було б вивченням лише діяльности рефлексів /акцій і реакцій/ у людських відношеннях, при чім чинники /інтереси, цілі, мотиви поведінки/ відпадали б. Виходить, що з категорій соціяльного явища вивчалась би лише одна - д і я, а обєкти /люди/, чинники і витвори? Витвори теж виступають як чинники, а тому без вивчення і витворів зрозуміти соціяльне явище в його повноті не можливо, неможливо вивести з а к о н і в суспільного життя.

Зіммель ставив собі метою - знайти для соціології окремий куточок суспільного поля, ще необроблюваний іншими науками, але чи можна вважати, що "форми" так-таки ніяка наука, опріч соціології, не досліджує? Напр., влада /"панування" й "підлеглість"/ хіба не досліджується державознавством? облік, попит, подача, солідарність, конкуренція, поділ праці хіба не фіґурують в політичній економії? а "*die Treue*", "*die Dankbarkeit*", солідарність, поділ праці хіба не фіґурують в етиці? В суспільних науках можна знайти всі ті "форми", про які говорить Зіммель, як виключний предмет соціології, а тому можна сказати, що поставленої собі задачі /вишукати окреме поле досліду для соціології/ він не досяг і задач соціології не означив. Місце соціології, як побачимо, не п о р у ч інших суспільних спеціяльних наук, а н а д ними, як вищої загальної науки, що вивчає родові властивости суспільного явища.

Звернемось до праць Л.фон-В і з е. Свою теорію соціяльности фон-Візе вияснив у 2-томовій "Загальній Соціології" /*„Allgemeine Sociologie als Lehre von den Beziehungen und Beziehungsgebilden der Menschen" т. I., 1925., ст. XIV + 309, т. II., р. 1929., ст. XIV + 282. Опріч того „Sociologie" вид. Гошен, 1926., ст. 96 і чимало статтів*/.

В одній з останніх статтів "Sociologie als Forschungsgebiet und Lehrfach" / Vierteljahrshefte für Sociologie, Jahrg. XVIII, книж. 2., ст. 263-269/ автор ніби збирає докупи свої основні погляди і вказує, що реальний світ складається з "тілесного, духового і соціяльного", а це останнє і досліджує соціологія чи мусить досліджувати. Соціяльний світ є ані чисто фізичний, ані чисто психічний, а тому він окремий:

"es jene dritte Sphäre gibt, die aus Prozessen besteht, die sich zwischen den Menschen vollziehen, zu Beziehungen der Menschen untereinander führen und aus diesen Beziehungen wiederum in verwickelten Ballungsprozessen Beziehungsgebilde schaffen" / Soz. als Forsch. u. Lehrfach, ст. 264/.

Коли б ми - каже Візе - не приняли теоретично-самостійної сфери Соціяльного або Межлюдського, то ми не могли б відповісти на питання про щирець / Wesen / держави, церкви, мистецтва, науки, спілки і т.д., бо ці явища не знаходяться лише в просторовому чи індивідуально-психічному світі, бо соціяльні процеси "sind nicht intermental, sondern interpersonal," себ-то вони відбуваються не між елементами людської душі, але між окремими людьми. Акти свідомости не є соціяльними силами: Social Kräfte sind Handlungen /акти повединки/.

Боротьбу між психологізмом і "соціологізмом" Візе вбачає в ріжниці між Тардом і Дюркгеймом: Візе каже, що обидва мають рацію, бо ані психічне, ані соціяльне не раніш одно другого, а вони разом взаїмочинять. Нарікаючи на слабість засобів нашої мови, що не дає змоги точно висловити ріжницю між соціяльним і психічним, Візе тим не менше вважає, що "Соціяльне" існує окремо і є предметом соціології, як науки про в і д н о с и н и / Beziehungen und Wechselwirkungen / між людьми і про витвори цих відносин / Beziehungsgebilden, себто групувань людських/.

У своїй статті про завдання і зміст соціології, поміщеній в "Суспільстві" /див. кн. I-II, Прага, 1925, ст. 65-71/, Візе ясно зазначає, що категорія "відношення" одріжняється від поняття "предмету" і "властивостей" /якість/. "Властивість" в його науці / Beziehungslehre / розпадається в в і д-

н о с и н и. Замість властивостей, якостей предмету треба для означення суті предмету брати "відносини".

"Постійно діючі взаємні впливи предметів один на другого /це і є виявлення в і д н о с и н/ ведуть до дальшого перегрупування, диференціації і збільшення прикмет, як також і до нагромадження предметів. Тому процес відносин невпинно щось додає від однієї речі другій, у грі зміни через відносини повстають витвори". /"Суспільство", ст.67/.

З цього вияснення Візе сам виводить, що "суспільство" для нас має лише вербальний /дієслівний/, а не "субстанційний" характер: є явище, а не субстанція.

За основну категорію суспільного відношення Візе вважає "соціяльний процес", який при повторенні й тяглости стає постійним відношенням, що об'єктивується, як "витвір" /скупина/.

Так ось соціологія і вивчає ці "процеси", "відносини", "витвори". Соціологія ділиться на дві частини: I/теорія відносин між окремими людьми і між ними та скупинами, 2/теорія витворів і відносин між витворами /скупинами/. Вона повинна вивчувати процеси за напрямком їх і с т у п н е м, як процеси: зближення між людьми і розходження /*Zu und Auseinander*/, - *tertium in Sociologia non datur!* Соціологія лише о п и с у є, а н а л і з у є, в и м і р ю є, п о р і в н ю є і с и с т е м а т и з у є соціяльні процеси, при тім не вносячи жадної метафізики, жадних оцінок і взагалі "філософування", відкидає всякі "проблеми", вроді індивідуалізм і універсалізм, думку, що "індивід" або "суспільство" є продукти, відкидає питання про елементи суспільства, питання про "договір" і "організм" і питання про пріоритет: що є раніш - людина чи витвір. Всі суспільні процеси творять поняття усуспільнення - *Vergesellschaften*, яке складається зі двох понять: *Geselung und Vereinzelung* - сполучення і розєднання.

Переглядаючи конкретно дану систему Візе, бачимо, що він досліджує й систематизує те, що Зімель називає "формами усуспільнення", правда, йдучи значно вперед, власне у теорії витворів /скупин/, які він ділить загалом на три групи: маси, скупини, абстрактні колєктиви. Називання його "формалістом"

фон-Візе рішуче відкидає. Він навіть не визнає існування "формальної" школи. /У критиці на німецьку перерібку книги Сорокіна про розвиток соціологічних теорій, фон-Візе каже, що він спростував ще раніш, в своїй "Заг.Соціології", закиди Сорокіна проти "мнимої, в дійсности неіснуючої формальної школи" - див. *Vierteljahrshefte für Sociologie, 9 Jahrg., Heft 4., 5. 540*/.

А всетаки ця школа існує і фон-Візе до неї належить, хоч і не бажає. Що досліджує ця "соціологія відносин" - ми бачили - соціяльні процеси, відносини, витвори. Суть зводиться до поняття про зміну відлеглости /дистанції/ між людьми. Таке явище складається зі двох категорій: напряму /*Zu* і *Auseinander*/ і степенів - "дальше" чи "близче", впливами їх - "дужче" чи "слабше". Оце є ґрунт, на якому Візе будує свою систему. Пояснюючи соціяльний рух, він вживає образу шахівниці, на якій рухаються фіґурки сюди - туди, *Zu* і *Aus*. Так, рухаються. Але чи розуміє сенс цих рухів той, хто не знає гри в шахи? Ні. Для нього цей рух фіґурок є незрозумілий, непізнаний. Він би тоді зрозумів, коли б знав, ч о м у вони рухаються. Він би мусів пізнати не лише самі рухи, а й те, щ о їх рухає, себ-то причину або інакше кажучи - чинники руху. Лише у звязку чинника з явищем ми можемо пізнати явище.

Фон-Візе приймає, що "соціяльне" є третім елементом дійсности /тілесне - духове - соціяльне/ і будує науку про "соціяльне", ізолювавши його від тілесного і психічного. Наче б то соціяльне знаходиться десь "по середині" між взаємодіючими людьми і складається тільки з н а п р я м у і с т е п е н і! Таким чином, Візе хоче створити науку про акції чи дії, але при тім усовує від розгляду "чинники" і "витвори" і що ж залишається? Одірвавши дію від її чинника і від її наслідку, ми нічого не можемо зрозуміти і жадних закономірностей вивести не зможемо, себ-то не виконаємо завдання науки. /Коли Візе говорить про "витвори", то він їх розуміє, як згущену і тривалу постійність процесів і відносин, отже таке поняття витвору не відріжняється якістю від поняття дії й не становить собою окремої категорії/. Хоч-би яку докладну класифікацію зробити отим рухам шахових фіґурок, але що з того? Ми не знатимемо, які чинники їх рухають і куди. Ми навіть не знатимемо, який рух є д о чогось,

а який в і д чогось: рухаючи фігурку д о якоїсь фігурки, ми тим самим рухаємо її в і д іншої, тому рух д о є разом рухом в і д, а тому який сенс має розділяти і знаходити в тім "дві головні категорії" соціяльного /"All. Sociologie ,II. ст. 128/. Зміна дистанції в і д і д о, взята окремо від причини і наслідку, не може бути обєктом науки: розриваючи причиновий звязок між явищами, ми нічого не пізнаємо, бо за виразом Дюркгейма:"Un fait social ne peut être expliqué que par un autre fait social - один соціяльний факт може бути поясненим лише через другий соціяльний факт. Не інакше. Але звязок соціяльних фактів є звязком таких категорій: люди, їх дії, чинники, витвори, а ці витвори /субєктивні, в людях, і обєктивні - поза ними/ стають звязком, слідуючою ланкою ланцюга соціяльних фактів.

Завдання соціології, поставлене Візе-м, є вузьке, однобічне: чинности людей, спосіб їх поведінки, гуртування людей у скупини по роду цих дій - це є лише ч а с т и н а соціяльного процесу, а одну частину можемо пізнати лише в її звязку з іншими частинами єдиної цілости. Теорія скупин у Візе, - то найбільш позитивна частина його праці, але виходячи з вузького заложення - він представляє нам скривлені образи. Що нам говорить така дефініція держави:"Der Staat ist eine Mischung von Za- und Auseinanderbeziehungen "? Нічого. Однобічність і вузість "формальної соціології" викликала в одного з критиків праці Візе вираз про " Soziologische Farbenblindheit ", теб-то соціологічний дальтонізм, який не одріжняє в реальній дійсности де-яких її складників і тому безсилий вивести правильні й науково плодотворні дефініції:

> „Um Erscheinungen zu definieren, deren Wesen ihr Aufbau und ihre Funktion ist kann man nicht einen Begriffsapparat anwenden, der ausdrücklich von Aufbau und Funktion absieht." /Dr. J. Pieper: „Die Grundbegriffe L. o Wiese", in Viertelj ahrshefte für Soziologie; Jahrg., H. 1-2, S. 182/.

Цілком правильно: не можна означити /дефінювати/ явище, суть якого в його будові і функціях, орудуючи таким апаратом понять, з якого виразно поняття будови й функції виключене.

Візе не має рації не признаватись до "формалі-

стичної" школи. Така школа є, і він до неї фактично належить, хоч і замінив "форму" відносинами. В якій вгодно німецькій книжці про суспільні явища можна зустріти оту нещасну думку про "аналогію" між просторовими поняттями форм і суспільними явищами. І інші літератури насичені цим самим: українці з німецької й російської літератури також засвоїли це поняття "форми" в суспільному житті. "Форма" держави, "форма" віршу, "форма" музичного твору, "форма" у праві, "форма" думки, "форма" слова. Теорія визначного, навіть геніяльного українського філолога Потебні про дві "форми" слова /"внутрішню" і "зовнішню"/ у високій мірі неприступна для зрозуміння завдяки отій плутанині термінології: спробуйте зрозуміти, в чім зовнішня а де внутрішня форма картини, статуї, сонати, пісні й ін., а тим часом Потебня зробив глибокий аналіз слова, мови і словесних творів. Метафорична мова в науковому викладі просто нищить навіть здорову думку, зводячи читача на манівці.

Тому і 2 томи "Заг. Соціології" і безліч менших праць у Візе не рятують читача і... автора: щороку він пише кілька праць, щоб пояснити "*Grundbegriffe*" соціології і все даремно: професори, учені, письменники плутають, не розуміють, а автор все силкується виявнити оте "міжлюдське", "інтерперсональне", яке разом не є "інтерментальне" і т.п., одірвавши властивости від їх обєкту й переіменувавши їх на "форми", потонути з головою в міркування про їх форми цих форм! Схоластика, іменно ота соціяльна "метафізика", яку декларативно фон-Візе в і д к и д а є, але й це відкидання аргументує... метафізично!

Найшкідливіша з метафор у суспільних науках - це є оте перенесення на поняття с п о с о б у дії - просторового поняття форми, а потім, по аналогії з фізико-хемічними науками, протиставлення "форми" її "змістові". В реальній дійсности ж нема нічого подібного! /обєкти, напр., люди, які мають форму тіла, голови й ін., але не форму, а певні акції й реакції на діяльність ріжних зовнішніх чинників, в тім числі інших людей, і є результати цих акцій - реакцій - чи духові /думки/, чи матеріяльні - перероблену матерію. Словом, є предмети, їх якости /властивости/, їх функції і відношення між ними. Коли

людина б'ється з другою, то чому ці удари є "формами"? Чому підлеглість, конкуренція, розподіл праці, конфлікт, опозиція і т.д. є форми? Реаліст-учений, досліджуючи, напр., серце, ніколи не скаже, що перегін крови по тілу є "форма" діяльности серця, або перетравлювання страви - формою діяльности шлунку? Суспільник же скрізь бачить "форми", де є рефлекс словесний чи руховий.

Читаючи про "*Beziehung*" /відношення/, відокремлене від тілесно-духового переживання людини, ніби існуюча не в людях, а "між людьми" самостійна субстанція і що це "*zwischenmenschliche*" є соціяльним, яке ніби реально існує, так і чуєш голос середньовіччя, що запевняє про реальність "духа" поза людьми, "бога"; таке ж поняття і соціяльної реальности. Це є гірший сорт метафізики - релігійного гіпостасіювання, олицетворення функції, якої логічно не можна відокремити від її носія. Ці фантазми, проекції, по виразу Петражицького, і ставлять перед нами як "обєкт", якого має досліджувати соціологія. Це не має нічого спільного з реалізмом науки, яка має діло з обєктами реальної дійсности, яку можна бачити, чути, сприймати, обчислювати, вимірювати, розкладати на частини і головне - перевіряти досвідом другої людини.

Аналогії ж соціяльного з "організмом", чи "формою" самі по собі є фантастичні, а тому на них збудувати науки не можна.

Ми спинились так довго на "формалістичній" школі в соціології тому, щоб показати одну з причин ненауковости і шкідливости метафор в науці, так зв. "методу аналогій". Спустошення думки, яке спричинила своїм "організмом" школа органіцистів, ще й досі тяжить над людством /з-за "організму" лютували війни, лютує теж поневолення народів тому, що їх пани переконані ніби відносини пана і підлеглого є "органічні"/. Не менше спустошення спричиняє фантом "форми", "досліджуючи" який, дослідники, довгим рядом поколінь, десятки років убивають на пустомельство, що претенційно виступає під назвою "науки", не збогачуючи нашого знання ні на крихту.

Одкидаючи поняття "форми" в явищах непросторових, які можна міряти лише мірами фізичних явищ і висловляти категоріями часу, ми тим самим визнаємо потребу і принципову можливість вивчення їх. Скажім,

"конкуренція". Це ряд актів поведінки, виявлюваних у людській мові - звукових рефлєксах, звязаних зі "значінням": фізичний процес, сполучений із процесом думки. От соціологія і мусить вивчити м о в у, як засіб впливати на людей. Звук взагалі досліджує фізика, звукову сторону мови дослідити можна лише методами фізики, а сторону інтелєктуальну /"значіння"/ мусить дослідити наука про думання. Соціологія вияснить походження мови /як витвору/ і роль її, як з а со б у впливання на поведінку людей /як чинника/. Коли це буде відомо, то розкрити такий окремий випадок вживання мови - чинника, як "конкуренція" буде вже не тяжким. Мається на думці, що соціолог знає фізику /теорію звуку/ і антропологію /теорію думання/, а тому він з цим апаратом може підійти до вивчення такої низки рефлєксів, якій умовно називаємо "конкуренцією". Коли ж учений ігнорує знання про елємеити дійсности, то йому нема чого братись до соціології.

Поділ праці в науці є річ добра й потрібна, але коли цей поділ обертається в "спеціялізацію", цеб-то у знання ч а с т и н и дійсности, а не цілої дійсности, то спеціялізація лише скривлює образ дійсности. Людина - істота фізична, біологічна і психічна, отже складна: знати людину не можна без знання всього комплєксу наук /як ми подали його в першій частині цієї праці/. Ще менше знатиме суспільну дійсність той, хто досліджує її ч а с т и н у. "Спеціялісти"-суспільники ще менше знають суспільну дійсність і тим менше знатимуть її, коли студіюватимуть "форми" акцій і реакції, цеб-то, що реально не існує, а висувається, як фантазма "формалістичної" школи. Реально існують рефлєкси організму, який робить їх або спонуканий внутрішніми силами /акції/, чи відповідає на подразнення зовнішніх чинників /реакції/.

Які й чому бувають акції й реакції і як їх треба досліджувати і класифікувати - це побачимо пізніше. А тепер - про завдання соціології.

Нам здається, що ми побували у трясовині, промовши через аргументацію де-яких представників формалістичної" школи. Тому не розглядали поглядів ані Теннієса, ні Г.Ріпара, ні Е.Росса, ні Е.Богардуса, ні Фіркандта, ані не зачепили нашого Б.Кістяківського, що стоїть близько до Теннієса, бо всеодно

будемо блукати ще в межах філософії, а не соціології.

Формалістична школа не піднялась до витворення логічних категорій д і й с н о г о соціяльного явища. Коли вона розглядає тільки відносини /процеси, акції/, одірвано від взаїмочинних субєктів, чинників і витворів, то вона взагалі розглядає лише одну ч а с т и н у соц.явища /"the study of the „forms of human relations must be made only one of the parts of sociology", див. P. Sorokin's "Contemporary Theories of Sociology", p. 573./, але коли частину трактувати, як цілість, і в цій частині знаходити логічні категорії /напр., "напрям" і "степень" або в і д і д о!/ та ще й уважати ці категорії часткового за категорії цілости - це помилка, яка зводить на манівці.

Ось через те ми вважаємо, що нема потреби розглядати всі концепції соціяльного явища, в яких поняття предмету соціології висновується з ч а с т и н явища - всеодно в засаді такі концепції неправильні й на них адекватно означити завдання соціології на вдасться. Тому перейдімо до розгляду того погляду, який обосновує предмет соціології інакше: соціологія є загальною наукою про родові ознаки соціяльного явища. Цей погляд заступає більшість соціологів. Як це треба розуміти?

З огляду на інтереси ширшого кругу українських читачів старатимусь викласти його популярніше. Мусимо звернутись до логіки і психології думання, щоб знайти кілька основних думок, потрібних для висвітлення цієї проблєми.

Др.Я.Ярема пише у своїй книзі:

"У кожному понятті відріжняємо з м і с т, на який складаються всі думані в нім ознаки, і о б с я г, що є сумою тих уявлень або предметів, які обіймає це поняття. Зміст, напр., поняття тварини утворюють ознаки: органічне єство, відчування, вільний рух, його ж обсяг: ссавці, птахи, земноводні, риби, хробаки і т.д. Що більший є зміст поняття, то його обсяг є менший і навпаки. Пропускаючи зі змісту поняття одну ознаку за другою /а б с т р а к ц і я/, ми його обсяг побільшуємо, поняття стає в міру того загальніще".

"Протилежністю логічної абстракції є д е т е р м і н а ц і я, яка полягає на обмежуванні обсягу поняття через побільшування його змісту". /Прф.Др.Я.Ярема. Педагогічна психольогія, В-во

"Сіяч",р.1928, ст.275-276/.

Пригадуючи наш розподіл наук, напр., біології на ботаніку, зоологію і антропологію, можемо означити завдання цих наук так: біологія вивчає лише ті властивости організмів, які є с п і л ь н і всім трьом групам організмів, а ботаніка, зоологія й антропологія вивчають кожна свій предмет в тім, що є йому властиве, що його р і ж н и т ь від інших предметів того самого роду. Біологія вивчає, значить, р о д о в і прикмети організму, а згадані підрядні науки - видові чи спеціяльні.

Коли візьмемо характеристику "людини" то ознак, прикмет її буде б і л ь ш е, ніж в "організмах" - ось тому з м і с т поняття "людина" буде більший. Але"людей" менше, ніж організмів, тому о б с я г /число обєктів/, що входять в поняття організму,є більший, а обсяг поняття людина - менший. Значить, що вище поняття в пірамиді класифікації, тим воно має більший обсяг - охоплює більшу кількість предметів, а тому поняття щодо їх о б с я г у ділимо на надрядні /вищі або загальні/, низчі - п і д р я д н і або спеціяльні, котрі у відношенні між собою будуть р і в н о р я д н і. Ще інакше: загальні будуть родовими, а підрядні - видовими або "відрідними"/як тепер називають їх по новій термінології/.

Що ж до з м і с т у /або числа ознак, прикмет/, то вищі, загальні поняття навпаки мають м е н ш и й зміст, відтягнутий /абстрагований/ від підрядних,котрі у свою чергу мають більший зміст, близчі до конкретности. Що до змісту поняття будуть: вищі - абстрактними, а підрядні - конкретними, і що більш детермінація йде вглиб, то предмети уявляються нам більше конкретно /менш абстрактно/. Біологія,в нашому прикладі, є наукою з а г а л ь н о ю /щодо обсягу обєктів/ і а б с т р а к т н о ю /щодо змісту їх поняття/. Вона є ширшою і вищою наукою, надрядною.

Таксамо і соціологія: вона є наукою з а г а л ь н о ю, бо вивчає в с і суспільні явища, себто вивчає всі прикмети, риси, спільні всім суспільним явищам. З того виходить, що вона є наукою а б с т р а к т н о ю. Ті ж науки, що вивчають окремі класи суспільних явищ /економічних, політичних,популяційних, правових, релігійних і т.д./ будуть науками с п е ц і я л ь н и м и, підрядними.

Значить, де знаходиться місце соціології: п о р у ч спеціяльних наук, чи н а д ними? чи соціологія є рівнорядною з економікою, правознавством і т. д? Ні, не рівнорядною, а надрядною. По степені абстракції соціологія є найвищою наукою про явище людської взаїмочинности, а по обсягу - найзагальнішою, цеб-то вона розглядає в с і сусп. явища в їх звязку. Так і означує її п р е д м е т проф. П.Сорокін у своїй недавній праці:

„It seems to be a study, first, of the relationship and correlations between various classes of social phenomena /correlations between economic and religious; family and moral; juridical and economic; mobility and political phenomena and so on/; second, that between the social and non-social /geographic, biological, etc./ phenomena; third, the study of the general characteristics common to all classes of social phenomena".

/„Contemporary Sociological Theories" p. 760/

Космологія, Геологія, Біологія, Соціологія і Філософія /в науковому розумінні/ є найвищими абстрактними науками, що обхоплюють всю доступну нашому сприйняттю світову дійсність. Спеціяльні науки в кожному зі вказаних комплексів розглядают і впорядковують менші обсягом класи явищ. Починаючи від кожного конкретно-даного одиничного предмету, наука впорядковує їх, будуючи логічні поняття /назви/ для кожного класу споріднених явищ: ті ознаки, що їх одріжняють, будуть відрідними /видовими, спеціяльними/, а те, що є між ними спільного - зводиться у вище, обєднуюче /родове, загальне/ поняття.

І так, коли ми візьмемо до вивчення два споріднені предмети, то в результаті досліду одержимо теорію про ріжниці або властивости першого, потім теорію про властивости другого, а нарешті витворимо третю теорію про спільні риси, утворимо родове поняття.

Про предмет А і предмет В утворили три теорії: дві теорії про розбіжности /своєрідні риси кожного/, а одну теорію про те, що є між ними спільного, отже про два обєкти маємо 2+І теорії: одна загальна, дві спеціяльних. Логічно з цього випливає, що про суспільні явища /економічні, політичні, популя-

ційні, правові і т.д./ може бути таке число спеціальних наук, скільки є самостійних класів цих явищ: коли є клас A, B, C, D, E, F, G і под., то стільки ж буде спеціяльних наук: теорія явища A, теорія явища B і т.д., але, щоб ми знали з в ' я з о к всіх цих явищ, то мусить бути ще вища загальна і абстрактна наука не про ріжниці цих явищ, а лише про те, що в їх є спільного, що їх зводить природно в один р і д - отже про родові ознаки. Ось тому про 7 чи IO спеціяльних класів суспільних явищ мусить бути 7+I, чи IO+I наук.

Щодо суспільної взаїмочинности є багато спеціяльних наук: одна вивчає економічні, друга - політичні, третя - правові, четверта - релігійні явища і т.д., а котра ж вивчає їх родові, їх спільні ознаки? Їх вивчає необхідно с о ц і о л о г і я.

Нам можуть сказати: а хіба суспільні явища мають спільні прикмети? Багато учених "суспільствознавців" ще й тепер цього не розуміють і тому пишуть просто нісенітниці /з претензією на науковість/,що соціологія є лише або спільною "назвою" для всіх суспільних наук, або - що вона мусить мати своє "окреме поле" досліду не оброблюване іншими суспільними науками /і вбачають це поле або у "формах",відокремлених від змісту, або в ріжних явищах - наподоблення - Тард, географічні впливи - ціла школа, "етнографічні" прикмети, психічні акти і т.д./.Очевидно, все це є вузість, однобічність і нерозуміння ширця соціяльного явища.

У всіх соціяльних явищ є не лише ріжниці, але й с п і л ь н о с т и: в кожному акті взаїмочинности якого вгодно класу чи відділу соціяльних явищ обовязково є: люди, їх акції, чинники цих акцій і якісь результати. Чи нема цих категорій в явищах популяційних /розмноження/? Абстрагуючи від біологічної сторони, є всі ці категорії: і люди, і акції, і чинники, і результати. Хіба не те саме в економіці? у праві? в політиці? лінгвістиці? і взагалі с к р і з ь, д е л ю д и в з а ї м о д і ю т ь? Так, єсть. Отже, коли є спільности, то й мусить бути про їх родові поняття, а їх ознаки і мусять бути і є предметом окремої науки.

Коли в якійсь царині дійсности людська думка не витворила родових понять, то це доказ, що тут думка стоїть на примітивному, до-науковому рівні. Утворити родове поняття - це значить зробити аналіз

явища /предмета/ і с п і л ь н о с т и в і д о к р е м и т и в і д р і ж н и ц ь, що значить - утворити маленьку систему звязку: родового поняття з його відродними/спеціяльними/ поняттями. Здібність до абстрагування помітна в дітей з 12-14 літ, а до того вони мислять о б р а з а м и окремих предметів, мислять елементарно-конкретно, звязків /причинових і функціональних/ не уявляють. Що менш людина розвинута, то менше здібна до абстракції і навпаки: точне наукове думання є абстрактне й що більшу сукупність дійсности вона охоплює, що більш абстрактно мислить і глибше розуміє звязок всього буття, близче стоїть до адекватного розуміння дійсности /наукової правди/. Шлях наукового думання: від одиничної конкретности до повної загальности. Це шлях наукової індукції.

Оскільки людина - найскладніший твір природи, остільки взаїмочинність цих складних явищ /людей/ є найскладнішою і в поступі науки найменш пізнаною. Люди поки-що далі "суспільної філософії", себ-то інтелектуальних поем у своїй масі не йдуть, і тому в суспільному житті панують "пророкання", "ворожбитство", "соціяльна алхемія" замість науки.

Але наука вже розпочала д о с л і д над суспільством. Дослід - вивчення фактів, а не митикування про них: треба спостерігати, описувати, вимірювати, перевіряти, систематизувати їх. А головне: будувати, з досвіду й досліду, виводені родові й відрідні, загальні і спеціяльні, абстрактні й конкретні поняття в логічно-викінчену систему.

Ми підійшли до центральної точки: до установлення родових ознак соціяльного явища й непохитно-логічно вивели: що чотирі логічні категорії - люди, акції, чинники-витвори - це й є то с п і л ь н е, що є у всіх класів соц. явищ; що цих категорій не вивчає ніяка соціяльна дисципліна; що їх мусить досліджувати соціологія, і що це є її предмет.

А чому треба для вивчення родових ознак соц. явища утворювати окрему загальну й абстрактну науку. П е р ш е тому, що шлях до істини взагалі лежить через вивчення родових ознак явищ, бо тільки так ми розкриваємо таємницю є д н о с т и світу й таємницю є д н о с т и нашого пізнання, так знаходимо звязок всього сущого, себ-то відкриваємо причинові звязки й функціональні залежности, а лише відкривши ці звязки, навчаємось керувати тим яви-

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

щами, опановуємо їх.

Опанування стихією суспільного життя не можливе до того часу, доки наука не відкриє причинового звязку соціяльного життя. Яким же способом пізнається цей звязок. Способом логічного утворення родових понять, в яких якраз і з в я з у є т ь с я т е, щ о є с п і л ь н о г о в я в и щ а х, звязується як логічна і природня необхідність.

З цього ясно, що спільні органи, які є в ріжних класах соц. життя, треба відокремити в окремі поняття родові, а дослідом цих ознак і відкриється з а л е ж н і с т ь одного класу явищ від другого: економічних від політичних, релігійних, правових, моральних, родинних і навпаки - залежність кожного з явищ від усіх інших зокрема і взагалі Поза цими залежностями нема наукової правди, або вона дуже релятивна, відносна Досліджувати явище "ізольовано" - це значить пізнати про нього дуже мало й не пізнати головного - причинового звязку цього явища з іншими. А коли не пізнати причинового звязку - то це значить обертатись у колі припущень, догадок і фантазій, в колі примітивізму, нерозуміння дійсности, в повній залежности від неї, без надії на опанування й керування нею. Наука переходить: від алхемії до хемії, від астрології - до астрономії, від френології до експериментальної психології, від "соціяльної філософії" до соціології, себ-то до загальних і абстрактних наук.

Є вчені /і таких тепер ще більшість, а в нас, українців "всі так думають"/, що ось тобі є ріжні соціяльні явища, а для вивчення їх треба ріжних спеціяльних суспільних наук: це так, як ми бачили на прикладі проф.Солнцева, який не уявляє того, що вища синтеза потрібне генералізуючої науки,яка узагальнює, абстрагує і так доходить до відкриття причинового розуміння дійскости .Це типовий російський "професор", дуже вчений, дуже начитаний у німецьких книжках, але який не розуміє архітектоніки наукової думки! У його економіка вивчає економічні явища, друга наука - правно-політичні, третя - релігійні, культурні тощо, але яка наука вивчає родові ознаки сусп. явища, щоб відкрити закономірности? Ніяка. Соціологія? "Соціологією" у нього є "марксизм", що вивчає продукційні відносини. Таку

"марксівську соціологію" написав і Бухарін."Соціології", що вивчають /власне філософують/ окремі класи явищ, понаписувано чимало:"формалісти" вивчають лише "форми" явищ, Штамлер формою вважає право, змістом - економіку, Гумплович - про організованість, Тард - про наподіблення, Гобіно-Ляпуж-про расу, Ле Пле - про родину, Спенсер - про організм, Дюркгейм - про інституції і т.д., і т.д. "Соціологія" в них займається не всіма, а окремими сторонами соц.явища, а тому вони, натурально, розбились на масу ш к і л, н а п р я м і в, т е ч і й, між собою незгодних, іноді суперечних, претендуючих на утворення "законів", які відкидає, як невідповідні цілій дійсности, навіть неспеціяліст, а все це вкупі значить: що соціології, як загальної науки, не можна утворити на ґрунті лише о д н і є ї категорії соц.явища, ще менше - на ґрунті якоїсь підкатегорії /напр., на наподібленні - лише одному з чинників/, на базі спеціяльної науки. Коли база спеціяльна, а вчений на ній силкується утворити науку загальну, то він логічно потерпить катастрофу - не утворить системи наукового знання.

Саме в такому становищі і знаходяться всі ті, що не дійшли до розкриття логічних категорій соц. явища і що силкуються на спеціяльній базі утворити свою дисципліну - вона неминуче буде однобічною,не адекватною.

Д р у г е. Опріч наукової істини ще треба й е к о н о м і ї с и л у науковій праці.

Уявім, що ми маємо три класи споріднених явищ - А, В, С. Спеціяльним дослідом установили, що ці явища мають спільні ознаки О і спеціяльні /відрідні/ а, в, с. Замість того, щоб описуючи А, зразу тут же описувати О, описуючи В, знов описувати О, описуючи С, знов повторяти опис О, чи не краще:дослідити й описати зразу О, утворити про нього теорію, а потім, коли досліджуємо А,В,С просто користуватись вже готовими формулами й теоремами про родові ознаки цих же А,В,С.

Це дає величезну економію науковоі праці, бо при вивченні явищ А, ми зовсім не будемо займатися законами й відносинами між А,В і С, щоб виявнити, чи є що спільного між ними. Проф. А.Чупров каже,що вартість тези:

"сигары в IO лотов притягиваются прямо пропорционально массе и обратно пропорционально

квадрату расстояния"./А.Чупров - "Очерки по истории статистики",1909,ст.9/. рівняється нулі, хоч ця теза й правильна. Але яка велика річ теза:"в с і т і л а притягаються прямо пропорційно масі" і т.д. - відкриття Ньютона справді велике і то перш над усезпогляду економії сил:

> "Открытие этого закона обозначает собою переворот в теории тяготения. Почему?И до Ньютона допускали, что солнце как целое притягивает планеты; приходила также в голову мысль о законе обратной пропорциональности квадрату расстояния. Ньютон совершил лишь переход от рассмотрения сил, действующих между телами конечных размеров, к изучению сил, с которыми притягиваются безконечно малые частицы. Но этот переход сопряжен с такой экономией умственной энергии, что по праву занимает отводимое ему место в истории вопроса. Если бы память должна была удерживать в отдельности каждый установленный в этой области единичный факт, то с ростом знаний сложность проблемы вышла бы за пределы ограниченных способностей человеческого разума".

"Завдяки ж відкриттю Ньютона - додає Чупров - ми зразу виходимо з тяжкого становища: перістy масу окремих фактів стає легко оглядати. Весь багатий запас спостережень скупчується в короткій формулі"/Чупров, там-таки, ст.II/.

По аналогії з цим можна сказати, що смішно й нерозумно було б витрачати час на то, щоб у кожній суспільній науці о к р е м о к о н с т р у ю в а т и т е о р і ю с о ц і я л ь н о г о я в и щ а та перечисляти властивости л ю д и н и, її р і ж н і а к ц і ї під упливом ріжних ч и н н и к і в з ріжноманітними р е з у л ь т а т а м и! Це було б і не економно, але тут є вже вказана небезпека: загальну теорію виробляти лише на основі даної галузі явищ спеціяльних - економічних, правових, політичних тощо. Яка ж тут адекватність теорії буде, яка економія сил?

А між тим спеціялісти в суспільних науках так іноді й роблять. Візьміть у руки поширений в укра-

їнських високих школах підручник політичної економії укр. академика проф.М Туган-Барановського /3 вид.,1924/ і погляньте про що в ньому говориться? Ось вам відділи - "Теорія населення", "Диференціяція суспільства", "Диференціяція селянства", "Переселення", "Теорія суспільних класів", Інтеліґенція", "Революційний синдикалізм" і т.д. На якій же підставі ці питання вміщаються в політичній економії? Хіба "теорія населення" - це спеціяльно економічна тема? хіба не може вона бути з таким же правом вміщена в підручнику права, державознавства /тут же є "елемент"-населення./, лінґвістики, історії, політики? Таксамо і "диференціяція суспільства", інтеліґенція, теорія класів і под. Це ж все чисто соціологічні теми, а не економічні. Очевидно, для повноти викладу автор зробив би ще краще, коли б виклав у с ю соціологію, як частину "політичної економії", і взагалі в кожній спеціяльній галузі економіки повторяв би дані соціології, щоб виклад явищ представляв їх хоч трохи близькими до дійсности. Це саме зробить історик літератури, почавши з теорії населення, інтеліґенції і т.д., щоб ввести читача в розуміння літературознавства.

Ось другий університетський підручник: члена Академії Наук проф.С.Дністрянського - "Загальна наука права і політики"/т.I,Прага,I923/. Починається книга з розгляду суспільних скупин - родина, рід, плем'я, держава, народ, церква, стани, класи, партії, товариства і стовариш̀ення, примусові стовариш̀ення, звичай, авторитет суспільного звязку і т.д. Чому, напр., класи і професійні спілки фігурують і в підручнику політичної економії і в підручнику права? Чому два академики, пишучи підручники про ріжні явища - економічні і правові, включають ті самі обєкти і методологічно трактують їх однаково? "Клас" і в політичній економії і в правознавстві трактується однаково - с о ц і о л о г і ч н о, цеб-то розглядаються його загальні властивості, а зовсім не його економіку й не його право, якби то годилося для підручників економії і права.

Цей приклад наочно показує, що економіст, пишучи про економічні, а юрист про юридичні поняття, разом з тим говорять про соціяльні явища, які в одним випадку не економічні, а в другім не юридичні, а с и і л ь н і для другої і ще для інших обла-

стей знання. Це показує на гносеологічне безсилля видатних учених, що будучи спеціялістами у своїх фахах, разом з тим плутаються в родових поняттях соц. явища й не знають, як їх увязати в економічну чи юридичну систему. Це показує, що аналіз не досяг в обох учених до того рівня, щоб одріжнити загальні поняття від спеціяльних, цеб-то с п е ц і я л і с т и "не дуже спеціяльно" справляються у своїй области.

Так само або й ще гірше з іншими суспільними науками, що трактують, напр., в и т в о р и сусп. процесу без жадного звязку з суспільним процесом /мовознавство, літературознавство, мистецтвознавство і т.д./, з чинниками його, колективними сполученнями. Тому в таких дисциплінах про один з родів діяльности л ю д и н и нема якраз людини, а витвір трактується в його "іманентних" властивостях - через що й теорії про це представляють собою пустині сипучого словесного піску, в якому тонуть дрібні кристали тих небагатьох істин, які вдається спеціялістам іноді відшукувати. "Спеціяліст" коли й додає іноді "соціологічної фарби" своїй праці, то як не спеціяліст в загальній соціології зімпровізовує умозорно кілька "загальних засад", безсистемних фраз і замість соціологічних предпосилок подає "соціяльно-філософську алхемію", яка нічого не виясняє, а лише компромітує таку квазі-соціологію і відштовхує читача від серйозного досліду суспільних явищ.

Т р е т є. Чому треба, щоб була соціологія - цього вимагає ще й принцип с п і в р о б і т н и ц т в а н а у к. Дійсний поступ спеціяльної якоїсь науки не можливий без координації її з загальною наукою про ту область. В дійсному житті окремі сторони соц. явища тісно звязані, бо людина в собі несе всі ті сторони: індивід є й економічне, й політичне, і правове, й моральне, й мовне, й мистецьке явище. Соціяльні явища в дійсности звязані вже єдністю людської особистости, а тому звязок явищ і впливи одного явища на другі - н е о б х і д н і: заробітна плата залежить не лише від умов ринку, але від певних моральних ідей; політичний устрій залежить від числа й гущавини населення; поділ праці і від явища солідарности, економіка суспільства залежить і від релігійних вірувань, географічні умови впливають і на продукцію й на устрій родини,

і на звичаї і на мистецтво. Загалом, в реальній дійсності всі явища взаємочинності людей - звязані одно з другим, а тому, коли б економіст не виясняв впливу важніщих не-економічних чинників, то він би представляв нам таке "явище", яке не відповідає економічній дійсности.

Це все очевидно: путній економіст мусить бути передовсім соціологом, щобдати нам найблизче до дійсности представлення економічного явища. Так і кожний інший спеціяліст, що досліджує один з класів соціяльних явищ. Б е з ц ь о г о не можливе ні правильне означення меж окремих класів явищ, ні дефініція їх, ні теорії, ні закономірности їх. Інженір не зможе зварити цукру, не знаючи загальної хемії: "спеціялісти", щоб стати цукроварами, мусять попереду знати загальну хемію. Спеціяліст-суспільник не стане ним аж доки не розбереться в соціології. Більшість теперішніх спеціялістів - "соціяльні алхеміки" що все "гадають", "ворожать", а нічого напевно не знають.

Ч е т в е р т е. І навпаки: не може ніхто стати соціологом, не працюючи докладно у спеціяльних науках. Навіть більше: я цілком згоден з Др. Халупним, який у своїй оригінальних і зворушливих загальних уваг в 2. вид. "*Uvodu do Sociologie*" каже, що для соціолога потрібне

> "не тільки вивчення літератури, але емпірії в буквальному смислі слова. Факти, з яких збудований цей твір /каже Х. про свою систему соціології, М.Ш./ пройшли через огонь найущипливіщого досвіду. То є с о ц і о л о г і ч н и й е м п і р и з м. Це є емпіризм, якого вимагають соціяльні явища - емпіризм, недоступний астрономії, геології, точним наукам взагалі; емпірією для соціології є суспільна практика. Я в практиці дійшов аж до того засобу точних наук, який в соціології вважається ніби за неможливий - до е к с п е р и м е н т у" /ст.25/.
>
> "Сам на сербі відчув відносини, які потім зформулював у теорії" /ст.24/.
>
> "Обєктивні теорії мої є лише захолонувшими слідами горячих і бурхливих страждань і зусиль, яким був виданий роками - субєктивної долі моєї; це є абстрактно виявлена сповідь особистого життя"/ст.22/.

А нарешті Др.Халупний підкреслив:
„Kdo se uzavře do knihovny a postrádá styku s osobnich, není sociologem"
/Uvod, str. 27/

На жаль, не можу навести чудових сторінок,які роблять честь чеському Сольнесові соціології, але й наведені слова ясно говорять про те, що вищі теорії н а у к и є результатом д о с в і д у, п р а к т и к и і соціологічного експерименту - власних суспільних ролей, коли людина скупчує в собі всі категорії соц явища: акції, чинники, витвори, об'єднані найскладнішим елементом соц.явища - о с о б и с т і с т ю. Розуміється, піднявшись на висоти н а у к о в о ї абстракції /я підкреслюю повну різницю абстракцій н а у к о в и х і спекулятивно-фантастичних абстракцій філософії - це не те саме!/ Др.Халупний просунув науку про суспільство вперед так, що для багатьох "спеціялістів", вивчених на німецькій літературі, вона н е п р и с т у п н а, що так характерно для тих, що не виясними суті науки для вивчення родових ознак суспільного явища.

Все вищесказане досить ясно показує, що є п р е д м е т о м соціології. В працях окремих соціологів вона вже досягла цих верховин наукової думки. Наша доба є добою великої праці, коли обробляється поле соціології, як науки, що - орудуючи методами точних наук - йде вперед до повної перемоги над вузькоглядним ремісництвом "спеціялізації" і розмашистими фантазіями філософської фантастики.

6.Т р и т о ч к и п о г л я д у н а с о ц і я л ь н е я в и щ е.

При підході до реальної суспільної дійсности - що ми перше бачимо? Конкретних живих людей, що так або інакше діють. Коли ми кажемо, що соціологія вивчає класи однородних явищ, то самозрозуміло, що цілий клас цих явищ є Людство. Але дослідник цілого Людства практично ніколи не побачить:

він бачить одиниці і скупини свого оточення: індивідів A,B,C,D і т.д., різні їх скупини - держави, нації, партії, секти, спілки, товариства, родини і т.д. Дослід свій він починає з одиничних конкретних обєктів, що існують кожний лише в одному примірникові на цілому світі. Скажім, досліджуємо родину Івана Іваненка - ця родина є лише одна на світі, другої тотожньої нема. Як ми її можемо дослідити л и ш е о п и с а т и, перечислити прикмети окремих членів родини і їх взаїмочинність. Такий опис ніяких нам з а г а л ь н и х висновків не дасть про родину, як соціяльне явище: ця родина є явищем індивідуальним в цілому світі, отже абсолютно конкретним. Про члена родини ми можемо утворити цілу науку: морфологію, анатомію, фізіологію, психологію - це буде все предмедметом загальної антропології, а не соціології. Соціологія ж конкретно дослідить а к ц і ї і р е а к ц і ї цього члена, викликані взаїмочинністю з іншими членами, в сучасности і минувшости, складе б і о г р а ф і ю його /науку про його минувшість/ і сучасну характеристику. Але хіба це буде соціологія в тому розумінні, як ми говорили раніше. Очевидно, ні: тут ще жадних "законів" ми не зможемо вивести /при сучасній науковій техниці досліду/, а лише опишемо емпіричні конкретні дані про те, що властиве є д и н о-цьому індивідові, неповторному у світі.

І так ми зробимо з кожним членом родини. З порівнання даних вийде характеристика нової конкретної збірної індивідуальности: родини І.Іваненка, що живе ось тут, в цім місці, з такого-то часу аж по цей час, коли ми обслідуємо.

Всі родини на цілому світі ми могли б таксамо дослідити і скласти монографії про кожну родину. Що представляли б з себе ці монографії? Кожна б з них була окремим твором з к о н к р е т н о ї с о ц і о л о г і ї. Яка характеристика цього досліду?

1. Він має до діла з одиничним матеріяльно-конкретним, неповторним у світі індивідуальним явищем;
2. котре має свою в л а с н у н а з в у, належну лише цьому явищу, і ч и с л о окремих членів родини;
3. яке показує в певних межах ч а с у і п р о с т о р у;

4.яке ми лише описуємо - перечисляємо, констатуємо його ознаки.

Це головне. Ми утворили науку про конкретну родину, одну у світі. Але коли в нас є монографії про всі родини на світі, і ми хочемо дізнатись,що таке р о д и н а в з а г а л і, як тип людської організації, то ми приступаємо до відшукання с п і л ь н и х рис між усіма родинами світа.

Перше, що ми зробимо: відкинемо всі власні назви родин. Чому? Тому, що ні одна з них не є спільною для другої. Значить, відкидаємо тому, що індивідуальне є неповторним і тому не є спільним: є спеціяльно прикметою, а не спільною. Розуміється, відкидаємо поняття: кольор очей, волосся, зріст і т.п. /цим займається антропологія/, а досліджуємо явища взаїмочинности:апарат реагування, властивий усім індивідам, акції і реакції, мотиви або чинники цих акцій та реакцій і нарешті результати їх /субєктивні, нероздільні від індивіда, чи обєктивні - відокремлені від його/. Коли ми порівняємо дані з кожної родини /яка вже тепер виступає не під власною назвою, а під ч и с л о м/, то ми побачимо, що: жадних власних назв нема, що наші висновки відносяться до всіх родин на світі і малюють якусь "одну", ніби "типову" родину, яка невідомо д е знаходиться, невідомо, в якому ч а с і існує /вона була, але не знаємо, чи є/ і про яку ми сказали значно м е н ш е, ніж про конкретну родину: ми перечислили лише де-які ознаки, спільні всім родинам. Значить: зникла к о н к р е т н і с т ь родини, її власне і м я, ч а с і п р о с т і р і зникли д е-я к і р и с и /ми притягли лише окремі, спільні - ми абстрагували їх/.

Зробивши таку абстракцію, ми утворили з а г а л ь н е п о н я т т я /родове/ родини, до якого поняття кожної з усих інших родин є п і д р я д н е /відрідне/. Ми утворили з а г а л ь н у і а б с т р а к т н у теорію родини, або інакше - с о ц і о л о г і ю р о д и н и.

Цю роботу ми зробили не самі: одні соціологи спеціяльно занялись вивченням взаїмочинности подружжя /чоловіка й жінки/, другі - взаїмочинністю між подружжям і дітьми, треті - взаїмочинністю між подружжям і кревняками, а потім свояками, досліджуючи ще опріч того відносини між біологічно-звяза-

ними членами родини /кревно/ і соціяльно-звязаними /напр., приймаками/. Або інші сторони:як родина розмножується, як годується, як вчить і виховує дітей і що думає про світ, людей і т.д., як обороняється, як ділить працю, як розважається, спочиває, які наслідки праці, які норми відносин - звичаї, право, мораль і т.д. Результати наших дослідів над частинами цієї загальної родини і її діяльности ми можемо звести в окремі дисципліни - с п е ц і я л ь н і. Ми скінчили дослід.

Значить, ми вже утворили:І/конкретну науку про родину, 2/з а г а л ь н у і абстрактну науку про родину і 3/кілька с п е ц і я л ь н и х абстрактних дисциплін про родину.

В однім випадку перед нами була предметом досліду одна конкретна реально-дійсна жива родина,у другому - поняття типової родини, в якому ми скупчили спільні ознаки всіх родин, і хоч поняття про родину в нас вийшло абстрактне, що говорить нам лише про частину ознак живої родини, але все ж про родину живу, дійсну. Ми досліджували родину, яка є або була. Ми не эходили з ґрунту реальної дійсности. Таким чином ми висновуємо, що ми розглядали родину з двох точок погляду:конкретно-описової і загально-абстрактної, які кардинально одріжняються одна від одної. Перша точка погляду - це є точка погляду к о н к р е т н о ї с о ц і о л о г і ї, а друга - т е о р е т и ч н о ї /загально-абстрактної і спеціяльно-абстрактної/ с о ц і о л о г і ї.

Коли б нашу роботу проробив інший соціолог,- другий, третій, десятий, сотий і більше, - то він би прийшов до тих самих висновків, що й ми. Чому? Тому, що й ми, і він дивився б на один і той конкретний предмет, бачив би ті, що й ми - риси, ознаки, відміни, акції, реакції, чинники, витвори - він би їх описував, перечисляв, виміряв, порівнював і синтезував за тими ж правилами, що й ми. Бо він і ми маємо однакові органи запримяття, однакову нервову систему, однакові основи думання, а тому і його й наші висновки були однакові в к о н к р е т н і й соціології. Однакові були б і в загальній соціології, бо й ми й він спостерігли дійсні, тому однакові, ознаки - одні спільні, а другі ріжні, а тому і ми й кожний з інших соціологів утворили б однакові родові й відрідні поняття.

Отже: ці поняття були б о д н о з н а ч н и-

м и і тому з а г а л ь н о-о б о в я з к о в и-
м и. Коли б хтось із нас був хворий, чи мав би
якийсь дефект, поруху в органах сприняття, то ре-
зультати досліду були б ріжні - і це відкрив би
контроль інших учених.

Інтелєктуальні функції всіх людей однакові,
лише ріжниться д о с в і д, ріжні суми вражінь і
уявлень, а тому може бути ріжниця в комбінації й
розумінні матеріялу. Люди з ріжною сумою д о с в і-
д у, як правило, про один і той же предмет міркую-
ють ріжно, ось тому ми предпокладаємо, що дослід
над родиною роблять фахові соціологи, з однаковою
підготовкою /освітою, практикою, досвідом/, тому
й результати досліду - обсяг питань і їх зміст оде-
ржується однаковий, загально-значний. Логіка дума-
ння однакова у всіх людей, але ріжний досвід, а то-
му й ріжна точність в дослідах, що ми легко відк-
риваємо точною логічною критикою. Це все мусимо ма-
ти на увазі, коли оцінюємо вартість наукової праці
і обовязковість загально-значних понять.

На цьому завдання науки про дійсність-родину
скінчене.

Але коли ми при досліді родини надибали на ба-
гато чого, що нам здалось негативним, то ми напише-
мо ще т р е т ю студію, в якій ми висловимо наші
погляди про те, якою п о в и н н а б у т и роди-
на. Ми висловимо наші субєктивні бажання - не біль-
ше. Ми перш над усе висовуємо м е т у - родина по-
винна стати іншою, не такою, як тепер, а он якою:
подружжя мусить бути моногамне; коли хтось із под-
ружжя вмре, то другий живий член подружжя не сміє
вдруге брати шлюб, а мусить присвятити себе вихо-
ванню дітей, мусить зберегти вірність памяти поків-
йного товариша життя і т.д., і т.д. Ми опишемо,яким
повинно стати ідеальне подружжя. Щоб воно таким
стало - мусимо вказати шляхи й засоби, якими можна
прийти до мети, досягти її і здійснити мій ідеал.
Я вказав ці шляхи і засоби.

Другий соціолог в більшости заперечив мої
погляди і вказав іншу мету для родини й інші шляхи
та засоби.

Третій заперечив нас обох - він довів, що та-
ка родина, як є, найкраща.

Звертає нашу увагу в цій праці соціологів од-
на риса: всі три дослідники говорять про родину,
якої ще н е м а і н е б у л о в д і й с н о-

с т и, про якусь "ідеальну" - просто ф і к т и в н у родину, котра не існує, як реальність.

Друга риса: докладно конструюючи нову систему поглядів, ми висовуємо категорію м е т и /витвору, яка мотивується лише нашим почуттям, і категорію з а с о б і в /отже - чинників/, якими витворили ряд потрібних а к ц і й, щоб одержати потрібний витвір /мету/. З того всього виходить, що ми конструюємо якесь ідеальне соціяльне явище з логічними категоріями: люди, акції, чинник, витвір /званий тепер метою/. Це чисто соціологічна конструкція, в якій система засобів /чинників/ будується, як ряд логічно звязаних актів взаїмочинности, що мусять привести до мети /витвору/. Звідки в нас така певність? На основі вже здобутого досвіду, що коли ми скомбінуємо певну систему чинників, то неминуче прийдемо до такого витвору, якого хочемо. Значить, і в цій системі понять ми закладаємо звязок причиновий, або розглядаємо витвір, як функцію певних умов /чинників/: коли дана взаїмочинність таких-то умов, то настане такий-то наслідок.

Таке думання зі ставленням мети і добором засобів, неминуче включає в себе о ц і н к у доцільности засобів, а причиновий звязок є субєктивною репродукцією пережит-ого обєктивного досвіду.

Третє: субєктивно пережитий досвід /вивчення конкретної і абстрактної родини/ обєктивується у в и т в і р: ідею будучої родини. Процес обєктивації досвіду, як бачимо, є процесом субєктивної творчости: у світі зявляється те, чого в нім раніш не було. Скажім, все так зване виховання основане на цім способі думання. Тепер його називають п р а к т и ч н и м, метоставним /телєологічним/, суспільною політикою або суспільною технологією, технікою. І тому, що ріжними засобами /у практиці/ ми доходимо до однієї мети, або для ріжних цілей уживаємо однакових засобів, тому у практиці метоставна /телєологічна/ соціологія конструює субєктивно ріжні концепції політичної, виховничої і взагалі практичної політики. Система засобів і цілей будується субєктивно і тому найбільше змагань і ріжних поглядів якраз у практичній соціології, що має до діла з ф і к т и в н и м и /будучими/ соціяльними явищами.

Спроєктувавши план витворення нової родини, ми не сказали конкретно, якої, а тому й ця система ду-

мок позбавлена категорії ч а с у і п р о с т о р у, отже відноситься до абстрактної родини. А тому практична наука про бажану родину буде нічим іншим, як своєрідною з а г а л ь н о ю а б с т р а к т н о ю прикладною соціологією, конструкція якої і метод нічим не нагадує ані конкретної, ані загальної соціології, тимчасом в основі його лежить поняття взаємочинности з його логічними категоріями. Так, що це думання є с о ц і о л о г і ч н и м, але с в о є р і д н и м, основаним на даних теоретичної соціології, але обєкти його не відносяться до дійсности, фіктивні.

Коли ж ми перейдемо до п р а к т и к и, до з д і й с н е н н я, то родина, яку витворюємо, стає о д и н и ч н о ю, матеріяльно-к о н к р е т н о ю. Соціяльна практика /конкретна соціяльна технологія/ у здійсненні приводить до утворення обєктів конкретної соціології. Конкретна соціологія мала до діла з обєктивно-існуючою родиною, яку ми восприняли нашим рецепторним апаратом, але потім практично обєктивуємо нову конкретну родину.

Зводячи до купи, можемо сказати: практична соціологія одріжняється і від теоретичної і від конкретної - вона є "політичною", але у здійсненні стає конкретною. Вона може бути загальною і спеціяльною в проєкції, а в здійсненні обертається в конкретну. Відношення трьох наук ілюструється єдністю кола: конкретна, теоретична, практична соціологічна думка, остання у здійсненні переходить в конкретну.

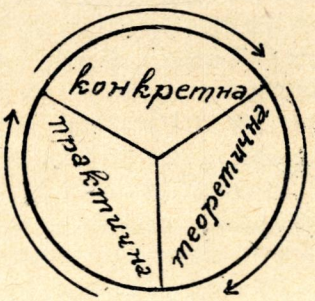

7. Т е р м і н о л о г і я. В і д н о ш е н н я с о ц і о л о г і ї д о а н т р о п о - г е о г р а ф і ї і а н т р о п о л о г і ї.

Глибока принципова ріжниця окреслених трьох по-

глядів на соціяльне явище дає фундамент, на якому можна збудувати систему наук про суспільство. Наш приклад вивчення родини є просто ілюстративним: таксамо ми можемо досліджувати кожне суспільне скупчення - народ, державу, партію, село, місто, проф. спілку, акційне товариство і т.д. і що-разу утворювати три системи наук: теоретичну соціологію, конкретну соціологію і практичну соціологію, але для більшої виразности і одріжнення точки погляду, з якої дивимось на суспільний обєкт, слід установити відповідні назви для них. Для теоретичної найвищої абстрактної науки про суспільство слід залишити назву с о ц і о л о г і я, як наука про закономірности суспільного життя; для конкретної науки про суспільство - с о ц і о г р а ф і я, як науки емпіричної, що орудує методом опису конкретних обєктів з власним іменем, і с о ц і о т е х н і к а, як наука соціологічно-прикладна. З огляду на генезу понять першою йде соціографія, на даних якої виростає вища - соціологія, а на висновках соціології опирається соціотехніка.

Кожна з них ділиться на з а г а л ь н у і на с п е ц і я л ь н і, згідно з поданими раніш принципами.

Боротьба за термінологію ще не скінчилась, хоч вже більшість письменників примирюються з терміном "соціологія". Одначе вживання цього терміну іноді не відповідає предметові і методові соціології, а з другого боку ще силкуються люди замінити термін "соціологія" на інший. Вживання термінів звязано з тим чи іншим розумінням самого предмету соціології. Хто думає, що логічною категорією суспільного явища є лише одна - людина, то йому приходить на думку, що найкращим терміном для цього буде "антропологія". /проф. Хв. Вовк, Поль Ріве: "Вивчання людини /антропологія в "Первічному Громадянстві", 192 , кн. I, і англійські етнологи/; навпаки - з думки лише про суспільні відносини випливали назви "соціяльна фізика" /перша назва соціології у Конта, назва у Кетле та інш./, "рефлєксологія" у В. Бехтєрєва, "*Wechselwirkungslehre*" у фон-Візе а взагалі формалісти соціологією називають науку про суспільні відносини, нарешті соціологією називають науку про суспільні витвори - Дюркгейм /інституції/, або просто дається інша назва: "культурологія" у В. Оствальда, ергологія /у етнологів/, культурна історія та інш. Хто на по-

нятті чинників основує своє розуміння сусп.процесів, то також дає назви або "соціології" /Тард про чинник наподіблення/, або "соц.енергетика"/прф.С. Остапенко/.

Називаючи соціологію наукою про цивілізацію чи культуру, Др.Халупний близче стоїть до стотожнювання в и т в о р і в, як предмету соціології /бо цивілізація й культура - в и т в о р и, а не в с е соц явище/.

Назва науки мусить бути можливо більш адекватною предметові її вивчення. Оскільки для більшости навіть сучасних соціологів ще не ясна структура соц. явища, то вони назву соціології чіпляють до ріжних предметів - переважно до того або іншого е л е м е н т у соц.явища, але не до ц і л о г о явища. Наука про суспільну взаїмочинність значить те саме, що наука про всі елєменти соц. явища, тому найбільш відповідною була б назва "Наука про соціяльну взаїмочинність", але,на щастя, маємо прекрасний термін Конта - с о ц і о л о г і я, короткий сугестивний, по змісту вказує на з в я з о к елєментів, але спеціяльно не опирається ні на один елємент явища окремо, а на всі разом. Так звана "гибридність" терміну без значіння. В звичайній мові на Україні вживають навіть такі жахливі слова, як "хвильовизм" /"изм" - і хвиля./, "хвостизм" /у Росіян - "отзовізм"./. Цим самим ми не згоджуємось з раніш згаданим поглядом Дра Халупного, ніби-то термін "соціологія" сугерує нам поняття про відносини асоціяційні, групові. У "формалістів" воно ніби так і сталось, але це сталось не через сугестивну однобічність терміну "соціологія", а через однобічне, вузьке розуміння ними складу соціяльного явища. Приклад самого Дра Халупного повчальний: правильно розуміючи природу соціяльного явища, він узяв для науки про його назву соціологія, але аргументував в бік поняття витвору /цивілізація чи культура/."Соціологія" є гарним терміном для науки про "соціяльну взаїмочинність", цеб-то з в я з о к в к а з а н и х е л є м е н т і в явища взаїмочинности.

Щодо терміну "соціографія", то він був принятий нами при розробці програми Укр.Соціологичного Інституту. У своїй статті про організацію укр.соціолог.студій /див."Суспільство",кн.I-II,1925/ і в статті "*Sociologie in der Ukraine*", вміщеній в

Kölner Viertelyahrshefte für Sociologie /р.1925, кн.I, ст.I 7-190/, ми подали це розчленування всього знання про суспільну взаємочинність на соціологію, соціографію й соціотехніку, які науки ми зустріли в "Основаніях фитосоціології" ботаніка-соціолога І.Пачовського і в "Науке" географа Л.Берґа. Ми не зауважували, щоб в Німеччині до 1925 р. де-небудь вживано було цього терміну "соціографія", одначе тепер цей термін зустрівається вже доволі часто і принятий вже в "*Handwirterbuch für Sociologie*" А.Фіркандта, у Штайнмеца, Теннієса, Пленґе. Таксамо і в чеській науковій літературі я вмістив кілька разів статті з цим розподілом /див. *Ukrajinská Sociologie* "*Česká Mysl*", 1927, кн.III-IV і "*Soudoba ukr. sociologická myšlenka*" у "*Sociolog. Revue*, 1930, кн.I-2/. Не смію приписувати собі ініціятиви в утворенню згаданих термінів, одначе їх методологічного обґрунтування, подібного до поданого мною, я ніде не зустрічав. Навпаки, довелось зустріти кілька помилкових непорозумінь з толкуванням цього терміну "соціографія". Найбільш дивно, що прославлений проф. Ф.Теннієс, бувши головою відділу "Соціографії" на VII.зїзді німецьких соціологів /у Берліні/ 28 вересня - І жовтня 1930.р., представив свої "*Leitzetze*" по соціографії, в яких заявляє, що соціографія є нічим іншим, як лише новою назвою для... с т а т и с т и к и. Що сучасна статистика має тенденцію бути не лише м е т о д о м досліджування суспільних мас, але хоче обернутись у спеціяльну науку, то це Теннієс вважає за методологічно-недопустиме, як шкодливе для поступу науки. Соціографія, мовляв, повинна систематично обєднати в собі стару й нову статистичну теорію і стати наукою про господарське й політичне життя німецької нації в порівнанні з іншими. Він згоджується з Штайнмецем, голандським соціологом, який у своєму рефераті про відносини соціології і соціографії вказав на повну необхідність теоретикам-соціологам черпати свіжі дані з соціографії, котра дає підстави існування соціології, як ніби колонія своїй метрополії: вона є областю здобування сировини і споживання оброблених виробів. Шановний Теннієс помиляється: соціографія, як ми бачили, є наукою про конкретно-одиничні суспільні обєкти, досліджувані не тільки кількістно і якістно, а статистика є лише о д н и м з м е т о д і в кількістного досліду

суспільних явищ. Сам Теннієс вважає методологічно недопустимим, щоб статистика стала спеціяльною суспільн. дисципліною /це правильно/, але як же він може ототожнювати іменно суспільну науку з методом /статистикою/? Очевидно, по созвучности з "демографією" Теннієс допустив таке толкування соціографії, а головно тому, що він не уявляє логічних категорій соціяльного явища так, як викладено в цій нашій праці /див. *Lejlsetze für Sociographie in Kölner Vierteljahrshefte für Sociologie*, 9 *Jahrg.*, *Heft* I-2, ст.231-232/.

Проф. Йоган Пленґе, директор дослідчого Інституту наукової організації і соціології в Мінстері, у своїй "*Das allge Problemsystem der theoretischen sociologie* /*in Köln. Vierteljahrshefte f. Sociologie*, 8 *Jahrg.*, 3 *Heft* , ст.344-349/ подає більш-менш правильне розуміння соціографії, одначе вносить плутанину, вказуючи ніби соціографія складається з етнографії і демографії /статистики./. - Як побачимо в дальшому досліді ані етнографія, ані демографія не займаються с о ц і о л о г і ч н и м дослідом об'єктів - раз, етнографія не знає, що таке "народ" - два, займається тільки безсистемним описом примітивних народів, а не всіма явищами сусп. взаємочинности - три. Дати спільну назву для етнографії та демографії - це ще не значить повно дефінювати соціографію. Одно правильно у Пленґе, що соціографія мусить вивчати конкретні суспільні обєкти.

Дивовижне, коли не сказати більше, означення соціографії в українського автора, що викладає соціологію в Укр.Господарській Академії - доц. О.Бочковського. У статті "Націологія і націографія, як спеціяльна соціологічна дисципліна для наукового досліду нації", вміщеній у "Записках" Укр.Господ.Академії /т.I,р.1927,ст.112-118/ він виходить з помилкового розуміння "логії" і "графії", запропонованого в Масариковій "Спробі конкретної логіки" /*Versach*,ст.95-96/, ніби-то статику явища можна було б означити словом "графія, а динаміку "логія", а тому й пише, що "в цім розумінні н а ц і о л о г і я студіює націю з погляду динамики, отже в історичнім аспекті /тому й генетично/, н а ц і о г р а ф і я описує її зі статичного становища" /Бочковський - "Націологія і націографія",ст.117/. Цілком неправильно! Перш над усе для о д н і є ї дисципліни не можна утворювати д в і назви, друге - соціог-

рафія /отже і націографія/ вивчає к о н к р е т н у націю, а соціологія /отже і націологія/ вивчає націю в з а г а л і - це дві ріжні точки погляду, як ми бачили раніш. Коли б же назву "націографія" прикласти до статики націй, а "націологію" до її динаміки /генетики та історії/, то в результаті це була б лише заміна н а з в для двох точок погляду на соц. явище, запропонованих ще Кантом /статика й динамика/.

Установлення логічних категорій соціяльного явища розкрило перед нами саму його природу, тому, трактуючи конкретну націю /напр., українську, чеську і т.д./, ми утворимо конкретно-соціологічну дисципліну українську, чеську і т.д. н а ц і о г р а ф і ю, а коли будемо досліджувати родові прикмети поняття націй, то це й буде "загальна націологія" /або спеціяльна, коли будемо мати діло лише з одним з елементів "націй взагалі"/.

Щодо терміну для третьої групи суспільних наук, то він ще не викристалізований: "Соціяльна політика", "соціяльна технологія", "соц. техніка". Оскільки всяка "технологія" є нормативною, то не раз пробувано називати ці науки нормативними, іноді зводячи їх лише до права й моралі, іноді практичними, прикладними. У військовій справі вживається назва стратегія і тактика, які іноді вживаються і в приложені до політики. Мені здавалося найбільш відповідним прикласти загальну назву "соціотехніка" до всіх суспільних наук третьої групи, що трактують про доцільні норми поведінки-діяльности.

Розглядаючи нашу систему основних комплексів знання і їх систем, ми бачимо, що вже при вивченні землі ми установили відділ біо-географії, що досліджує розповсюдження живих організмів по землі і вплив землі на них. Очевидно, головною метою досліду тут є вияснення впливів, відношень землі до живих організмів і в тім числі до людини, характеризуючи цим якости, властивости землі. Це відношення не соціяльне, а тому воно до соціології не належить. Наука про відношення землі до людини є частиною географії, - власне к р а є з н а в с т в а. Але ж і соціологія у відділі про чинники досліджує

вплив природи на людину/ так, маючи при тім на увазі головно явища с у с п і л ь н о ї в з а є м о ч и н н о с т и, що виникають між людьми через упливи природи або через інші чинники, що спонукують людей до тих чи інших відносин між собою у стосунку до природи. Власне таке вивчення суспільних явищ, утворюваних під упливом природи, породило окрему галузь соціології: к р а є в о ї, яку називають регіональною /Regional Sociology/. Вона може бути загальною і спеціяльною напр., вплив річок на суспільне життя людей є предметом загальної "регіональної соціології", а вплив Дніпра на українське суспільство - спеціяльною /власне конкретною/.

Термінологія тут ще не усталена.

В біологічному комплексі бачимо самостійний відділ, який ми називаємо антропологічним, який концентрує все вивчення про людину, як живий організм. Біологія не досліджує взаємочинностей суспільних, а тому ні соціологія людська, ні тваринна, ні рослинна з погляду логічно-проведеної систематики не повинна входити в біологію.

Тому, що в діяльности виявляються в с і в л а с т и в о с т и річей, то вище пізнання рослин, тварин і людей найбільш можливе у вивченні їх взаємочинностей, тому ми відокремили соціологічний комплекс у самостійний, щоб зосередити вивчення одного класу явищ взаємочинности, одначе ця "самостійність" є умовною: соціологію, як спеціяльність, не звязану з антропологією, збудувати науково не можна. Соціологія збудовується безпосередньо на біології і посередньо на інших науках. В діяльности людини виявляються її ф і з и ч н о-х е м і ч н і, б і о л о г і ч і, п с и х і ч н і властивости, тому соціологія, що будується "ізольовано" від біології та інш. наук, в суті річи н е м о ж е б у т и н а у к о ю.

Оскільки психічна діяльність розвивається тільки після народження людини, зі вводом її в суспільство, то ми всі відносини людини, які сполучені з психічними рефлексами, називаємо с о ц і я л ь н и м и, одріжняючи їх з науковими цілями від біологічних. Як космос і земля, так рослини і тварини впливають на поведінку людей і історичну долю суспільств, тому ми і космічні сили прості та складні їх комбінації в явищах землі, і рослинні та тварин-

ні організми розглядаємо, як ч и н н и к и суспільних процесів між людьми. Соціологія тому не може обійтись без використання даних і висновків інших наук, особливо без біологічних.

"Соціологи" у своїх стремліннях ізолювати соціяльне явище від всіх інших, доходять аж до схоластики "Aus - und Zu -", а в результаті для науки залишається лише "Aus", цеб-то визволення од змісту. Вивчаючи акції й реакції людини, не можна їх розуміти без рефлексології, рефлекс не розуміємо без фізіології, фізіологічну діяльність не розуміємо без анатомії, тому соціяльне явище не розуміємо без біологічних даних, які у свою чергу розуміємо в великій мірі завдяки фізиці й хемії. Хто нас почав би переконувати, що соціяльні явища утворюються "богом" /теологи займаються такою "наукою"/ - з одного боку, або що соціяльне явище незалежне від психічних і біологічних явищ, і що його можна розуміти без біології, той обманює себе й нас, бо нічого, опріч порожньої балаканини, не дасть.

Хоч біологія і її відділ антропологія не соціологічна наука, але соціології не можна збудувати без біології. І навпаки: біологія не може бути завершеною без соціології, бо багато біологічних явищ відбуваються під упливом соціяльних. Досліди показують вплив професії, права, науки та інш. навіть на форму тіла людини, на діяльність інстинктів, на розмноження й інш. біологічні явища. Медицина, як практична наука, може бути основана не тільки на біології, але й на соціології, бо багато патологічних явищ людського організму спричинюються соціяльними умовами! Механіка поширення пошестей - явище чисто соціяльне. Тому зрозуміло, що медичний фах без знання соціології є фахом лише на-половину. Лікар без знання соціології - у значній мірі не фаховець. Коли важно знати вплив біологічних властивостей організму на поведінку людей, то не менш важно знати вплив соціяльних факторів на діяльність біологічного апарату людини.

Розподіл праці в науках робить ще більше спустошення, як розподіл праці в людській роботі: він створює атомістичність розуміння явищ життя й одностороннюю вузість в конструюванні наук і самого розуміння їх самостійности. В реальній дійсности жадної самостійности наук нема - всі вони поміщаються під

одним черепом і ще не відомо, в якому порядкові, чи в безпорядкові сполучення. Цього якраз ніколи не можна забувати й робити порядок у знанні нам інакше не дано, лише строго-логічною організацією ріжних систем понять, які /системи/ ми й називаємо самостійними науками.

Антропологічна термінологія таксамо ще не цілком установлена, одначе в ній все-таки порядку більше, ніж в соціології, в котрій почали порядок заводити лише соціологи-систематики.

7. І с т о р и ч н а т о ч к а п о г л я д у.

Що досліджує історія? Раніш вона захоплювалась життям і діяльністю "героїв" - царів, князів, воєводів всяких і взагалі знаменитостей, потім захоплювалась /і захоплюється/ політичним процесом суспільства, цеб-то переважно діяльністю пануючих класів, іноді уділяє увагу "народним масам", але переходить до вивчення економічного життя "інституцій", "культурної творчости". Головне: історія займається тим, що б у л о, й як то можна установити по історичних "памятниках" /історія/, чи по останках матеріяльних /археологія/.

Одначе історію має не лише суспільство, але й природа. "Історія природи" досліджується також /"динамічна геологія", "палеонтологія"/. Історію має людина, безчислені роди її діяльности, політична, педагогічна, наукова, літературна, мистецька, воєнна і т.д./, її витвори /право, мораль, мова, письмо, техніка, будівлі, шляхи, засоби комунікації і т.д./. Буквально всі елементи буття - природа й людина, кожний рефлекс людини на подразнення має свою історію. Який же предмет історії? Всі предмети дійсного світу і навіть людські фантазії. Історія, очевидно є універсальна наука про все? Ні, історія є не наука, а м е т о д, іноді кажуть і "т о ч к а п о г л я д у". Досліджувати те, щ о м и н у л о /що було в дійсности, що було сучасністю/.

Розглядати явище ретроспективно - це значить вияснити, що саме б у л о. Те, що є тепер - це сучасна дійсність, а тому не історія. Історія - це минувша дійсність всього й у всьому - у природі й суспільному житті. Коли нам говорять про "науку історії", то це має таке значіння, як і науковість

виразу "сонце сходить і заходить". В дійсности ніякої науки історії н е м а, опріч розумувань про приложення історичної точки погляду до вивчення минулих явищ, отже про м е т о д р е к о н с т р у к ц і ї м и н у л о с т и перед нашою науковою уявою.

Історії нема - перед нами виступають л ю д е, що б у л и, їх тодішні в ч и н к и, п р и ч и н и тих вчинків і н а с л і д к и /витвори/ їх: всякі події, всякі рефлекси, всякі предмети, книги, які було написано, малюнки, які було намальовано, знаряддя, які було зроблено і вживано, будівлі, які будовано, шляхи, які прокладено і т.д. Виступає не "історія" /такого предмету в реальній дійсности не було й нема/, а колишнє суспільство, цеб-то вся сукупність взаїмочинности людей. Явище взаїмочинности в минулому - ось що було і що вивчає „історія". А цей предмет в теперішній дійсности є предметом соціології. Значить, історія суспільства є ніщо інше, як соціологія суспільства в минулости.

Які можуть бути завдання "історії"? Такі, як і завдання соціології: вивчити, яка була суспільна в з а ї м о ч и н н і с т ь в минулому. Коли історія досліджує той самий предмет, що й соціологія в сучасному, то логічні категорії її ті самі: люди, їх діяльність, чинники і витвори. А може щось інше? Ні, іншого нічого немає. Історія може досліджувати лише явище взаїмочинности в минулому й то не саме явище, а с л і д и його, цеб-то н е п о в н е я в и щ е, лише його об'єктивації /в і д б и т к и н а м а т е р і ї/. Ці відбитки слабі, позбавлені у значній мірі колишньої реальности явищ.

"Історія" - це є соціологічна дисципліна або точніше: соціологія минулого суспільного життя.

"Історія" в біологічних науках /і палєонтологія/ ще менше має тих відбитків, бо організми розпались, тканини їх розклались в хемічні елєменти, де їх розпізнати не можна, а тому "історія" накидається на відносно більші сліди в з а ї м о ч и н н о с т и колишніх людей; по тих слідах реконструює минувшість, нормально пізнаючи її лише зі становища сучасности. Вираз Масарика - минувшість пізнаємо завдяки теперішности - глибоко-правильний: властивости колишніх людей уявляємо як властивости теперішніх. Коли б цього не припускати, то ми б не

могли досліджувати історії людства: не знаючи властивостей обєкта, не можна його собі уявити /обєкт без властивостей - "дух", "бог" і т.п., які ми "пізнаємо" не інакше, як наділивши їм наші власні ознаки і прикмети!/. Ось через те все написати науково-вартну історію суспільства, не будучи соціологом, н е м о ж л и в о. Оскільки ж таких "неможливих" історій повно, оскільки вони позбавлені соціологічного змісту, то завдалегідь ясно, що ці всі "історії" мають дуже мале значіння, як науки про "д і й с н і с т ь" - це в кращому випадку філософсько-історичні поеми, котрі треба трактувати не як науку про дійсність, але як в и т в о р и суспільного процесу, не як дійсну історію, але як... один із продуктів історії, не науку, а лише предмет для науки.

Отже, минувшість взаїмочинности суспільства - такий предмет історії. Що нам важно знати з цієї минувшости? Оскільки ми розглядаємо історично-суспільне явище в ч а с і, то нам найперш важно знати п е р і о д и ч а с у, в яких накопичувались якісь характерні ознаки всього суспільного життя, а тому, що явище відбувалось і в певнім п р о с т о р і, то нам важно знати область діяльности й систему природних чинників тієї области. Отже, маємо перехрещення "регіональної" системи незмінних природніх сил з системою соціяльних сил певної доби. Оскільки люди тієї доби не істнують, то їх, яко чинників, дослідити не можемо, натомість задовольняємось вивченням в и т в о р і в, як ч и н н и к і в, тому витвори людської взаїмочинности /"культура" в обєктивному смислі/ є те, що дає змогу взагалі мати історію. Істоти, що не залишають витворів своєї діяльности - не можуть мати своєї соціяльної історії.

Історія є соціологія суспільної минувшини - таке наше твердження, а з того можна тепер, на основі попереднього викладу, дедукувати завдання і предмет історії, її поділ і т.п.

Історія якогось конкретного народу - є конкретною соціологією минулости, а тому єдина її узасаднена назва: історіографія такого-то народу. Історія Людства - історіологія Людства. Свідома, метоставна діяльність осіб і скупин - конкретна соціотехніка народу чи реальна соціотехніка людства.

Тяжко одріжняти й тепер соціотехнічні категорії від соціологічних, ще тяжче одріжняти в минулому, але коли хто хоче творити о б ' є к т и в н у науку, то ці три точки погляду мусить навчитись одріжняти. Несовпадіння, глибока ріжниця цих трьох точок погляду ясна при вивченні сучасного суспільства. Очевидно, і для вивчення минулого суспільства ці три точки погляду на соціяльне явище треба одріжняти, щоб субєктивне не нищило обєктивного. Тільки високо-культурні історики сучасности підіймаються і н о д і н а д е-я к у ступінь обєктивности в реконструкції минулого. Чому лише іноді й лише де-які? Тому, що історик - жива людина, піддається власним емоціям, ідеям тощо, які не дозволяють людині бути обєктивною; друге - історики, в більшости не будучи соціологами, не уявляючи складу соціяльного явища, не можуть наблизитись до адекватної реконструкції минулого, і третє - брак матеріялів історики несвідомо заміщають "логічними" вигадками, гіпотезами, аналогіями.

Одні методологічні розмови істориків про "індивідуальне" і "загальне" чого варті! Історики в минувшині бачуть переважно "індивідуальне", цеб-то одиночно-конкретне, яке одно відбивається в памятниках, бо а б с т р а к т н е в памятниках розшукувати не так легко, а до того історики часто й не вміють його одріжняти. Коли ми можемо - а щоб науково мислити, то й м у с и м о, одріжняти родові поняття від підрядних їм /відрідних/ в суспільній сучасности, то мусимо те саме робити, досліджуючи суспільну м и н у в ш і с т ь. Інакше бо про минувшість не утворимо н а у к и, коли не утворимо родових понять. Доводити цього вдруге не будемо, бо вже про це сказали ясно попереду, а тому висновок: коли історики думають, що предметом історії є "індивідуальне", то це показує, що вони не знають суті суспільного явища - раз, методу утворення наукових понять - два і стоять на ступні не досліду, а констатування емпірично-даних прикмет лише індивідуально-конкретного, прикмет, не увязаних з прикметами інших обєктів того самого класу явищ, цеб-то н е а б с т р а г у ю т ь спільностей в індивідуальному, де ж нема абстракції - там ще нема синтетичного думання, узагальнень, нема шляху до утворення наукових понять, нема науки. Це емпіризм, а не

наука. Це думання селян, низчих народів і дітей до I2-I4 років, які абстракціями ще не мислять.

Що ж би тоді робила пре-історія /археологія/, котра загального вже нічого не викопає: все індивідуальне! одно гробовище, одна серга /ковтка/, одна монета, один собачий зуб у попелі, один шматок обточеного каміння і т.п. - як по цих памятниках реконструювати минувшину? Дуже тяжко, але в певних межах можна. Те саме і з "історією" - історичних памятників ще більше, але одно треба знати: хоч як багато знайдено загального в минувшині, то про все ж значно менше, ніж в сучасности. Коли ми ще сучасність не вміємо знаходити загальне-абстрактне а через те не вміємо виводити з а к о н и суспільного життя, то тим менше надій на утворення "законів" про минувшість. Закони суспільної минувшости знайдемо тоді, коли твердо їх пізнаємо в суспільній сучасности: д о з а к о н і в і с т о р і ї м о ж н а п р и й т и л и ш е ч е р е з з а к о н и с о ц і о л о г і ї. І так у всьому: в історії установ, права, літератури, мистецтва і т.д. Не з історії витягнено закони і поучення для сучасности, а лише законами науково-збудованої соціології, науки про сучасне повне життя суспільства, зможемо пояснити історію. Тому не "*Philosophie der Geschichte als Soziologie, sondern Soziologie der Gegenwart als Weg zur Verstandigung der Geschichte*" - так можна сказати не тільки П.Бартові, а всім любителям "філософії історії", яку вони компонують на основі "індивідуального" і то не історичного, а свого власного.

Щоб оспорити нашу точку погляду, то історики повинні нам довести, що історія вивчає не минулу суспільну діяльність людей, а щось інше. Коли ж вони згодні з тим, що історія вивчає минулу діяльність суспільства, то вони мусять признати, що вивчають явище суспільної взаїмочинности, інакше - соціяльне явище, а це значить - основні його категорії - л ю д е й, їх а к ц і ї, ч и н н и к и і р е з у л ь т а т и /витвори/, а коли не це, то що вони вивчають? Одних людей, "полководців", індивідів? Тоді вони можуть написати лише їх б і о ґ р а ф і ї. Вивчають лише одні дії індивідів і груп? Тоді вони можуть дати лише "форму відносин", не більше. Може вивчають лише чинники? Тоді скажіть: що, коли й як

ті чинники чинять?[2] Коли вивчаєте одні витвори, то мусите сказати - хто, чому і як їх витворив і для чого, а це значить сказати: хто /які люди/, чому /під упливом яких чинників/, як /в якому звязку/ витворив /які витвори/. Сказати це - значить признати логічні категорії соц.явища, логічно признати далі необхідність стати на соціологічну точку погляду, яку ми захищаємо.

Викладена нами теорія "історичного" явища відкидає утерті шаблонові фрази про історію, як ніби-то л и ш е к о н к р е т н у науку. Проф.Д.Чижевський наводить у своїй "Логіці" власне таку методологію історичного явища, яку ми критикуємо. Згадуючи, що теоретиками "своєрідности" історичного методу є Німці: Дільтай, Зіммель, Віндельбанд, Маркс Вебер, Рікерт, проф.Чижевський каже:

"Вони тільки обороняють сферу історичного дослідження від спроб анексії з боку метод природничих наук. Особливости історичних наук можна зрезюмувати в таких основних точках:

I. Історичні науки /історія, історія літератури, історія мистецтва/ досліджують н е з а г а л ь н е для цілої групи обєктів, а навпаки - і н д и в і д у а л ь н е, що характеризує даний обєкт /особу, епоху, народ, історичну установу/, о д р і ж н я є його від інших /феодалізм: німецький, англійський, французький; барок: італійський, німецький, французький, український; духовна драма: середньовічний схід, Польща, Україна, спроби її відновлення в сучасній російській ....літературах/;

2. Ознаки для утворення тих індивідуальних понять вибираються не с е р е д н і, п е р е с і ч н і, "с п і л ь н і", а т и п о в і, х а р а к т е р и с т и ч н і /не середня церква чи палац бароко, "найкращий", не пересічне середньовічне місто, а багатіше, чи з інших причин "видатне"; "визначне" у природознавстві: "середня" людина, чи інша тварина, "статистичне" пересічне з усіх окремих випадків, що є повною нісенітницею в історичних науках/;

3. Із цих ознак утворюється не "загальне", "родове", а "ідеальний тип" /Макс Вебер/ даного явища, в ньому зєднуються в с і т и п о в і риси, хоч би їх і не було в окремих /навіть їх

більшости/.
/Див.Д.Чижевський:"Льогіка",Прага,1924,
В-во "Сіяч",ст.84-85/.

Спитаємо тих панів професорів:яку ціль має наука? П і з н а н н я д і й с н о с т и. Але на одному індивідуально-конкретному пізнається лише воно, але не суспільна взаїмочинність, себ-то не пізнається суть звязків буття. Не пізнаючи звязків - ми не пізнаємо н а у к о в о нічого. Одне конкретне пізнати - це значить воспринять лише його образ, уявлення, логічно не опрацьоване, емпіричне,а тому й не наукове; це матеріял для науки, але ще не наука. Діти і селяни якраз так і сприймають "конкретне". В такому сприйнятті науки ще нема.

"Індивідуальне" /себ-то не феодалізм взагалі, а феодалізм французький, англійський й інш./, що "характеризує" епоху /!/, народ /!/. І "епоха" і "народ" - обєкти науки: так яким же способом епоху можна схарактеризувати через "індивідуальне" і що в ній є власне "індивідуального" - чи Наполєон, чи французька революція, чи хемія Лавуазьє, чи твір Кондорсе, чи світильний газ, чи гільотина, чи тарантеля? По якому це "типовому" характеризується епоха? І чому типове /а це і є пересічне./ ототожнюється з н а й к р а щ и м? Тип - є повторення, найкраще є виняткове. Чому повторне, типове з одного боку й найкраще - виняткове характеризують епоху?

Пізнати дійсности без типового, а типове без установлення родового поняття н е м о ж л и в о, отже: чи ставлять собі всі рікерти метою пізнати дійсність /хоч і минулу/? Ні. А наука і є метою і способом п і з н а н н я дійсности. Тоді,значить, історики, філософи не ставлять собі метою п і з н а н н я.

А чого вони добиваються? Вони, за Максом Вебером, мають метою установляти "ідеальний тип" даного явища: словом - зібрати все к р а щ е: А краще є поняття субєктивне і відноситься до способу думання практичного, телєологічного /метоставного/,себ-то до соціотехніки.

Безсумнівно, що Макс Вебер силкується збудувати "мету" із поняття конкретної науки. Це неправильно в засаді:логіка конкретного й логіка бажаного є ріжна, як це ми бачили з викладу трьох основних то-

чок погляду; практично-субєктивне, опріч мети, ще має категорію засобів, а пізнання засобів /як опанування явищем, як пізнання його закономірностей/ виводиться з пізнання т е о р е т и ч н о г о, а не конкретного. Вебер од конкретного до бажаного робить скок через теоретичне. Це доказ ненауковості всієї концепції Вебера й інш. йому подібних.

Не на історіографії, а на історіології /цеб-то соціології минувшого суспільства/ можна будувати підстави для соціотехнічного: досягання мети мислиться, як причиново-звязаний ланцюг переходів від конкретного сущого через теоретично-закономірне до конкретного - бажаного, що здійснюється наново.

На думку цих німецьких філософів, як бачимо, історія є описування "найкращого", цеб-то не суспільної дійсности в минувшині, а її підмальованої однобічности. Не треба довго доводити, що це не наука, а міркування "по дорозі в казку", утворення не системи понять, а низки художніх образів, які не характеризують дійсність, а лише викликають в нас естетичні емоції.

Така "історія" просто є творенням леґенд, а не науки. Це інтелігентська мітологія, цеб-то приймання символів за реальну дійсність. Розуміється, така історія нікого нічому навчити не може: у кривому дзеркалі минувшости не можна побачити ні минувшини такою, як вона була, ні дійсности, в якій живе багато минувшини.

Перебування на степені митикувань про "конкретне", індивідуальне", спекуляція з "ідеальними типами" і спеціяльне відмахування руками від методів природознавства /від будування родових понять/, - показує на д о-н а у к о в и й стан думання філософів: хто не може будувати родових понять про дійсність, той дійсности не розуміє, а тому нічого наукового, цеб-то певного нам про неї не скаже, не зважаючи на рангу "філософа" і "професора", і "доктора" і *wirkliches Geheimrats* пруської держави.

Претенційне обіцювання давати нам характеристику "епохи" чи "народу" /величезних складних явищ!/ без аналізу й узагальнень, без родових понять, а лише на основі "ідеальних типів" цих явищ приводить до таких "теорій" націй, як, напр., у проф.Д.Чижевського в його "Нарисах з історії філософії на Україні",

про що ми поговоримо у відповідній частині цієї праці, сподіваючись дати там докази повної наукової діловости тієї історичної "методи", яку випрацьовують всі ті, що не будують родових понять історично-суспільного явища, і яку з таким успіхом продемонстрував проф.Чижевський на своїй типології української нації.

8.Спроба утворення системи суспільних наук.

Таких систем натворено чимало. Оглядати їх всі нема рації з огляду на те, що більшість їх збудована без уявлення про категорії суспільного явища - раз, з безнадійністю спроб звести в систему ті суспільні науки, що утворилися емпірично, як конгломерати, з усією стихійною і "практичною" непослідовністю - два. Одначе кілька прикладів подамо, щоб на їх розгляді остаточно собі уявити принципи, викладені нами попереду, які ми вважаємо, як необхідні засновки для утворення системи суспільних наук. Як один із прикладів можемо взяти наведену ще раніш систему суспільних наук Масарика:

Царина соціології *)

теоретична		практична
абстрактна	конкретна	
Соціологія	а/Мезологія /антропогеографія/.	Політика в ширшому розумінні /суспільна політика/
	б/Популяціоністика.	Політика в вузчому розумінні /державна політика/.
	в/Етнологія	Законознавство.
	г/Економіка	Адміністрація.
	ґ/Державознавство /Церквознавство і т.д./	Господарс.політика

*/Масарик в "České Poučitce" I,1906,подав нову редакцію своєї класифікації,ввівши науку про родину і народів примітивних і цивілізованих,розділяючи всі назви на загальні і спеціяльні.

д/Наука про інтелектуальну, мистецьку, моральну організацію суспільства.	Військова справа.
е/Історія.	

/Th. G. Masaryk: „Rukověť sociologie" v „Naše Doba", 1901, str. 98/.

Передовсім помічаємо головний поділ: розгляд соціяльного явища з погляду теоретично-абстрактного, конкретного і практичного. Це правильно в засаді, але що вказує класифікаційна схема? Соціологію Масарик не поділив ніяк, а з інших заяв його знаємо, що соціологію він ділить за Контом на статику й динаміку. Знаємо, що говорив і про чинники суспільного процесу /"історії"/ і про витвори, але ці категорії якось не знайшли собі місця в його класифікації суспільних наук. Категорії чинників і витворів, як спільні всім класам соц.явищ, мусів би Масарик відокремити в родове поняття соц. явища, абстрагувати, а цим самим він наповнив би зміст своєї абстрактної соціології. Але це, очевидно, не було ясно авторові - він чув велику трудність конструкції абстр. соціології і, мабуть, через те й не докінчив свого підручника соціології, коли не припускати інших причин.

Друга група наук, обнятих назвою к о н к р е т н и х: мезологія /антропогеографія/, популяціоністика, етнологія і т.д. включно з історією. Перш над усе в одному ряду стоять науки з соціології с у ч а с н о с т и /а,б,в,г,ґ,д/ і соціології суспільної м и н у в ш и н и /історія/. Чому історія - конкретна наука, і що вона досліджує? Ми вже бачили, що історія є м е т о д о м досліду, а не наукою про дійсність в реальному розумінні. Для суспільної минувшини можна приняти назву й історії, але вона охопить вивчення того самого в минулому, що досліджує соціологія і соціографія в сучасному: всю сукупність суспільної взаїмочинности, - але в такому разі історія не може стояти в одному ряду з антропогеографією /яка досліджує відношення землі до людини/, економікою, що вивчає лише один клас соц. явищ /економічних/, популяціоністикою, що вивчає

другий клас соц. явищ /щодо розмноження/, державознавством, що вчить лише одну з багатьох "форм" організації суспільства та інш. ще спеціяльних наук, бо історія вивчає в с ю сукупність соц.явищ з усіма категоріями! Таким чином, автор поставив історію, науку, що досліджує в с і класи соц.явищ, в ряд з тими, що вчать лише окремі класи /і підкласи/, цеб-то загальну науку зі спеціяльними.

Друга неясність: коли є дії економічні, популяційні, інтелектуальні і т.д., то в них щось мусить бути спільне, а тому мусить бути родове поняття діяльности. Масарик його не одріжняє.

Але чого в цьому ряді наук стоїть етнологія? Етнологія вивчає, як кажуть етнологи, життя окремих народів /правда - примітивних/, але виучувати в с е життя народу - це значить вивчати людей, діяльність, чинники і результати їх - така наука,що охоплює всі сусп.явища, є з а г а л ь н о ю і їй не місце в ряду спеціяльних.

Нарешті, антропогеографія - це наука про природні ч и н н и к и, а які науки вивчають і н ш і чинники /Масарик одріжняє чинники, як побачимо пізніш, космічні й біологічні, технічні й історичні/? Виходить, що є окрема наука про одну групу чинників, але нема наук про інші групи чинників - думка не доведена до логічного закінчення.

З соціяльних процесів Масарик вводить у цей ряд - економічні, інтелектуальні, мистецькі, моральні, а де ж процеси п о л і т и ч н і? Очевидно, вивчення їх Масарик доручає практичним наукам, але це значить, що економічні й культурні процеси у його вивчають науки "конкретні" з однієї точки погляду, а політичні явища вивчаються з і н ш о ї точки погляду /науками практичними/.

Нарешті, чому другий ряд наук несе назву "конкретні"? Конкретні обєкти, як ми бачили, мають свою власну назву /яко явища індивідуальні/, досліджуються в межах ч а с у і п р о с т о р у, на основі опису, констатування всіх їх ознак, без включення цих індивідуальних явищ у вище родове поняття.

Видно, що Масарик бере тут загальні прикмети економічних й інш. явищ, цеб-то класифікує науки за о б с я г о м понять /а в такім разі буде поділ на загальні і с п е ц і я л ь н і/ і за змістом понять /поділ буде - абстрактні й конкретні/. Отже, назву конкретні він вжив неправильно:вказані ним науки не

конкретні, а с п е ц і я л ь н і - раз і а б с т р а к т н і - два.

При неясности структури основних понять, їх взаїмовідношень і змішанні трьох точок погляду на с и с т е м и суспільних наук, як впорядкування їх за певним принципом, утворити не вдасться.

І не вдалось. Це можна пояснити до певної міри методом Масарика. Він пише, напр., в "Соціологических и философских основаніях марксизма" /по-чеському "Sociální otázka "/:

> "Повну й систематичну аналізу соціяльних питань, на мою думку, треба найкраще зробити в такому чергуванні: починати треба з викладу філософічного змісту суспільних питань. Від філософічних підстав можна перейти до соціологічної теорії" /"Соціол.и философ.основанія марксизма", ст.6/.

Ми ж думаємо, що цей шлях не певний: лише вивчення конкретних явищ індуктивним шляхом може привести нас до встановлення ріжниць і спільностей, цеб-то підрядних /видових/ і надрядних /родових/ понять соц.явища. Філософія ж тут до речі хіба в розумінні м е т о д о л о г і ї досліду суспільного життя, але не в вигляді "метафізики" суспільного життя.

Цим шляхом - методології вивчення конкретних соц. явищ Масарик не пішов і класифікацію сусп.наук зробив не на основі даних соціяльної матерії /конкретної і абстрактної/, а просто взяв історично-емпірично витворені науки, звів їх механічно до купи під назвою "конкретних" - не відповідно методові їх утворення, а тому, що вони конкретно існують у книгах. Тому утворити с и с т е м и, як логічної цілости суспільних наук, йому не вдалось. Ми вважаємо, що при неясности розуміння логічних категорій суспільного явища, с и с т е м и сусп.наук організувати не вдасться нікому.

І на найсвіжішій спробі створення системи суспільних наук проф.Йосипом Кралем /див. Josef Král: Sociální vědy a jich třídění " в "Sociálních Problemech, Praha, květen, 1931, č.I, ст.3-I5/ це виразно видко. Проф.Краль у своїй праці переглядає чимало спроб класифікації суспільних наук і в результаті витворює свою систему, беручи за вихідну точку кла-

сифікації Конта і Масарика.

За загальну, абстрактну, основну і синтетичну суспільну науку проф. Краль вважає соціологію, як науку про структуру і розвиток суспільства, а також про культуру, як сукупність в и т в о р і в суспільної діяльности людей /"Soc. vedy a jich třídění ст.I2/. Соціологію ділить на "окремі соціяльні, особливі конкретні науки:

I. Мезологія /антропогеографія, людська географія, соціяльна географія/;

2. Антропологія /наука про походження й еволюцію людини, про тілесні й духові ріжниці племен, оскільки подібно до культурної антропології не переходить до соціології/;

3. Популяціоністика /демографія/;

4. Наука про родину /генетіка/;

5. Етнологія /як наука про рід і нарід, про всі роди й народи, не лише примітивних чи старіших, чи на низчому рівні цивілізації/;

6. Економіка - господарська наука;

7. Правознавство;

8. Наука про державу - політична наука.

9. Соціологія релігійна, церквознавство або наука про релігійність обективну, соціяльну, евентуально наука про релігію взагалі;

I0. Наука про інтелектуальну організацію суспільства /наука, як суспільний і культурний чинник, наукові товариства дослідчі і популяризаційні, шкільництво, народня освіта, часописі, сюди б же відносилась наука про журналістику/;

II. Наука про моральну організацію суспільства - соціяльна етика описова /оскільки не включена в попередні, зокрема в етнологію чи етнографію, як опис звичаїв, товариства забавні і спортові, більша часть того, чим займається колишня моральна статистика, також про класи і верстви суспільні, як скупини суспільних стиків у вузчому розумінні, етичні рухи і т.п./;

I2. Наука про мистецьку організацію суспільства /театр, кіно, музеї мистецтва, četba, мистецькі товариства, пропаганда мистецтва/ або взагалі (ste) етика.

I3. Наука про мову і письмо, як засоби суспільного стику /а рівно ж про дальші суспільні сполучники при помочі мови й письма/;

I4.Історія, як опис і виклад дійсної еволюції людства і його окремих скупин, а рівно ж індивідуальні його чинности і витвори - цеб-то загальна і спеціяльна історія. Історію доповнює антропологія відомостями про початки людства і його перше поширення, а сюди ж відноситься і преісторія /археологія/.

Це є "система" проф.Й.Краля.

Автор пояснює, що ці науки становлять дві групи: одна з них описує і розяснює будову суспільства, а друга займається дослідом розвитку суспільства, як цілости і його окремих складників. Цей поділ - додає він - не безумовний, бо антропологія сполучує обидві точки погляду.

Далі міркує, яку б науку куди можна прилучити, що нам не цікаво, але у високій мірі дивовижні уваги про те, куди притулити педагогіку.

"*Jak by také mohla pedagogika býti zařazena do sociálních věd*, бо ж шкільна організація, безсумніву, туди належить" /ст.I4/.

Не менше диво з лінгвістикою:

„*V lingvistiky je zase pochybnost, patří-li spíše" do skupiny věd psychologických či do sociálních".*

Сам же Краль пише про "*společenskou součinnost*" /суспільну взаїмочинність/, але не знає, чи педагогіка належить до соціяльних наук! З чим має діло педагогіка? вивчає основи й методи виховання л ю д е й, цеб-то своєрідний клас явищ взаїмочинности. Де ж є людська взаїмочинність, там може бути лише соціяльна наука.

Мова є витвір і разом чинник суспільного процесу: категорії соц. явища, а тому лінгвістика - соціяльна наука. Думаю, що соціолог мусить знати основні тези щодо мови, як соціяльного явища:людина родиться б е з м о в и і лише ступнево шляхом суспільної взаїмочинности виробляє мову - раз;звукові рефлекси стають мовою лише тоді, коли обертаються у з н а ч і н н я, однаково зрозумілі для інших - процес утворення значіння - соціяльний,бо однакове значіння виникає лише при взаїмочинности індивідів в один час і в одному місці - два. Весь корпус мови є результатом взаїмочинности індивідів і разом з тим чинником утворення думки. Думання без

слів не можливе: думаємо словами голосно або суб-вокально. Оскільки думання є функцією слова, а слово є витвором соціальної взаємочинности - думання є витвором соціяльним. /Щодо процесу утворення значіння шляхом суспільної взаємочинности - дуже красномовні сторінки знаходяться в праці проф. О.Потебні "Мысль и язык", 4-те вид.,1922,ст. 0- I, а також у Вільгельма фон-Гумбольта в "*Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues, Werke*, т.6:"Мова в дійсности розвивається лише в суспільстві, і людина розуміє себе лише, спробувавши на другому зрозумілість своїх слів"/.

Тепер звернемось до розгляду класифікації пр. Краля. Він називає ці науки зразу і "спеціяльними" і "конкретними", що неправильно, бо цим змішується дві різні точки погляду на соц. явище: Спеціяльні /чи загальні/ науки - це поняття, виведені від о б с я г у, а конкретні чи абстрактні - від змісту поняття. Цього проф. Краль, очевидно, не одріжняє.

Антропологія є наука, як ми бачили, біологічна, тому, що досліджує людину з боку її зовнішньої "форми", внутрішньої будови, фізіологічних функцій, рефлексологічної діяльности індивіда, але не взаємочинність, яка є предметом соціології. Краль ввів ще правознавство, мовознавство, так що його список "спеціяльних" чи "конкретних" наук піднявся до I4-ти, але вся його класифікація є не виправленням класифікації Масарика, лише продовженням її. А тому наші зауваження з приводу Масарикової класифікації цілком переносяться й сюди. Ми можемо лише здивуватись, чому автор включає теорію класу й верстви або забавні та спортові організації до науки про моральні явища! Для держави й церкви він призначає окремі дисципліни, а для класу, верстви й інших він знаходить /цілком безпідставно/ місце в науці про мораль. Про різні способи о р г а н і з а ц і ї людей мусить бути одна загальна наука, як про о д и н клас явищ. Згадує, що історія досліджує "*jednotlivé činnosti a vytvory*" теб-то лише і н д и в і д у а л ь н і - таким чином історія є к о н к р е т н о ю наукою про індивідуальне, тоді як якісь закономірности наука висновує лише з загального й абстрактного!

Соціяльну психологію Краль зв'язує до абстрактної соціології, але всі явища соціяльної патоло-

гії /по-нашому негативні витвори сусп.процесу/, в тім числі і кримінологічні, він не знає, куди вмістити і лише зауважує, що вони *jsou předmětem bádání různých sociálních věd* /ст.15/.

Щодо класифікації практичних /прикладних, нормативних/ наук, то Краль вважає, що засадою поділу /*dělicí princip* цеб-то *fundamentum divisionis* / є д і л и, а також з а с о б и їх досягання "*Jsou nelze dodržeti naprostý paralelism, aby každé vědě theoretické odpovídala příslušná věda praktická*" /ст.15/.

Перечислює Краль практичні науки так:

І.А п л і к о в а н а с о ц і о л о г і я або с о ц і я л ь н а п о л і т и к а в найширшому смислі слова чи соціяльна технологія, як теорія, правильник, інструкції /"*návod*"/, наука про програму, цеб-то про реконструкцію суспільства, систематичне впорядкування /"*úprava*"/ суспільного ладу, а також правильник про вживання соціологічних принципів і засадничих тверджень /"*poznatků*"/.

2.Е в г е н і ч н а, п о п у л я ц і й н а і *zdravotnická* п о л і т и к а, почасти виплекувана в соц.медицині, гігієні, евгеніці й популяціоністиці.

3.П о л і т и к а у вузчому смислі слова, цеб-то державна /влада, адміністрація, зносини між державами та інш., і восвідство/.

4.П о л і т и к а г о с п о д а р с ь к а, загальна і спеціяльна, соціяльна економіка і т.д.

5.П р а в н а п о л і т и к а /законознавство, судівництво/.

6.П о л і т и к а к у л ь т у р н а: церковна, мистецька, шкільна і виховна взагалі, народопросвітна.

7.С о ц і я л ь н а п о л і т и к а у вузчому розумінні, зокрема наука про соціяльну охорону.

8.С о ц і я л ь н а е т и к а нормативна /родинна, полова, національна, громадська, професійна, господарська, філантропія і т.д./.

Розуміється, по суті беручи - це не класифікація, а просте перечислювання предметів, як вони попадуться під руку: простий емпіризм гне думку вниз, до вже майже "готових" наук, без огляду на розподіл фактів д і й с н о с т и і на метод їх вивчення: конкретний чи абстрактний. Коли б автор попере-

ду зкласифікував предмети діяльности, то він би приймов до "двох-поверховоï" будівлі прикладноï суспільноï науки: з а г а л ь н о ю була б його "аплікована соціологія" чи "соціяльна політика в ширшому смислі слова", а с п е ц і я л ь н и м и прикладними науками були б: I/популяціоністика /теорія розмноження чи "евгеніка", міграція і т.д./, 2/державна політика /влада,адміністрація, військова справа, дипломатія/, 3/господарська політика /загальна і спеціяльна/, 4/правна політика,5/культурна політика, 6/соціяльна філантропія. "Соціяльна етика" розпливалась би в загальній соціальній політиці, зокрема в тій ïï частині, що займалась би означенням ц і л е й.

Чому проф.Краль думає, що "соц.етика" окрема наука? Хіба вказаний ним зміст "соц.етики" не розкладається по інших соц.-практичних науках? Родинна і полова етика є частиною науки популяційноï,котра трактує про біологічне і соціяльне розмноження людей, національна увійде частиною в дипломатію,як назву для науки про міжнародні зносини; громадська, професійна, господарська етика увійде у відповідні спеціяльно-практ. дисципліни, які власне і становлять норми взаïмноï поведінки людей в окремих областях дійсности. Проф.Краль міг би познайомитись з досить цікавим курсом "аплікативноï соціології польського соціолога Дра Валеріяна Адамського /див. кс. *Dr. Walerjan Adamski: Zarys socjologji stosowanej, t.I, Poznan 1928, Prace Polskiego Instytutu Socjologicznego*, який досить близько підійшов до суті діла, правильно розуміючи відношення науки загальноï до спеціяльних в области соціотехніки. Поскільки ж прф. Краль не уяснив собі суті, цеб-то ріжниць у логічній будові наук загальних і спеціяльних /щодо обсягу/ і абстрактних та конкретних /щодо змісту/,то й класифікація його фатально позбавлена логічноï підстави, як і всяка інша класифікація емпірично-даних конгломератів.

Перейдім тепер у Францію.

Там панує "французька школа", *resp.* школа Е. Дюркгейма, який дав класифікацію, що виходить з розуміння соціології, як "корпусу" суспільних наук. Класифікаційна схема Дюркгейма виглядає так / *les principales divisions de la sociologie*/:

Досліджує географічну підставу народів в її відносинах до соціяльної організації.

Соціяльна морфологія — Досліджує населення, його обсяг /чисельність/, гущину, розпологу на землі.

Соціяльна фізіологія
- Соціологія релігії /S. religieuse/
- " моралі /S. morale/
- " права /S. juridique
- " господарства /économique/
- " мови /linguistique/
- " естетики /s. esthétique/

Загальна соціологія /S. générale /

/див. E. Durkheim: „Sociologie et sciences sociales у збірнику "De la méthode dans les Sciences, т. I., Paris, Alkan, 1920, с. 307-333. Є укр. переклад цієї праці, виготовлений М. Залізняком і вміщений в "Наша Школа", наук.-пед. журнал, Львів, 1909, кн. III-IV, ст. 125-139. Не дуже точний/.

Основи цієї схеми поділу соціології вже стали т р а д и ц і є ю Франції! Яку книжку по соціології не візьмеш в руки - скрізь маячить схема Дюркгейма. Ось, напр., „Le Guide de l'étudiant en Sociologie" /Paris, 2-ге вид. 1925/, зложений C. Boreglé і M. Deat -ом: літературу тут розбито на "загальну на загальну соціологію і спеціяльні її галузі - соціологія родини / domestique /, соціологія політична /нація і держава/, соціологія права й моралі, соціологія релігії, соціологія господарства. В підручнику соціології для вищих початкових шкіл R. Huber-a „Manuel de sociologie a l'education /2. вид., Alcan, 1926/ знаходимо той же поділ. Те саме бачимо в соціологічній хрестоматії, зложеній C. Bonglé і J. Raffault -ом „Elements de Sociologie" /Alcan, 1926/, напр.: "загальна соціологія /сюди включено питання: асоціяція - факт природній і універсальний, харак-

тер соціяльних явищ в людському світі, прояви соціяльного життя, психологія юрби, психологія соціяльних скупин, як класифікувати суспільства/ потім ідуть: *la sociologie domestique* /про родину/, *s. politique* /класи, міста, імперії, нації і модерні держави/, *s. morale et juridique, s. economique* врешті *sociologie idéologique* /релігія, наука, мистецтво/.

Офіціяльна програма соціології для шкіл складається таксамо: вступ /про "класифікацію людських суспільств"/, а далі - економічна соціологія, "приватна соціологія"/це про родину!/, політична соціологія /племено, місто, імперія, нація, союз/ і врешті "релігія, мистецтво і наука з соціологічного погляду" /див. *M. Foxerwut: Sociologie als Lehrfach an den französischen Ecoles normales primaires*". [1])

Так, що і наукова, і офіціяльна Франція стоїть на ґрунті дюркгеймівської схеми.

Поза Францією зустрічаємо цю схему /поширену/ в ЧСР. Прекрасна "*Sociologická Revue*", ведена в Брно І.А.Благою, Е.Халупним і Й.Л.Фішером має такий розподіл літератури: загальна соціологія, мезологія, соціологія села, соціологія міста, родини, народу, господарства, права, мистецтва, соціологія політична, проблеми соціялізму, соціологія релігії, виховання і т.д.

Хоч тут введено чимало нових рубрик, але типологічно це - поширена схема Дюркгейма.

Але про що говорить нам класифікація Дюркгейма?[2]

Частин соціології, на думку Дюркгейма, в дійсности є стільки, скільки окремих соціяльних наук, скільки є різних родів соціяльних фактів, але методична класифікація соц.фактів була б передчасною /!/, в кожнім випадку її тут /в статті/ не місце, хоч головні категорії цих фактів він подає /*„Une classification méthodique des faits sociaux serait prématurée et, en tout cas, elle ne saurait tentée ici" - De la Méthode, cm. 320*/

Насамперед треба досліджувати суспільство з "зовнішньої сторони" /*dans son aspect extérieur*/ а це зводиться у його до вивчення території і її населення *„Ce territoire, ses dimensions, sa configuration, la composition de la population qui ce meut sur sa surface, sont naturellement des facteurs importants de la vie sociale", cm. 320*

---

[1]) *Kölner Vierteljahrshefte für Sociologie, 1931, кн. 4, cm. 560-562.*

Так, земля, її розміри, конфігурація, склад, населення, що живе на ній - це важні "чинники", але шкода, що Дюркгейм в означенні соціяльної морфології не піднявся вище "антропогеографії" /„Ce que les Allemands appelent l'Anthropogeographie n'est pas sans rapports avec ce que nous nommons morphologie sociale", cm. 321./ і демографії. Чому це "зовнішня сторона" суспільства? Чому територія є "субстратом" і чому соціяльна морфологія відповідає анатомії, коли анатомія є наука про внутрішню будову організму? Як бачимо, в цих всіх метафорах віє дух "організму": анатомія, фізіологія, а врешті с о ц і я л ь н а морфологія вивчає землю, природу! Земля тут фігурує, як "зовнішня форма" суспільства. Земля є складною сукупністю космічних ч и н н и к і в соціяльного процесу, які й досліджує не "соц. морфологія", а просто теорія чинників, котра включає у свій предмет вивчення чинників не тільки "географічних", але й біологічних, і психологічних, і соц.-історичних. Дюркгейм цього не розуміє і тулить до купи, в одну "соц.морфологію" і вивчення лише однієї групи чинників і вивчення соціяльної структури. Логічних підстав жадних для цього нема! Звести антропогеографію механічно до купи з демографією і назвати це "соціяльна морфологія" - це значить впасти в блуд. Коли ця "соц. морфологія" досліджує лише о д н у групу чинників, то які дисципліни заняті іншими чинниками? Дюркгейм на це відповіди дати не може.

По аналогії з "організмом" Дюркгейм будує і другу частину соціології - "соціяльну фізіологію": „En biologie, tandis que l'anatomie (appelée aussi morphologie) analyse la structure des êtres vivants, le mode composition de leurs tissus, de leurs organes, la physiologie étudie les fonctions de ces tissus „ de ces organes. De même à côté de la morphologie sociale il y a place pour une physiologie sociale qui étudie les manifestations vitals des sociétés, cm. 321/.

Словом, коли є органи, то мусять бути їх функції; коли органи вивчає анатомія /resp. морфологія/, то функції - фізіологія. Уявляючи, що суспільство є ніби "організм", Дюркгейм і каже, що "таксамо" й соціологія вивчає морфологію і фізіологію суспільства. Що ж досліджує соціяльна фізіологія? Дуже багато, бо соціяльні явища "фізіологічного порядку" також дуже різнородні /"les phénomènes sociaux d'ordre physiologique, sont eux-mêmes très variés", cm. 321/ - - -

г і й н і /вірування, обряди, інституції/, м о р а л ь н і /ідеї, звичаї/, ю р и д и ч н і /інституції/, е к о н о м і ч н і /інституції продукції, обміну, розподілу/. Їх досліджують головні галузі соціології, але є ще явища соціяльні, як мова, естетика /мистецтво/.

Дюркгейм передбачає закид, що ці явища вже є предметом спеціяльних наук, алеж ці науки ще недосконалі, особливо найбільш з них розвинута політична економія, що аж дотепер залишилась "*une élude hybride*" - щось середнє між умілістю і наукою /*l'art la science*/.

Далі Дюркгейм каже, що тепер соціологія не може опанувати всю цілість своєї науки /*dès aujourd'hui, il est impossible à un sociologique de posseder l'encyclopédie de sa science*, 325/, а тому він мусів би, коли не хотів би розпливатись в загальних неясних поглядах, займатись одним зі спеціяльних суспільних явищ. І знов самозаперечення: це не значить, мовляв, що нема місця для загальної синтетичної науки, котра намагається зібрати в с і з а г а л ь н і в и с н о в к и, до яких прийшли всі ці окремі науки. "Хоч як одріжняються між собою ріжні класи соціяльних фактів, але вони все-таки належать до того ж самого роду: отже треба шукати те, що творить єдність роду /*ce qui fait l'unité du genre*/, що характеризує соціяльний факт *in abstracta* треба шукати, чи нема законів найзагальніщих /*très générales*/, у відношенню до яких закони, установлені спеціяльними науками, є лише часткові форми. Це і є обєктом загальної соціології. Це філософічна частина науки /соціології/. Цілком ясно, що Дюркгейм, зібравши докупи дві штучних групи наук: І/антропогеографію і демографію і 2/науки про релігію, мораль, економіку, мову й "естетику" /мистецтво/, назвав одну групу "соціяльною морфологією", другу - "соціяльною фізіологією", а витяжки з них /"синтетичні висновки"/ "загальною соціологією" і так утворив "корпус" суспільних наук, надавши загальній соціології роль "філософічної частини". Словом, загальна соціологія у нього є лише н а з в о ю для механічної сукупности кількох соціяльних наук, головною назвою, бо його соціологія не має окремого предмету для досліду, тому й не має методу, а тому й... не наука, а філософування.

Штучність конструкцій Дюркгейма очевидна: спи-

таймо, як будується його "корпус"? Коли органи вивчає морфологія, то які о р г а н и і де він бачить в території і в соц. структурі? Які ф у н к ц і ї /діяльність/ вивчає його "фізіологія", коли він перечислює лише в и т в о р и суспільного процесу /релігія, норми моралі і права, господарство, мову, мистецтво/, але не самі процеси? Він просто не уявляє п р о ц е с і в, а тому навіть не згадує, напр., п о л і т и ч н о г о процесу! А процес розмноження, а процеси боротьби, організування, співпраці, розваги й інш? Його "філософія" займається дослідом не процесів, а їх наслідків, тому в основі бракує в цій схемі с о ц і о л о г і ч н о г о п і д х о д у до сусп. явищ, бо ж мислити соціологічно - значить мислити передовсім р у х, д і ю, звязок елементів дії - людей, їх дії, причини і наслідки цих дій, загалом - мислити треба взаїмочинність елементів соціяльного явища. Цього в концепції Дюркгейма нема, помимо іноді правильних уваг, напр., що всі класи соціяльних фактів творять один рід і що треба шукати спільні риси отих ріжних груп фактів, характеризуючи ці спільні риси *in abstracto*. Це правильно, але хіба Дюркгейм хоч трохи показав це розуміння у своїй схемі? Ні. Таким шляхом не збудувати соціології, а лише можна дати "філософічні витяжки" з корпусу соц. наук і, назвавши їх "загальною соціологією", ввести в блуд себе і читачів. Це не буде соціологія, бо метод "витяжків" - це метод філософії, яка не досліджує реального життя, лише розкладає загальні поняття, одно поняття спекулятивно витворює з другого, не зважаючи на дійсні факти. Соціологія ж навпаки: може стати наукою лише при орудуванні індуктивним методом досліду фактів. Вся "французька школа", оперта на "філософії" Дюркгейма, утворити с о ц і о л о г і ї не може. Підносити ж нам під назвою соціології хаотичну соціяльно-філософську мішанину - це значить демонструвати всю безплодність зусиль "французької школи", яка не спроможеться утворити соціології. Від всіх її "*Elements*", "*Nations*", "*Mumels de sociologie*" віє холодом філософічної нудьги. Нам же потрібна н а у к а про суспільне життя, а не "філософські поеми".

Від "французької" школи звернемось до "німецьких" класифікацій суспільних наук. Популярний проф.

Г е о р ґ ф о н М а й р, автор "Соціології і статики", у своїй книзі "*Begriff und Gliederung der Staat wissienschaften*" /*vierte neubearbeitete Auflage, Tübingen*, 1921/ подає свою систему суспільних наук, яку варт розглянути, як зразок плутанини, безсистемности і нерозуміння природи соціяльного явища. Георґ фон-Майр виходить з певного розуміння взаїмочинности /*Wechselwirkung*/, що всю людську м а с у, яка складається з індивідів і людських множин /*Menschenvielheiten*/, розділює на певні новотвори: с у с п і л ь н і к о л а /*Kreisen*/, важні ш а р и /*Schichten*/ і с к у п и н и /*Gruppen*/.

Шари - це несорганізовані людські множини, а скупини - організовані або як приватні с п і л к и, або як с о ц і я л ь н і с п і л ь н о с т и - формально організоване зовнішно-регульоване співжиття людей - метоставні з в ' я з к и /*bezweckenden Verbindungen*/, зокрема на публічно-правних нормах твердо-збитих спільностей /*Gemeinwesen*/, як напр., держава і церква. Розглядаючи ці "спільности" і скупини разом, як "утвори" /*Gebilde*/, Майр групує основні категорії суспільної взаїмочинности, як суспільні м а с и, ш а р и, і у т в о р и.

Опріч того він відокремлює ще п р о д у к т и суспільного життя, називаючи їх "секреціями" /*Sekretionen*/ - це "з в и ч а ї, п р а в о, р е л і г і я, м о в а та інш." /те, що ми називаємо витворами/. - /*„Begriff" etc.*, ст. 8-9/.

Ці власне категорії - маси, шари, утвори і секреції є, на думку Г.фон-Майра, основним предметом всіх окремих загальних суспільних наук, з яких найзагальнішою, концентрованою наукою є соціологія.

"С о ц і о л о г і я в ш и р о к о м у с м и с л і" досліджує всі названі ним категорії суспільного життя, а "соціологія в вузчому смислі" - утвори /організовані скупини/:

> "*die Gesamtheit das gesellschaftlich Bedeutsamen, auf welchem Wege immer dessen Erforschung vor sich gehe, als das Objekt einer zusammenfassendsten allgemeinsten Gesellschaftwissenschaft /Sociologie/ anzusprechen sei. Diese Sociologie ist die allgemeinste konzentrierte Gesellschaftwissenschaft*" /*Mayr*, S.14/.

чому концентрована? Не тому, звичайно - розумує Майр - що окремі загальні і спеціяльні суспільні дисципліни, право яких на самостійність безсумнівне, мусіли б бути принесені в жертву Молохові соціології, а тому, що соціологія з цих ріжних суспільних наук, і загальних, і спеціяльних і їх окремих галузів, мусить взяти витяжку / Auszug / для збудування загальної наукової системи науки про людське суспільство /ст.I4-I5/. Опріч найзагальнішої концентрованої науки /соціології/, на думку Майра, є кілька загальних суспільних наук, а також окремих чи особливих / Besonderen /, які /ці останні/ вивчають ріжні н а п р я м и людської діяльности, окремих соціяльних утворів і нематеріяльних секрецій суспільного життя.

Як бачимо, Майр не зумів знайти логічно-методологічного пояснення, чому соціологія повинна бути найзагальнішою "концентрованою" наукою про суспільство, а тим самим не знайшов основи для утворення системи соціологічного знання. Подібні ж міркування його і про завдання історії: історія в його має такі завдання, як і соціологія, займаючись дослідом "menschlichen Gesellschaftslebens in der Ausgestaltung seiner fortlaufenden Entwicklung" /ст.I5/

Історія є швидче загальна наука, своєрідна "енциклопедія" ріжних спеціяльно-історичних розглядів з сильною домішкою моментів "мистецтва", "представлення" /очевидно, за М.Вебером/.

Наведені основні міркування дають підставу Майрові запроектувати свою систему суспільних наук, яку ми подаємо повністю, трошки скоротивши лише велемовні "пояснення".

Його "Gleiderung der Gesselschaftwissenschaften" представляється так:

I о к р е м і з а г а л ь н і с у с п і л ь н і н а у к и /які займаються вивченням або сусп. мас, або кол-шарів і скупин, або утворів/:

1.Статистика - наука про соціяльні маси всякого роду.

2.Соціяльна наука / Sociallehre / у вузькому смислі /зі включенням соціяльної політики/, себто наука про соціяльні шари: населення, як таке, має в собі шари складовими частинами

які й досліджує Soziallehre, включаючи "політику населення" з боку влади: Соціяльна політика, хоч розвилась в самостійну дисципліну, з погляду систематики є частиною "соціяльної науки у вузькому смислі.

3. Соціологія у вузькому смислі - загальна наука про суть і розвиток організованих соціяльних кол /груп і зокрема утворів/ зі вступним загальним розглядом істоти і класифікації людського усуспільнення взагалі, привязуючи дослід клітин суспільства, якими є родина, найелементарніший суспільний утвір/.

II. С о ц і о л о г і я в ш и р о к о м у с м и с л і, як найзагальніша синтетична /zusammenfassende/ наука про людське суспільне життя у всіх його явищах.

III. О к р е м і с у с п і л ь н і н а у к и:

а/дослід окремих нарямів тривало-діючих суспільних діяльностей - найкраще вироблена наука про г о с п о д а р с ь к е ж и т т я, яка сама складається з окремих дисциплін; потім наука про дальші суспільні відносини, помимо господарських - які мають переважно моральну природу і лежать в духово-моральній области; менш розвинені, не усамостійнені.

в/спеціяльний дослід о к р е м и х соціяльних областей, зокрема твердіших соц. утворів о с о б л и в о г о з н а ч і н н я. Зокрема: Держава і споріднені з нею утвори /наука про державу в буквальному вузчому смислі слова/, комунальні союзи /наука про громаду/ і політичні метоставні спілки /zwischenverbände/. При цім приходять в увагу рушійні сили політичного життя держави і громади і певних характерних скупин /політичні партії/.

Сюди належить і наука про соціяльний бік церкви /Kirchenlehre/.

с/дослід досягших уже усамостійнення о к р е-

м и х н е м а т е р і а л ь н и х с е к р е ц і й сусп.життя і реалізація з цим звязаної волі, а власне: П р а в о з н а в с т в о /загальне і спеціяльне/, загальна наука про р е л і г і ю /з поділом релігій, зокрема християнських/ - як передбіжник, мабуть, митів. Е т и к а, як наука про ідеальну секрецію "звичая". М о в о з н а в с т в о /заг.і спец./. Н а у к а п р о м и с т е ц т в о /заг.і спец./. Нарешті, оскільки "Наука" є ідеальна секреція суспільного життя, мабуть: наука про цілість науково-духового життя, зокрема в смислі виявлення загальних основ і основних явищ наукового досліду /Філософія/.

IV. І с т о р і я, як загальна і як спеціяльна - історія соціяльного господарства, держави, церкви, права та інш., зокрема, як допомогова дисципліна для окремих суспільних наук.

/G. von Mayr: Begriff und Gliederung der Statswissenschaften, 4 Aufl., 1921, ст. 18-19/.

Така є "система" Г.фон-Майра. Може бути вона визнана за наукову й соціологічну? Ні в якому разі! це типовий зразок "соціяльної алхемії", в якій наукового, як систематично-організованого, знання нема. Перш над усе, автор не розуміє й тому не одріжняє понять родових і видових /надрядних і підрядних/, а тому безсилий установити логічні категорії соц.явища, не може утворити логічних к л а с і в соціяльної взаїмочинности. А як наслідок цього - не може класифікувати. Не одріжняє і основних точок погляду на соц. явище: як конкретної, так теоретичної і практичної. Це у його все змішано в одну купу, про що свідчить оте включення "соціяльної політики" і "політики населення в з а г а л ь н і /а це значить і абстрактні/ науки. Незвичайний хаос і з тими науками "в широкому смислі" і "вузчому смислі" - оперування цими виразами показує, що Майр просто не уявляє собі, що ширше поняття /по обсягу/ є загальне, а вузче по обсягу - підрядне йому. Соціологія в найширшому смислі є наука надрядна н а д у с і м а іншими суспільними науками, але він її ставить, як рівнорядну з групою окремих спеціяльних наук, між якими і м е т о д /статистика/ і соціологія у вузчому смислі /наука про організовані ску-

пини/. Та науки і про чинники, і про витвори /секреції!/ і утвори - вони всі є "соціологіями" у вузчому смислі! Наука про "нематеріяльні секреції" смішить вже назвою свого предмету:автор уявляє суспільство, як якусь екзокринну залозу з людського організму, що виділює свої секреції на зовні /нирки, молочні залози й інш./. Та зрештою, ми не бачимо в "системі" Майра - с к і л ь к и тих секрецій:право, мовознавство "і так далі". А що ж далі? Звичаї, мораль, право, мова і "так далі". Знов питаємо: а що далі? Коли секреції є окремий клас соціяльних явищ, то класифікація вимагає їх назвати, інакше - вона буде не закінченою, цеб-то позбавленою права на назву системи.

Що Майр не розуміє будови системи понять,показують і його вирази, що статистика є "екзактною соціологією" /ст.I5/, або що загальна історія є "енциклопедією" спеціяльних історичних дисциплін.Статистика, що рахує число дерев на десятині лісу,або калік, число мертвих і т.п. ще не є взагалі соціологією і тим менше "точною". А загальна наука не є "енциклопедія" ані хрестоматія з уривками творів різних авторів: поняття енциклопедії /не дарма він висловився, що зміст найзагальнішої концентрованої енциклопедії є "*Auszug*" з інших наук і замість "*соціологій*" не вжив поняття абстракції./.Всі ці вирази свідчать, що автор "концентрацію" мислить, як механічний процес скупчення, а не логічний процес абстрагування. Доводиться всю "систему" фон-Майра покласти в комору забуття.

Л.фон-Візе суспільні науки "*gliedert*" так:

I Загальна Соціологія.
2.Господарські науки:
  а/Науки про народнє і світове господарство:
    /Соціологія господарства
    /Теорія господарства
  б/Теорія організації господарства з її підрозділами
  в/Історія господарства

3.Спеціяльна соціологія за винятком що-йно названої під 2а соціології господарства, отже, скажім:
  а/Соціологія релігії
  б/Соціологія мистецтва і т.д.

4.Нормативні соціяльні назви:
а/Соціяльна політика
б/Соціяльна етика
в/Соціяльна педагогіка
г/Доброчинство

/Див. *L. v. Wixe: Sociologie als Forschungsgebiet und Lehrfach, Kölner Viert. f. Soz. cm. 269*/

Розділяючи соціяльні утвори / *Gebilde* / на маси, групи і абстрактні колективи, фон-Візе вважає, що їх досліджує загальна соціологія. Поділ наук фон-Візе неповний і немотивований, а знаючи його теорію соц.явища, можемо заздалегідь признати, що вона вимоги наукової класифікації й систематики не задовольнить.

Ми могли б занять увагу читача "системою" й Пленґе, про яку ми згадували при розгляді питання про соціографію. Як видно з полеміки фон-Візе з др Піпером і Пленґе /див. "*Zwiegespreche mit Münster, Vierteljahrs. für Soz., 1931, кн. 1-2.*/, в Мінстерському дослідчому Інституті проф. Пленґе виробив систему суспільних наук, в якій дефініція соц.явища має 16 ознак. Можна собі уявити цю "широту" і "точність". Наводити його таблицю суспільних наук не будемо, одначе цікавий читач може її переглянути в *Köl. Viert. f. Soz.* 1931, кн.1-2 Досить того, що й тут дуже багато наук в "ширшому" і "вузчому" смислі /Географія, Біографія, порівн.геологія, соціологія, соц.гістологія, соц.соматологія, психосоціологія/; оскільки і Пленґе близько стоїть до "формалістів", то ми можемо обминути розгляд його "системи".

Коли б ми звернулися до інших теоретиків і методологів соціології й інш.суспільних наук, то ми зустріли б майже те саме. Ось, напр., *René Worms* у своїй *„Philosophie des ciences sociales"* /1931/ проектує поділ суспільних наук так: загальну і синтетичну науку про соціяльні елементи і факти, як ф і л о с о ф і ю суспільних наук, з яких вказує : наука про господарство, родину, звичаї, релігію, хист і інтелект /логіка/, мистецтво, право, нарешті: політична наука чи історія установ. Кожній з цих наук відповідає ще "*art*" - практична наука. У своїй "*La Sociologie*"/1921/ переіначує трохи цей поділ: додає етнографію і соціяльну морфологію, усовує науку і *art* про родину. До *arts* додає евгеніку і соці-

яльну гігієну, до морфології додає цівіку /civique/, як науку про будування міст та інш. Все це не заслуговує навіть критики: витворені безсистемно-історичні дисципліни переставляються з місця на місце, одні додаються, другі викреслюються не відомо чому. Все це безплодна праця, бо коли учений не може сконструювати логічних категорій соц. явища, то в результаті він не утворить і класифікації наук.

В сучасного визначного америк. соціолога проф Чарлза Еллвуда знаходимо такий уклад системи суспільних наук /схема на наступн. сторінці/.

Поділ суспільних наук на описові /конкретні/, теоретичні, нормативні і практичні не зовсім правильний: практичні суспільні науки є разом і нормативними тому, що вони вказують норму для досягнення практичної мети, отже відокремлювати нормативні науки від практичних недоцільно і ненауково: явища однієї групи досліджуються і науками однієї групи.

Друге. - Як ми бачили раніш, конкретні науки орудують описовим методом, але опис є і в теоретичних, тому класти в основу поділу наук м е т о д - це не так вже бажане, але воно стає неправильним, коли прикметою однієї групи науки ставити метод, а для сусідньої групи - логічний принцип будування понять.

Третє. - Історія з а г а л ь н а, якщо її розуміти науково-логічно, буде абстрактною наукою, узагальнення конкретностей. Чому її в такім разі Еллвуд вмістив у описово-конкретну групу? Історичну точку погляду не можна ототожнювати з науками про сучасність, тому внесення історії у відділ "сучасних" наук не доцільне. Соціологія статична і динамічна ототожнюється Еллвудом з вивченням походження, розвитку, стану і змін скупини взагалі, а соціяльне явище з психологічним. Розуміти соціяльне явище, як взаїмочинний звязок психічних рефлексів, чинників і витворів, - це значить зріктися однобічного психологізму, але Еллвуд якраз і стоїть на психологізмі, тому соціологію ототожнює з соц. психологією і тому його уявлення про взаїмовідношення наук не може нас задовольнити.

Під назвою а н т р о п о л о г і ч н и х наук H. E. Briss /"The Organisation of Knowledge and the system of the Sciences", 1929/ вказує соціологію,

Класифікація суспільних наук у Еллвуда.

Описова.	Чиста або теоретична соціяльна наука.		Нормативна.	Практична соціяльна наука.
	Загальна.	Спеціяльні.		
Історія: загальна і спеціяльна. Етнографія: демографія /включаючи статистичні дані/.	Соціологія: статика й динамика; біологічно і психологічно /соціяльна психологія/.	Економіка, політична наука, юриспруденція, наука про релігію, соціяльна антропологія та інш.	Етика: загальна і спеціяльна, напр., як політична етика і т.п.	Педагогіка, філантропія, соц. економія, соц. політика, хатнє господарство / і т.п.

/ Charles A. Ellwood: The Psychology of Human Society - Introduction to Sociological Theory, N. -York, 1926, p. 29/.

соц.етику, політичну науку, правознавство і економіку, допускаючи, що сюди можна додати етнологію /з етнографією та ін./, антропогеографію, релігію, лінгвістику, мистецтво, літературу, історію. Книжки: *Floyd N. House /The Range of Social Theory, N-Y., 1929/, H.E.Barnes'a /The History and Prospects of the social sciences, 1925/, W.F. Odburn and A. Goldenweizer /The social sciences and their interrelation, 1927/* нічого нового не дають.

В підручнику соціології чикагівських професорів Р.Парка і Е.Бурджеса /Вступ до науки соціології, I-ше вид. 1921, 4-те 1927/, подається схема класифікації суспільних наук:

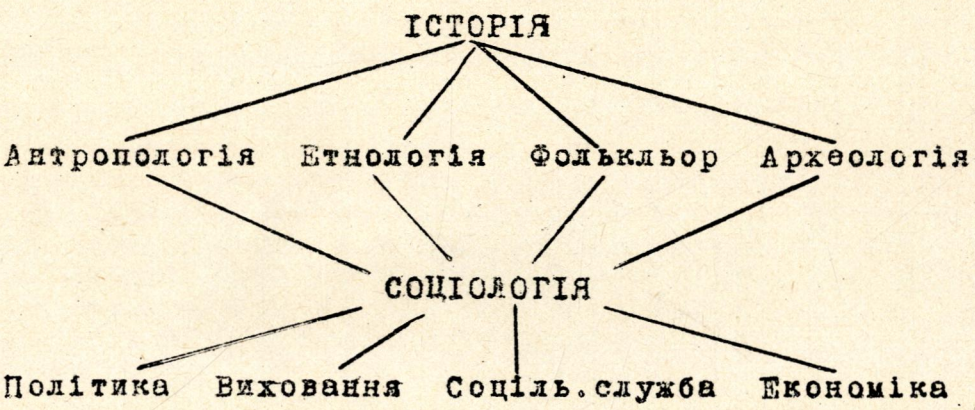

/див. *R.E. Park and E.W. Burgess: Introduction to the science of Sociology. Chicago, 1927, 4. Eng. ed. 43.*/.

Історія, на думку авторів, має своїм предметом те, що й соціологія - натуру людську і людський досвід, лише одрізняються точкою погляду: історія є конкретна, а соціологія абстрактна /"*In the same sense that history is the concrete, sociology is the abstract, science of human experience and human nature*" там-таки, ст.43/. Спільність соціології з історією вже тим велика, що, історично беручи, соціологія повстала з історії - цієї великої матері всіх суспільних наук /"*Historikally, sociology has had ist origin in history. History has been and is the great mother science of all the social sciences*", там-таки, ст.43/. Хоч де й правильно, але все ж таки треба сказати, що автори не розуміють, в чім різниця соціології та історії: не

в тім, що соціологія є абстрактна, а історія конкретна, а в тім, що соціологія студіює "collective behavior" /колєктивну поведінку/ в с у ч а с н о с т и, а історія - в м и н у л о м у, але як соціологія може бути збудована а б с т р а к т н о, яко система родових понять про соц.явища і к о н к р е т н о, яко дослід індивідуальних конкретних обєктів /загальна соціологія досліджує, напр., державу взагалі, а конкретна соціологія, власне - соціографія, досліджує одну якусь конкретно-дану державу з власним іменем, індивідуальне у світі явище./, т а к і с т о р і я: вона може досліджувати не лише індивідуально-конкретні суспільні обєкти минулого суспільства, але й загально, виводити родові поняття, цеб-то ми можемо досліджувати історію України /як "народу", як "держави" й ін./, - отже індивідуально-конкретне явище, але й всі держави, всі народи в минулому разом. Що історія ганяється за конкретними фактами, за відтворенням минулої дійсности - це не є показчиком ріжниці обєктів, але ріжниці в точці погляду і слабости методології історичного досліду. Як ми раніш виясняли, то і минувшину треба і м о ж л и в о досліджувати з а г а л ь н о /отже всі явища даного їх логічного класу/ і а б с т р а к т н о - виясняючи спільне, шляхом утворення родових понять. Оте змагання утворити "філософію історії" і є по суті необхідне і по своїх заданнях є справді н а у к о в и м, бо дослідники намагаються знайти і установити смисл суспільної минувшини, закономірности її.

Що автори поставили "археологію" в ряд с у ч а с н и х конкретних дисциплін, як р і в н о р я д н у науку, показує, що вони таки не одріжняють історичної точки погляду від сучасної. Та зрештою неправильно вони розуміють оті "конкретні" науки - антропологію, етнологію і фольклор. Вони кажуть:

"In history and the sciences associated with it, i.e., ethnology, folklore, and archaeology, we have the concrete records of that human nature and experience which sociology has sought to explain" /cit. 43/.

цеб-то, що в історії і споріднених їй науках, напр., антропології, етнології, фольклорі і археології ми маємо конкретні дані про людську природу і досвід, що соціологія і старається пояснити.

Ні, антропологія, етнографія, фольклор, хоч по своїх назвах і є науками про людину і народ, а все ж вони тільки тішаться ілюзіями щодо своєї "конкретности": лише наука про дану людину /І.Іваненка, І.Шевченка тощо/ буде цілком конкретною, а наука вже про дві людини матиме в собі двохповерхову будову понять: родові поняття про спільне між тими обома індивідами і видові поняття про те, що в них є різного. Хіба антропологія є в такому смислі конкретна? Ні, вона досліджує людей взагалі, потім по расах, по народах і т.д. Виходячи від конкретного індивіда - вона абсолютно конкретна, закінчуючи людиною взагалі - вона цілком абстрактна, а всі проміжні щаблі досліду по групах людства дають нам антропологію - з одного погляду конкретну, з другого - абстрактну, але й конкретність і абстрактність не повна. Погляньте на всі групи з власними іменами /згори класифікаційної піраміди вниз/ - і ви будете бачити конкретні обєкти, а гляньте навпаки: від поняття абсолютно-конкретного індивіда вгору - і ви бачитимете ряд понять зі все меншою конкретністю і більшою абстрактністю аж до найвищої граничної абстрактности поняття "людини".

Автори в один ряд ставлять і "етнологію" - загальну науку про життя народів. Хіба це наука конкретна. Етнологія по своїх завданнях - це соціологія "некультурних" народів.

Третій ряд наук класифікації Парка і Бурджеса - "практичні". Але, коли *social service* є наукою про техніку суспільної праці, то ця наука у відношенні до політики, педагогіки, економіки буде загальною, бо охоплює поняття в с і є ї соціяльної праці, а інші мають діло лише з окремими її видами /політика, педагогіка і економіка/, тому відносини між ними будуть, як відносини загальної науки до спеціяльних і як більш абстрактної до більш конкретних. В цілому, класифікація Парка і Бурджеса, які виходять з правильної посилки, що науки є загально-абстрактні, конкретні, практичні і історичні, але не можуть їх логічно одмежувати - поплутана мішанина, конгломерат, а не система.

Опріч того, вона зовсім не вичерпує ні конкретних, ні практичних наук. Де місце мовознавства, правознавства і т.д.? Хіба з практичних наук не відомі науки про військо, релігійну практику /"душпастирство"/, дипломатію і т.д.? Класифікація і непов-

на і неправильна.

Могли б ми ще навести хіба-що класифікацію суспільних наук польського соціолога проф.Флоріяна Знанєцкого /директора Соціологічного Інституту в Познані/, який видав р.1922. свій "*Wstęp do Socjologji*" і дуже докладно зупинився над питаннями про самий щирець соціяльного явища. В результаті доходить проф. Знанєцький до погляду, що соціологія є наукою с п е ц і я л ь н о ю /див. його "*Wstęp*",ч.II - методичні засновки соціології,зокрема §4, який трактує "*wydzielenie i określenie przedmiotu Socjologji jako nauki specjalnej*",ст.240--254/. Свій погляд Знанєцький розвиває так:соціологи, що визнавали соціологію за науку про "суспільні явища" або про "суспільство", робили однакову помилку, з а б у в а ю ч и додавати до "сусп.явищ" або "суспільства" їх творця - Людину /"*współczynnik humanistyczny*",ст.244/; не може бути науки про сусп. явища "самі в собі" або суспільство "само в собі", але може бути і є науковий дослід явищ,котрі с а м і д і ю ч і с у б є к т и, належні до якоїсь здібности, трактують актуально і в в а ж а ю т ь з а я в и щ а с у с п і л ь н і, в і д м і н н і в і д і н ш и х к у л ь т у р н и х я в и щ /гедоністичних, технічних, економічних і т.д./" цеб-то "наука про скупчення, яко системи,дані особам і людським здібностям в їх власному досвіді і створювані особами і людськими збірностями в їх діяльности". Та наука є соціологія, котра,яко наука про спеціяльну царину людських вартостей і чинностей, стає в один ряд з іншими гуманістичними спеціяльними науками" /ст.245/.

Вказуючи, що чинности людські можна поділити на гедоністичні, технічні, економічні, правні, релігійні, символізуючі, пізнавчі, естетичні і ін., які є предметами окремих соціяльних наук, автор відріжняє від них явища с у с п і л ь н і, які є предметом соціології, як окремої с п е ц і я л ь н о ї дисципліни. Виклад про ці окремі "суспільні" явища незвичайно філософічно-поплутаний:"набуття товару від продавця, зреформування права, витворення технічного предмету при помочі інших людей и є с ч и н н о с т я м и с у с п і л ь н и м и, хоч для розвязання своїх проблемів навіть потрібують порозуміння між осібняками, поділу праці і взаїмного

доповнення часткових чинностей, роблених окремими індивідами, бо ж предметами їх не є люди"/ст.246/.

Автор пояснює, що с о ц і я л ь н и м и є лише такі чинности, коли субєкт має обєктом своєї чинности л ю д и н у, з усіма її властивостями, щоб вплинути на її поведінку в потрібному напрямі. Напр., коли хтось хоче обміняти економічні вартости, а обєкт /друга людина/ відмовиться, ось тоді поруч економічної виникає с о ц і я л ь н а проблема: як вплинути на того обєкта, які спонуки впровадити у гру, щоб змусити його до обміну /стор. 246/. Другий приклад: законодавець хоче ввести нове правило в життя, а колєктив цьому противиться, ось тоді й виникає с о ц і я л ь н а чинність: як змусити цей колєктив до приняття змін?

> "В обох випадках до первісної чинности, економічної чи правної, долучається чинність с о ц і я л ь н а, предметом якої є індивід або скупина" /ст.247/.

Довго і запутано автор силкується вивести, що соціологія і мусить займатись вивченням цих *sui generis* соціяльних чинностей і їх субєктів, цеб-то людей /індивідів і скупин/, а через це "соціологія є наукою с п е ц і я л ь н о ю, подібно як мовознавство чи економіка" /ст.253/.

Ось тому, переглядаючи "матеріяли" соціології, автор приходить до висновку, що до соціології треба включити як її нероздільні частини: психологію суспільних явищ /"суспільних" в його розумінні/, наукову етику /етологія/, кримінологію, теорію виховання, теорію політики.

Це значить, що він соціологію розуміє більше, як прикладну, практичну, хоч сам одріжняє дві точки погляду на соц. явище - теоретичну і практичну /ст. 15/.

Хоч і не згоджується з Зіммелем щодо поділу понять форми і змісту, вважаючи, що в його концепції з м і с т о м є якраз оті взаїмочинні люди, але ми спитаємо: як одріжнити "соціяльне" від окремих метоставних чинностей /економічних, технічних і інш./? Візьмім приклад. Коли я купую десяток цигарок у трафіці, то це за Занєцьким чинність не соціяльна. В акті купування цигарок він одріжняв би: сторону економічну /обмін цінностей/, юридичну /акт купівлі і продажу/, технічну /передачу грошей і цигарок з одних у другі руки/, гедоністичну

/взаїмне задоволення покупця і продавця/ і т.д., а що ж би залишилося на долю с о ц і я л ь н о с т и? Сам акт в з а ї м о ч и н н о с т и, абстрагуючи від усіх його прикмет. Але ж це просто фікція, бо ж не можна серйозно говорити про те, що "соціяльним" в цім випадку буде лише той момент, коли я в п л и в а т и м у на купця, щоб він мені продав цигарки. По суті таке розуміння "соціяльного" і є Зіммелєвським:"форма" відносин без їх змісту є предметом соціології і в Знанєцького, хоч він в логічній непослідовности і заперечує це, зближаючи свою точку погляду лише з "Соціопсихологією" Штольтенберга.

На основі свого розуміння Знанєцький ділить соціологію на 4 дисципліни:

1. Т е о р і ю с у с п і л ь н о г о д і я н н я, котру б можна було назвати теорією суспільних стремлінь /*dążności* / або з певними застереженнями - с о ц і я л ь н о ю п с и х о л о г і є ю; це наука про елєментарні складники тих чинів і реакцій між особами і людськими збірностями, які мають об'єктивно-соціяльний характер, цеб-то відносяться до осіб і людських збірностей, як до своїх предметів.

2. Т е о р і я с у с п і л ь н и х с т о с у н к і в або наука про нормативно-урегульований звязок між індивідами чи людськими збірностями.

3. Т е о р і я с у с п і л ь н о г о і н д и в і д а чи наука про людського осібняка, трактованого яко чинника скупчення.

4. Т е о р і я с у с п і л ь н о ї с к у п и н и чи наука про суспільні агрегати, яко цілости".

Автор додає тут же, що до властивої соціології не вчисляє проблеми натури чисто-практичної, вважаючи, що ці проблеми належать "до с о ц і я л ь н о ї т е х н о л о г і ї, котра знаходиться в такому стосунку до соціології, як інженірство до фізики /див. *Wstęp do Socjologji* - , ст. 7-8/.

Це справді, що теорія суспільного індивіда і скупини відноситься до соціології, як наука про першу категорію соц. явища /інакше трактованого, ніж у проф. Знанєцького/, цеб-то людину і її сполучення в колєктивні єдности, але ж теорія діяння /чи впливу людини на людину/ відноситься до теорії суспільних процесів, трактованих теоретично з погляду "сущого", а не "бажаного", але теорія стосунків чи наука про "нормативно-урегульований звязок" є, очевидно, тільки спеціяльною частиною теорії процесів /з погляду на роль права в сусп. житті/.

Теорія чинників? Її, очевидно, віднесено до першої дисципліни, а теорія витворів або результатів суспільної взаїмочинности? Про це проф.Знанєцький ясної уяви не має. Все попереднє вилилось у проф.Знанєцького в таку систему суспільних наук:

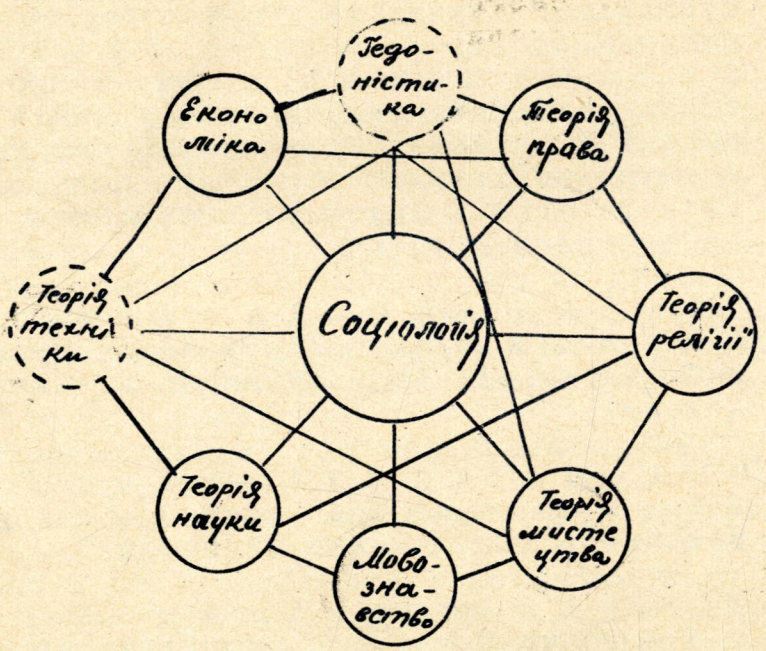

В пунктирних колах зазначені ще недорозвинуті сусп. науки.

/Див. Wstęp do Socjologji, ст.304/.

Соціологія, значить, досліджує явища "соціяльні" /явища взаїмовпливу людей/, а інші науки - явища "культурні" /гедоністичні, економічні, правні,

релігійні та інш./. Але між культурними й соціяльними явищами є пограничний звязок, тому й між відповідними науками мусить бути звязок, і він є. Хоч соціологія є спеціяльною наукою поруч інших спеціяльних суспільних наук, але вона займає між ними "центральне" місце просто вже тому, що всі спеціяльні суспільні науки інтензивно звязані з соціологією, як культурні явища з явищами соціяльними /"socjologję uważać możemy wprawdzie nie za podstawową, jak dotąd, lecz za centralną naukę humanistyczną, żadna inna nauka bowiem nie znajduje się w równie ścisłem ze wszyskiemi pozostałemi naukami "/ст.304/.

Трудно придумати щось більш "зіммелєвське", як концепція проф.Знанєцького! Відкидаючи Зіммелєве протиставлення форми і зміcту і вказуючи, що у відносинах соціяльних є зміст /взаїмно-впливаючі люде/, Знанєцький все ж фатально, не підозріваючи того, стає на точку погляду Зіммеля: соціяльні відносини /моменти впливу людини на людину/ протиставить, як окремий клас явищ, культурним відносинам /в яких метою дії є не самі люди, а чинности правні і т.інш./, а тому соціяльний акт одріжняється від економічного, політичного, правного і т.п. актів, якими й займаються спеціяльні суспільні науки. Так дивився і Зіммель, вживаючи іншу термінологію! Це становище і фон-Візе, а також і становище "чікаґівської школи"/Small, Park, Burgess та інш./

Коли соціологія є не основною вищою загальною і абстрактнок наукою, а рівнорядною з іншими культурно-соціяльними науками, то чому вона може бути між ними "центральною"? Важних аргументів у Знанєцького на це нема, бо розположення соціології в "центрі" графічної схеми ще не робить її логічно-"центральною". Ясно, що в цім образі "центральної" і "периферічних" наук чути якусь залежність периферії від центру, але це залежність не та, яку уявляє Знанєцький, а інша: оскільки між усіма явищами суспільної взаїмочинности людей опріч ріжниць є якась їх спільність, то сама собою, помимо волі дослідника, напрохується, просто вривається перед очі природа нашого думання з її основним способом розкладу дійсности на родові й видові поняття. Коли Знанєцький приймов до думки, що соціологія є одна зі спеціяльних суспільних наук, то далі йти нема куди: спеціяльна - значить рівнорядна та й годі. Ні, в

його зараз же виринає поняття "центральности", для якого він не має іншого пояснення, як те, що ні одна, мовляв, спеціяльна суспільна наука не знаходиться в такому стислому звязку з усіма іншими суспільними науками, як соціологія. Так! бо соціологія, вивчаючи с п і л ь н і /родові/ прикмети всіх класів соціяльно-культурних явищ, тим самим стає наукою вищою й загальною, але не "центральною".

У Знанєцького при думці про "центральність" соціології визвалась зараз же думка про і с т о р і ю: вона таксамо звязана з усіма спеціяльними науками! Чому? Тому, каже Знанєцький, що історія, *"która jest wspólną macierzą całej wiedzy humanistycznej, lecz właśnie dlatego nie może być traktowaną jako nauka specjalna o odrębnym przedmiocie"* ——— /ст.304/. Як історія є *"wspólną macierzą"* спеціяльних суспільних наук лише тому, що досліджує всю сукупність суспільного життя в минулости, так соціологія є *"wspólną macierzą"* тих же наук, коли вони досліджують с у ч а с н у суспільну дійсність. Історія теж може бути збудована, як загальна наука і як спеціяльна: коли вона досліджує всю сукупність минулих суспільних явищ, тоді вона загальна /і неминуче абстрактна/, а коли розглядає /абстрактно!/ якусь одну сторону суспільної дійсности, тоді вона спеціяльна наука.

В загальні науки вчислює Знанєцький і етнологію, котра досліджує всю сукупність суспільних явищ у "нецивілізованих" народів. Соціологія таксамо мусить досліджувати всю сукупність сусп.явищ народів "цивілізованих".

Для нашого часу вже безнадійно перестарілі ті погляди, що по вивченню минувшини /історія/ можна зрозуміти сіспільну сучасність, а по вивченню народів нецивілізованих можна зрозуміти життя вищих суспільств. Якраз навпаки! Лише соціологічне вивчення сучасного цивілізованого суспільства дасть все багатство аналітичних і синтетичних понять і методів, якими орудуючи при дослідах або минулости історичної, або "минулости" культурної, ми їх зрозуміємо в усій повноті закономірностей і звязків. Скільки не читайте "наукових історій", скомпонованих без знання соціології, то результат буде такий же, як і від читання "соціологій", утворених на ґрунті етнографії і етнології /напр.,"Соціологія, основана на етнографії"Ш.Летурно/. Ні істо-

рики, ні етнологи не можуть навчити нас розуміти сучасну суспільну дійсність вище-розвинутих суспільств вже тому, що історики і етнологи мають діло з н е п о в н и м и сусп. явищами: одні займаються лише в и т в о р а м и суспільства, не маючи змоги досліджувати вимерлих людей, а другі вивчають людей,... у яких нема витворів цивілізації!

Місця для історії й етнології в системі суспільних наук проф.Знанєцький не може означити, бо що до історії не може нам сказати більше того, що сказав Рікерт, а щодо етнології - більше того, що сказав Спенсер, як щодо предмету соціології - більше того, що по суті сказав Зіммель, фон-Візе і "чікагівська школа".

Ми ще вказуємо на одну хибу в концепції Знанєцького: це включення ним в теоретичну соціологію етнології, педагогіки, політики. Безсумнівно, що діяльність людська включає в себе й етичні, і педагогічні, і політичні класи соц.явищ. Тому при вивченні соціяльних процесів треба розглянути роди і види їх, отже і явища, вказано Знанєцьким, але..., коли явища економічні, правові, гедоністичні та ін. є "несоціяльними", то чому політичні, педагогічні, етичні є соціяльними? Тому, що тут о б є к т о м чинности є люди, а напр., в економіці - не люди.[2] Це все наскрізь штучно, бо й економічні явища є соціяльними, бо при обміні, продукції, розподілі ми маємо діло з в і д н о с и н а м и м і ж л ю д ь м и, з явищами впливу /"oddziaływania"/одних людей на других. Сказати, що економічний момент - не соціяльний, а в п л и в - соціяльний, це значить впасти в схоластику німецько-зіммелевської безплодної плутанини. І політика, і виховання, і етична діяльність - це все окремі види соціяльної взаємочинности. Вивчати їх треба, але треба одріжняти ті три точки погляду на них, які ми вказали: сучасну /конкретну, абстрактну/ - раз, історичну - два, футуро-практичну - три. Суспільство сучасне, суспільство минуле, суспільство будуче зі двох становищ: *in concreto, in abstracto* Це треба тому, щоб замість с о ц і о л о г і ї теоретичної не зробити дисципліни соціяльно-політичної, збудованої на категорії "повинного", замість "сущого". А з Знанєцьким це й трапилось: пишучи соціологію виховання, він написав... педагогіку, як прикладну науку, переповнену "обовязками" /див. його "*Socjologja wychowania*"

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

т.I,Варшава,1928/.Починається тут з теорії "суспільної скупини" і оточення, а переходить до обовязків - категорій "повинного". Те саме, очевидно,буде з теорією політики, етики й інш. суспільних чинностей. Це є логічно-недопустиме змішування двох систем соціологічної думки: теорії сущого з теорією повинного. Соціологія, як ми це виясняли раніш, є наукою про соціяльну дійсність, якою вона є, а не якою вона повинна бути.

Дивлючись на графічну схему суспільних наук Знанєцького,ми констатуємо, що його "спеціяльні науки" є в більшости науками про витвори /мову,науку, мистецтво, техніку, право/ і про діяльности - економічну і "гедоністичну" - це і неповна схема витворів і неповна схема чинностей. Особливо неумотивована і просто дивовижна ота "гедоністика", як наука про приємні і неприємні внутрішні враження, про викликаючі їх зовнішні явища - предмети й чинности. Приємність і неприємність - категорії субєктивної оцінки - це може бути обєктом тільки п р а к т и ч н о ї дисципліни, та й то треба попереду вияснити логічні підстави, чому замість естетики треба будувати "гедоністику", а чому не "гастрономію", "парфумерію"? "Приємне" і "неприємне" є в політиці,і в економиці, і в евгеніці, в естетиці, етиці і т.д., без кінця. Нормативно-оціночні категорії ввести в системи обєктивної науки логічно неможливо. В цілому вся концепція Знанєцького не дає підстав для збудування с и с т е м и суспільних наук, неправильно означає предмет соціології, і місце цієї науки в системі суспільних наук. Звести в один ряд /чи коло/ одну нормативно-оціночну /неіснуючу/ "гедоністику", одну - про процес і шість наук про витвори, дати соціології титул спеціяльної центральної - це не система взагалі, а мішанина,яка не сприятиме розвиткові науки, а лише збільшуватиме те, що сам же Знанєцький зазначив:"*Myśl socjologiczna chwieje się poniędzy dogmatyzmem a anarchją*" /*Wstęp do Socjologji*, ст.4/ і що "*dzieło, zamierzające objąć całokształt najważniejszych zagadnień socjologicznych, w obecnem stanie wiedzy nie może być eklektycznem zestawieniem tego, co do dotychczas pod nazwą socjologji napisano*" /*Wstęp*, ст.5/. Іменно, було написано під назвою соціології всячину з царини "суспільних" і "культурних" явищ, явищ дійсности сучасної, минулої і "ба-

жаної", політики і педагогіки, етнографії і історії.

Замість філософування про всячину на протязі 450 сторін, філософування іноді цікавого, оригінального, безсумнівно вартого для науки, ми воліли б мати просто виклад "матерії" соціології. Методологічно-філософічно-абстрактно-туманні міркування просто пригноблюють читача, який міг би сказати разом з С.Е.Регту, на якого посилається сам проф. Знанецький і який на V.зїзді Америк.Соціологічного Т-ва /1910/ вигукнув: "Я переконаний, що поворот від методології для соціолога є корисний.Побоюсь, що загрузання в методологію робить соціолога нездібним до доброго спостереження конкретних фактів суспільного життя" /"Publications of the Americ. Sociolog. Society, V, 93/.

Ця туга за фактами є здоровою реакцією на нудоту філософських спекуляцій, які забагнюють науку і позбавляють вартости її цілком добрі змагання. Як побачимо далі, звільнення соціології від "філософії" ставиться однією з вимог для успіху збудування науки про суспільство і заявляється,що одна статистична діяграма краще великих нормативно-оцінюючих і філософських трактатів.

Наукова праця у природознавстві сягнула безмірно в п е р е д в порівнанні з так зв."суспільними науками" завдяки тому, що людський розум у природознавській праці все має діло з фактами, з річами, з реальностями і, розбираючи їх, все бачить їх склад і відносини частин до цілостей і цілостей до ще більших цілостей, а тому й будує логіку понять на основі логіки фактів. Життєва реальність мертвої матерії навчає людину будувати правильні піраміди видових і родових понять. Не те з явищами людської взаїмочинности. Це найскладніша система взаїмочинностей. Оскільки дослід над фактами в цій области стоїть ще дуже низько, тому й панує анархія поглядів і ф а н т а з і й, які помилково люди називають "абстракціями". Абстрагувати можна тільки при розборі р е а л ь н и х річей, а хто й коли розібрав ту реальність, що зветься "суспільним життям"? Аналітика соціяльности ще майже на по-

чатках. Замість аналітики панує "стихійний емпіризм", науково не впорядкований. Позичаючи з точних наук термінологію і вислови, громадознавці прикладають їх сліпо до ще не розкладених аналізом фактів суспільної дійсности і тому тут панує просто хаос, "балканізація", війна одних фантазій із другими, одних "класифікацій" нерозібраних конгломератів із другими такими ж конгломератами. Мало ще сказати, що є науки конкретні, абстрактні і практичні, а треба ще розкрити зміст цих понять: що значить конкретність, абстрактність, практичність? Який о б с я г і який з м і с т цих понять? Які предмети, які властивости, які функції і які відношення в них включено? І чи введено категорії кількости, часу і простору? Це ж основні питання наукової будови понять, а хіба цим займаються автори, котрих "класифікації" ми розглядали. Вони цим не займаються, а лише переписують один в одного фантазії і "поправляють" їх своїми додатками, змінами, деталями, але в суті річи п і д с т а в а одна: логічні категорії соціяльности не установлені й тому всі класифікаційні пірамиди катастрофічно падають від одного приторку питання: "а ч о м у так?" Чому - це значить, що покажіть логічний звязок понять конкретних і абстрактних, загальних і підрядних та рівнорядних, та одріжніть конкретне від абстрактного і практичного. Наука орудує ріжними методами думання: найвище стоїть логіка величин /математичне думання/, потім логіка понять, а низче - логіка образів /уявлень або "природніх понять/ що дістаємо з моря конкретної дійсности.

Живемо й орудуємо в подавляючій більшости "природніми поняттями", теб-то образами: суспільні науки ще не піднялись з цього рівня на вищий щабель, де стоїть природознавство з логікою організованих, наукових понять. Коли явища соціяльні і навіть біологічні будуть заналізовані /організовані по якостях/ лише тоді одкриється можливість в и м і р у їх, організації по к і л ь к о с т я х і можливість вступу в область орудування логікою величин, де й з я в л я є т ь с я можливість установлення з а к о н і в. Коли б суспільні науки піднялись до установлення законо-подібних правд /закономірностей/, то й це був би величезний поступ від теперішнього стану, який один з соціологів назвав "алхемічним станом суспільних наук", а наш дослід класифікацій довів пра

вдивість цього погляду.

Але яка претенційна зарозумілість так зв.суспільників-громадознавців! Вона росте у прямій пропорції з неуцтвом і доходить до самопевности віруючих селян, які цілком "переконані", що існує бог, ангели й інша небесна адміністрація. Що-більш учений займається дослідом фактів і більш наближається до методів досліду природознавства, то стає скромніший і реалістичніший в розумінні дійсности, стає сократовськи менш певним у своїй певности.

І тим більш відданий істині, яка вже відкрита і дає змогу зробити дальший крок. Будова понять, своєрідна ієрархія видових і родових понять, через які розкриваємо дійсність, загальний звязок її елементів - це величезний здобуток науки, який уможливлює її розвиток, є п е р е д у м о в о ю його. Відкриття методу абстракції - є геніяльна річ, але це відкриття недоступне тим, хто індивідуально його не відкрив у своїй голові, керуючись наукою. Механічне засвоєння цього відкриття неможливе: щоб стати ученим, то треба його відкрити в собі самостійно. Ті, що не відкрили його в собі, повторюють лише фразу про "абстракцію", не розуміючи її суті. Замість абстракцій нам такі люди подають ф а н т а з і ї і тому всяку неясну, плутану загальну балаканину називають "абстрактною",цеб-то поняття точности і ясности думання прикладається до протилежного явища - до неточности, неясности, хаосу. Трудність викладу, слабий апарат мови часто затушковують точність і науковість, часто обертають справді точне абстрактне думання в хаотичну туманність, але за слабістю мови ми повинні одріжняти силу точности в думанні, цеб-то абстрактність. *Дійсна абстрактність твориться лише з конкретности досліду.*

Абстрактна наука без ґрунту конкретних фактів не можлива. Суспільні науки виростуть при умові досліду дійсних фактів, передовсім - людського і н д и в і д а в усіх його властивостях.

Скласифікувати теперішні суспільні науки, як вони конкретно витворені шляхом сліпого емпіризму, нікому не вдасться, бо тепер ці "науки" не є системами логічного звязку понять, а к о н г л о м е р а т а м и. Попробуйте класифікувати такі конгломерати, як букети /китиці/ квіток, як купи зелени на базарі, як склади товарів у коморах і крамни-

цях, як бутерброди й інші конгломерати. Хоч як "добре" впорядкуєш їх за однією "подібністю", то вказівка на неподібности зруйнує цю "будову". Тільки шлях розсортировки, розбору, розкладу на частини, на елєменти дасть змогу потім побачити види, роди, родини предметів /і їх понять/ і скласти системи логічних звязків.

Не інакше з явищем суспільної взаїмочинности! "суспільне життя" - це найбільш складний з усіх знаних нам конгломератів! Зрозуміти і вивчити його і розуміти його рух, його прояви інакше не вдасться, як тільки шляхом розкладу його до "атома", до "клітини", цеб-то до соціяльного "акту", потім розкласти цей акт на елєменти, на вже дані неділимі категорії й означити їх, як о с н о в н і п о н я т т я: що є в одному "акті", те є в усих суспільних актах, акціях, процесах, історії, преісторії - і це будуть н а й з а г а л ь н і ш і п о н я т т я. Люди, їх акції, чинники і витвори - це і є елєменти соціяльного акту: без одного з них акт стає не можливий. Не буде соціяльного акту там, де нема взаїмочинних людей; не буде там, де вони не діють; дія не мислима без приложення сили, чинника; дія не мислима без її результату - витвору. Взаїмочинність цих чотирьох елєментів є с о ц і я л ь н и м а к т о м. Вивчити, дослідити ці елєменти, значить - пізнати властивости суспільного життя в його найбільш загальних і абстрактних ознаках. Це мета і шлях соціології. Вивчити - значить розкласти по подібностях і неподібностях, по видових і родових щаблях і утворити пірамиду організованих понять, як показчиків укладу всієї сукупности елєментів суспільного життя. Наука є дослідом цілостей /родових понять/ і їх елєментів /видових, підрядних понять/. Вищим здобутком науки є й буде - впорядкувати видові і родові поняття за одним принципом у вищій звязок, в систему, а тому дійсно, як ми наводили в першій частині цієї праці, по виразу багатьох учених вищим досягненням, метою і межею науки, її щирцем є к л а с и ф і к а ц і я.

І який же вигляд реального світу в класифікаційній системі? Світ є конгломератом образів, а класифікація - системою понять. Між цими двома явищами - образом світу і композицією окремих понять таке відношення, як між будинком і його планом, накресленим на папері, або між дійсним краєвидом і ма-

пою: на плані чи на мапі бачимо лінії, точки, кола, пунктири та інші значки, які своєю суттю і виглядом нічим не нагадують конкретної дійсности, яку вони репрезентують символічно, але ми можемо розуміти ту дійсність лише завдяки планові чи мапі. "*Natura simplex est*" - висловився Нютон. Так, але не конкретна натура, а представлена на плані, мапі і в системі родових понять! В дійсности природа є безмежна складність, яку ми розуміємо лише тоді, коли упростимо до системи родових понять, до мапи, до плану. Без плану, без мапи не зрозуміємо ні будинку, ні краєвиду! Чому? тому, що в реальних обєктах, через їх складність, ми не схоплюємо в і д н о с и н, в з а є м о ч и н н о с т е й, а на плані чи мапі розуміємо. Блукаючи в дійсности, оглядаючи її в її повній реальній конкретности, ми блудимо: як попасти в куточок такого-то поверху, або як попасти, будучи в карпатському селі, в Прагу, або в Київ? Без плану, без мапи самі н е п о п а д е м о, а з планом, з мапою в руках попадемо. Народ наш каже: "Язик і до Києва доведе" - так! Але язик значить: розпитування від індивіда до індивіда, переходжування з одного ланцюга відносин людини до дійсности - до другого. "Язик" в даним разі є ніщо інше, як дуже примітивна "словесна мапа" звязків і функціональних залежностей між елементами дійсности. І наука є ніщо інше, як словесна система відносин в дійсности, п о к а з а н и х н а в і д н о с и н а х м і ж п о н я т т я м и. Система понять є відбитком системи природніх звязків, а написана книга їх символічним представленням! Для зорового сприняття основних відношень в будинку треба нарисованого плану, для сприняття краєвидної ситуації - треба мапи, а для наукової організації понять треба книги. Ось чому дійсна наука почалась лише з часу, коли знайдено було письмо, як спосіб захоплення всієї дійсности в її суті на одну сторінку книжки!

Наукова система понять - є мапа дійсности, а тому основою всіх основ є скласти ту мапу правильно, бо інакше мапа впровадить в блуд, бо "язик, що говорить неправду, до Києва не доведе". Значить, питання про наукову організацію понять в систему, або правильну класифікацію є справді основним в науці. Чи "алхемічний стан суспільних наук" задовольняє цій вимозі так, як природознавство? Ні! На прикла-

дах ми бачили "класифікації" такого типу, які були в природознавстві ще тоді, коли морського кита було скласифіковано між риби, а кажана між птахи. Можуть же учені професори написати такі класифікації, які ми бачили:витвір поставити між акції, акції між чинниками, сучасність переноситься в минувшість, наука про минувшість вставляється між науки про сучасність, історія ставиться на чолі, як загальна наука, а дефінюється, як конкретна /не по обсягу, а по змісту поняття/; практична точка погляду /про те, чого ще нема/ змішується з абстрактною /про те, що є або було/; твердження про с у щ е, дійсне, заміняється твердженням про бажане, замість вивчення дійсности, фактів, нам підносять свої оцінки, бажання; перемелюють поняття в "ширшому смислі" з поняттями у "вузчому смислі", але не пробують означити о б с я г у ні того, ні другого, щоб переконатись, чи справді одно ширше, а друге вузче. Але скрізь і всюди не аналіз конгломератів, а тяганина з тим, щоб якось класифікувати н е р о з л о ж е н і конгломерати: і сюди і туди їх повертають, переміщають, не догадуючись, що нерозложені конгломерати взагалі класифікувати науково не можна. Суспільно-пізнавча "учениість" стоїть ще на рівні думання образами, а не поняттями, тому класифікація образів /конгломератів/ є річ безнадійна, як безнадійне є служення молебна, щоб бог дав дощу: причинового звязку між дощем і молебном нема, зовсім нічого нема спільного між дощем і молебном - з одного боку і фікцією /богом/ - з другого, тому всі зусилля звязати в одну "систему" бога, дощ і молебень д а р е м н і. Таксамо є даремні всі спроби утворення систем суспільних наук, коли нема ще п р и н ц и п і в їх п о д і л у /*fundamenta divisionis*/, бо ці засади виробляються лише в аналізі д і й с н о с т и.

Необхідно досліджувати факти, бо лише в досліді їх здобудеться поняття їх властивостей і їх взаїмних звязків. Смішно й досадно читати оті томи, що пишуться людьми без д о с в і д у. Вони десь почули, що така-то наука абстрактна і в своїй наївности думають, що її пишеться просто "з голови", з "логіки думання", яку підмінюється фантазіями, тимчасом логіка думання виробляється з логіки фактів дійсности! Абстрактна наука - це та, що витворена

на основі конкретних фактів, а зовсім не та, що "висмоктує закони з пальця", висиджує в кабінетах "доктрини" і "теорії", наукова вартість яких є нуль.

Німецька література ширить таке море квазі-абстракцій, вироблюваних умозорним розкладанням понять, а не дослідом фактів. При колосальних матеріальних засобах на науку тисячі "учених" наводнюють світ вигадками, аналогіями, гіпотезами і тому подібною "філософією", од якої приходять в захват непідготовлені уми і покірно копіюють "соціології" на зразки, які ми вже згадували, а які ще покажемо, коли прийдемо до розгляду стану народознавства.

Українська наука ще не вбилася в палки й тому необхідно запобігти, щоб у нас не культивувались класифікації фікцій, а творились з вивчення дійсности. До чого може довести таке засвоєння "абстрактних фікцій", показує стан чеської суспільної науки, де царює балаканина компактної більшости "філософів", які ревниво охороняють народ від проникнення наукової соціології у школи, а д і й с н и х соціологів - в університети.

Я спиняюсь трохи довше на питанні про класифікацію наук, тому що це питання є основним для зрозуміння методу будування науки взагалі. Де ще пишуться такі класифікації, як ми наводили, та ще й вважаються за науку, там ще соціології, - як науки, майже нема, не зважаючи на море "професорів","докторів" та інших претенсійних титулованих учених.

Ця небезпека є і в нас. Ми вже вказали кілька прикладів, але далі покажемо ще більше, розглядаючи українські "класифікації", "концепції", "теорії", повні найбільш рознузданого субєктивизму, що виступає претенсійно-догматично з "філософією", але без досліду фактів.

9. С и с т е м а с у с п і л ь н и х н а у к.

Шлях до утворення наукової системи суспільних наук проклав Др. Е. Халупний, прийшовши до цього через конструювання своєї теорії соціяльного явища. Хай означення ним предмету соціології, як науки про "культуру і цивілізацію", буде трохи однобічне, з огляду на близість поняття культури до поняття ви-

творів, але це ніщо в порівнанні з його засадничим становищем, що спеціяльне явище складається з категорій: чинників, чинностей і витворів. Людина, як носій цих категорій, уявляється головним чинником.

Безумовно так: чинник, чинність, витвір - це є ознаки родового поняття явища людської взаємочинности /"культури" за Халупним/.

Халупний подає такий поділ загальної соціології:

I. Наука про чинники цивілізації
2. " " чинности "
3. " " витвори "
4. " " розвиток "

По суті I,2,3 науки є статикою, а остання динамікою суспільного процесу, так що Халупний розглядає суспільне явище статично /що необхідно для зрозуміння структур і елементів/ і динамічно, що є представленням суспільства в руху. Дійсний "стан" буття є р у х, тому соціологія без динамічного представлення суспільного процесу була б не повною. "Динаміка історії" - це ніщо інше, як загальна соціологія суспільної минувшини, у протилежність до конкретної історії /історіографії конкретних обєктів в межах часу і простору/. Таксамо Халупний дав ясну конструкцію понять загальних і спеціяльних, абстрактних і конкретних.

"Загальні науки одріжняються від окремих чи спеціяльних тим, що досліджують цілий в і д д і л певного класу явищ, тоді як спеціяльні займаються тільки окремими частинами того відділу" /Zakłady, ст. I8/.

..."Подібно соціологія, досліджуючи цивілізацію загалом, є наукою загальною"./Там-таки, ст. I8/.

..."Взаїмне відношення загальности і спеціяльности релятивне: кожну скупину явищ, приступних науковому дослідові, можна розділити на менші скупини, які можуть знову ж таки бути предметом спеціяльних наук /Там-таки, I8/.

"Від найдокладнішого монографічного опрацювання фактів аж до найвищого узагальнення їх є цілий ряд середніх ступнів, з котрих кожний є відносно спеціяльному сусідові "зага-

льним", а проти сусіда загального "спеціяльним". /*Zakłady*, ст.90/.

"Як у всіх науках, так є і в соціології та історії" /Там-таки, ст.90/.

Сама ця конструкція показує, як твердо підходить Халупний до своєї задачі. З такою ж ясністю викладає і виясняє Контів поділ наук на абстрактні і конкретні /чи генералізуючі та індивідуалізуючі, як у Рікерта/. Одріжнювання точки погляду - конкретної, теоретичної, практичної - з одного і історичної - з другого боку проведено у Халупного з переконуючою ясністю. Напр., відношення теоретичної і практичної пояснює так, що справжньою наукою є лише чиста т е о р і я, метою котрої тільки п і з н а н н я, практичні ж науки є сполученням, мішаниною теорії і практики.

Відсилаючи читача до творів Халупного з метою докладного ознайомлення, я тут подаю лише схему розподілу загальної і спеціяльної соціології Е.Халупного.-

Загальна Соціологія:

I. Підстави /предмет, науки, методологія/
2. Історія соціологічних теорій
3. Статика { теорія чинників, теорія витворів, теорія чинностів
4. Динаміка: розвиток людства.

Спеціяльна Соціологія:

5. Наука про оточення /тезологія/.
6. Антропологія, етнологія і популяціоністика.
7. Право, наука і філософія
8. Техніка і господарство.
9. Мова, письмо, література і мистецтво.
10. Виховання і організація /зокрема політика/.

II. Мораль і релігія.
I2. Соціологія чинности.
I3. Філософія історії.
I4. Соціяльна патологія.

Не заперечуючи в засаді поділу загальної соціології, ми разом із тим не годимося з поділом спеціяльних наук соціологічних тому, що:

а/мезологія є вченням про природні /космічні і зовнішньо-біологічні/ чинники, а тому вона є ч а с т и н о ю теорії соціяльних чинників і належить до загальної соціології.

б/Антропологія /антроп.соціологія/ є теорією соц. індивіда і становить частину теорії соц. структури зі загальної соціології.

в/Етнологія є загальною соціологією "некульт. народів".

г/Популяціоністика /"демографія"/ є частиною соціографії.

ґ/Пункти 7,8,9,I0,II /опріч політики/ становлять спец.теорію витворів, а політика - практична дисципліна, як і "соціологія чинности".

д/"Філософія історії" є з а г а л ь н а наука, а не спеціяльна.

е/Соціяльна патологія є ч а с т и н о ю теорії витворів /негативних/.

Таким чином ми і в Е.Халупного бачимо в одному ряді "спеціяльних наук" науки і з а г а л ь н і, і п р а к т и ч н і, опріч того одна загальна /теорія чинників/ розложена і на мезологію, і на соц. патологію і спеціяльні теорії чинників. Мезологія є загальна наука - про в с і природні чинники; її спеціяльними науками були б теорії о к р е м и х природніх чинників. Практичні науки "Соціологія чинности" і "політика" відносяться між собою, як загальна і спеціяльні науки "чинности", бо "політика" є лише частиною чинностей /ще ж є педагогіка, економіч.політика і т.д./.

Присвятивши головну увагу конструкції загальної соціології, Халупний, хоч і ясно одріжняє точку погляду конкретної, теоретичної, практичної /і історичної/ соціології, одначе докладної систематики інших наук /помимо загальної соціології/ не зробив, списуючи кілька загальних, теорет.-спеціяльних і практичних дисциплін, які він поставив у план своєї праці. Так, що це по суті не є класифі-

кація спеціяльних наук, хоч вони й стоять під одним титулом - спеціяльних. Ми думаємо, що Др.Халупний дав лише закінчену своєрідну систему загальної соціології, що ж до соціології конкретної і практичної, то класифікації їх не зробив, давши лише принципи для неї. Як виконав Халупний класифікацію загальної соціології, побачимо у слідуючому розділі про систему загальної соціології, яку пропонуємо ми, а тепер поглянемо на спробу проф.П.Сорокіна.

У своїй "Системі Соціології" він подає таку класифікацію суспільних наук:

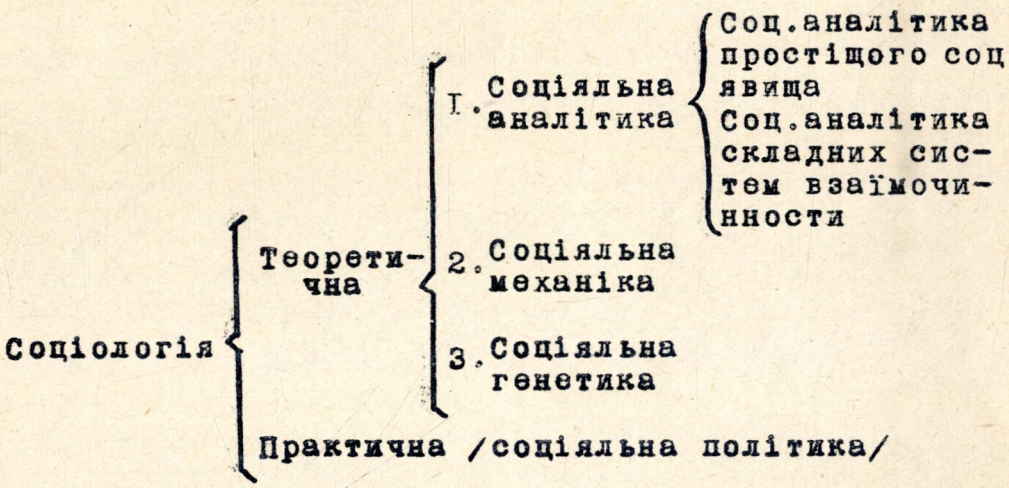

/Див.:П.А.Сорокин "Система Социологии",т. I,Петроград,1920,ст.36-43/.

З цього ми бачимо, що проф.Сорокін розглядає суспільні науки лиш з т е о р е т и ч н о ї і п р а к т и ч н о ї точки погляду, будуючи їх як одну систему загальної і абстрактної соціології. Він же вводить у свою систему цілком конкретної соціології, відносячи її, як і спеціяльні суспільні науки, до однієї области - спеціяльних наук. Таким чином, його класифікація, з нашого погляду, передовсім н е п о в н а. З якими принципами підходить Сорокін до вивчення соціяльного явища? Як ми раніш бачили, він за соціяльне явище вважає явище взаїмочинности і її результати. Наукове досліджування його потребує виконання, на думку Сорокіна, таких вимог:

1.Соціологію, як науку,треба і можна будувати лише по типу природознавства. Про жадне протиставлення наук про "природу" і наук про "дух", на думку автора, не може бути й мови.

2.Соціологія повинна і може бути наукою теоретичною, що досліджує людський світ таким, яким він є. Всякий нормативізм з соціології повинен бути вигнаний. Істину треба відокремити від Добра, Справедливости і т.п. принципів, бо вони непомірні з нею, гетерогенні/ріжнородні/. Внесення нормативізму в область науки досі засмічувало /"загрязняло"!/ її і не давало жадних позитивних наслідків. Навіть більше: всі нормативні принципи й оцінки по своїй логічній природі, на думку Сорокіна /яку він проводить у своїх працях "Преступление и кара",1914,"Категория должнаго и ее применимость к изучению общественных явлений",1917,"Структура современной догматики уголовного права",1917, і посилаючись на В. Парето/ н е м о ж у т ь б у т и н а у к о в и м и с у д а м и. Інша річ - соціологія практична, соціологія, як м и с т е ц т в о - тут нормативізм до речі: він є щирцем практичного соціологічного мистецтва. Але така дисципліна не є наукою,бо її основна преміса , а через те і всі її висновки - не обовязкові.

3.Соціологія повинна бути дисципліною о б є к т и в н о ю не лише через відсутність оціночних норм і не лише щодо методів досліду, але ще й тому, що є конечна потреба визволити соціологію від "субєктивного психологізму", цеб-то вона повинна перейти від досліду "психічних реальностів", які не дані безпосередньому спостереженню, яких не можна ані намацати, ані зважити, ані зміряти - до вивчення фактів, що мають зовнішнє буття, бо інакше соціологія не визволиться від субєктивізму. Як психологія переходить від вивчення невловимих "психічних станів" до обєктивно-даних актів поведінки і обертається в рефлєксологію чи фізіологію нервової системи, подібно мусить діяти й соціологія, переходячи до вивчення явищ "предметно"-доступних вивченню,досліду, намацальности, вимірові цеб-то таких явищ, як акти, зовнішно-рухові реакції між індивідами,що живуть разом, загалом - явища взаїмочинности людей.

4.Оскільки соціологія хоче бути досвідною й точною наукою, вона повинна припинити "філософування"

Значна частина соціологічних творів є швидче натурфілософічними чи "соціяльно-філософічними" трактатами, ніж викладом досвіду і спостереження:навіть такі праці, як "Чиста соціологія" Л.Ворда можна взяти за доказ цього. Коли соціологія хоче бути точною наукою, вона повинна розпочинати з фактів, йти до фактів і давати узагальнення, узасаднені пильним аналізом фактів. Добре провірена статистична діяграма вартніща кожного "соціяльно-філософічного" трактату.

5.Розрив з філософуванням означає і розрив "з нещасною ідеєю монізму" - нешлюбною дитиною від незаконного шлюбу між соціологією і філософією.Автор переконаний, що монізм є наслідком догматичного філософування, а не висновком з досліду і спостереження. Монізм, на думку М.М.Ковалевського, є спробою рішати безмежно складну задачу суспільних відносин за методом "рівнання з одним невідомим". Автор є переконаний плюраліст.

В цих засадах можемо бачити вираз безкомпромісового соціологічного позитивізму. Хоч де-які послідовники Конта і намагалися "перемогти позитивізм" /напр.,Масарик/, одначе, як ми бачимо в Халупного, Сорокіна й інш. захистників чистої науки,все більший і послідовніший розвиток до позитивізму, як світогляду, що виключає "філософування". Коли Халупний концептує і "філософію історії" поруч з теорією розвитку людства /динамічною соціологією/ і навіть допускає "соціяльну філософію", як частину загальної філософії, то в цім нема тієї небезпеки,на яку вказує Сорокін, бо Халупний розуміє філософію, як будову, ставлену на фундаменті науки: як теорію звязку всіх елементів буття. Ця філософія має з "філософією" лише спільну назву, одріжняючись методом збудування, однаковим із наукою.

Розуміється, хоч би ми як послідовно йшли шляхом позитивізму, то це зовсім не виключає потреби і можливости загальної увязки всіх елементів буття в одну систему, один науковий світогляд, який ми й називаємо філософією, відкидаючи рішучо с п е к у л я т и в н и й метод в конструкції філософії і основану на йому фантастику /метафізику/, хоч би як "художньо"-сугестивно вона була скомпонована.

Вражати нас мусить слідуюче: проф.Сорокін відкидає нормативно-оціночні суди, які ніби-то по сво-

їй логічній природі не можуть бути науковими судами. Допустивши це, автор мусів би відкинути "практичну соціологію" з системи н а у к и соціології, тимчасом ми бачимо в його схемі поруч:теоретична соціологія і практична соціологія, отже - наука і хист /"мистецький"/. Сполучення цих антіномій наукового з "ненауковим" логічно недопустиме, коли б Сорокін захищав свій погляд. Ми не маємо зараз під рукою вказаних праць автора про ненаукову природу категорії "должного" /особливо його заперечення тверджень Б.Кістяківського, поставлених цим українським соціологом в його праці "Соціальныя науки и право,1916/, тому не будемо докладно розглядати аргументацію Сорокіна, але загалом вважаємо: категорія "должнаго" в людській думці є відбитком реальних явищ - ставлення мети по законах інтелектуальної механіки, яких ми,на жаль, ще не знаємо. Коли людина х о ч е і т о м у д і є, то ми маємо діло з реальним явищем, отже могли б його науково досліджувати - раз, могли б відкрити причиновий звязок між "хочу" і "дію",а це значить - могли б в і д к р и т и логічну природу оціночних явищ і ввести їх в науку, як обєкт досліду. Існує колосальна нормативно-оціночна діяльність, існують "науки"/хоч і не наукові/ щодо неї - безсумніву, категорія "должного" не є фантазія, а реальність. Все реальне може бути досліджуване. Тепер воно не досліджується /інтроспективна психологія - ще не наука/ через недоступність "намацувати, зважувати, вимірювати", але зовсім не виключена можливість, що методи досліду можуть удосконалитися так, що це стане доступне. І тоді не доведеться "вигонити" з науки ані "психологізму", ані основаного на йому "нормативізму", себ-то тоді проф.Сорокін матиме логічні підстави для включення практичної соціології в систему соціології.

Війна з руською школою "субєктивної соціології" /Лавров, Міхайловський, Южаков, Карєєв, Чернов та інш./, котра /школа/ настоює на необхідности рахуватися з категорією "повинного" /"Добро,Справедливість і т.п."/ не може бути виграна методом логічного насильства "одкидаю та й годі". "Очевидно" - це також явище "должного",і його треба досліджувати, брати за предмет науки. Помилка школи "субєктивної соціології" не в тім, що вона настоює про необхідність вивчення явищ нормативно-оціноч-

них, а в тім, що вона сполучає в нерозривність науку й оцінку, суще з повинним, тоді як теоретично це ріжні точки погляду.

Вражає й відсутність в системі Сорокіна місця для к о н к р е т н о ї соціології. Захоплюючись завданням конструювати загальну теоретичну соціологію, проф.Сорокін широко користується даними конкретних суспільних наук /хоч би ота "діяграма"/:невже автор не побачив ріжниці в досліді над поєдинчо-конкретним і над загально-абстрактним? Одріжнювання цього дає предпосилки і для одріжнювання практичної точки погляду на соц.явище і вияснення, що п р а к т и ч н о з д і й с н е н н я обертає "бажане" в "конкретне", цеб-то робить його обєктом науки.

Виходячи зі своїх засад, проф.Сорокін і будує свою систему соціології на розгляді соц.явища взаїмочинности з двох точок погляду:теоретичної і практичної, цеб-то з погляду вивчення того, що є і того, що мусіло б б у т и, але він випускає з виднокругу цілком те, що б у л о к о н к р е т н о /соціяльна генетика в його досліджує те, що було загально-абстрактно, а не конкретно-історично/; випускає він з уваги й те, що є як індивідуальна конкретність, хоч всю потребу соціології, яко загально-абстрактної науки, він аргументує на основі відокремлення абстрактного від конкретного.Значить, історія і конкретні соціяльні науки не мають місця в його системі. Тому вона, хоч і правильна щодо теоретичної соціології, правильна й тим, що практичну соціологію він вводить в систему /хоч і суперечна аргументація/, але н е п о в н а:бракує місця для історії і конкретних соціяльних наук.

Спробуємо підвести коротко підсумок нашого огляду систематизації суспільних наук, як сукупности величезної праці людської над вивченням суспільного явища. Головне, що ми помічаємо - це зусилля зрозуміти суть його. Одначе результати далеко не однакові у ріжних учених. "Метафізика" соціяльного явища нічого не пояснює, нічого не досліджує: вона лише довільно зроблені п р и п у щ е н н я

аналізує умозорно, ділить поняття, які самі не є ані соц.явищем, ані його відбитком. Це метод спекулятивної "філософії",і він нічого не дав,не дає і не дасть для зрозуміння соц.явища. Всі "науки", збудовані на цьому методі, не можуть вважатися за науки і всі їх класифікації треба відкинути засадничо. Лише н а у к о в а філософія зможе дати добрі узагальнення, але після того, як виконає своє завдання соціологія - конкретна теоретична і практична з перевіркою даних історіографії та історіології. Доки ж дослід фактів суспільного життя йтиме стихійно, неорганізовано, доти й соціологія не виконає свого обовязку.

За невеликими винятками, соціологія ще представляється або в вигляді конкретно-соціяльних,безмірно "спеціялізованих" дисциплін або в вигляді спекулятивно-філософських трактатів. Але ні та, ні інша течія думки не дає добрих наслідків:конкретна логічно не може піднятись до витворення теорій соціяльного життя, до установлення закономірностей, бо це логічно є завданням загально-абстрактної соціології, а філософічна спекуляція дає псевдо-закони, виснувані не з досліду, не з фактів, а з логічної обробки фантазій.

Тому необхідне конструювання засад теоретичної соціології, введення раціонального поділу наук і відповідного поділу дослідчої праці, орієнтованої строго-соціологічним методом. Соціологія вже піднялась до цих верховин в конструкціях Халупного і Сорокіна, вони дали вже аналіз елементів соціяльного явища. Вони не тільки теоретично вказали елементи його, але спробували збудувати науку про його,втілити соціологію, як обєктивну систему думок, в матерію - в книгу. І інші соціологи говорили про елементи, навіть близько до правди, але далі цього не пішли: самої науки соціології не написали. Хоч класифікації Халупного і Сорокіна не повні, а в де-чому, в деталях, помилкові, але засадничо - це с и с т е м и с о ц і о л о г і ї, як здійсненої науки. Супроти їх всі концепції соціології, в яких нема аналізу соц.явища, не вказано його логічних категорій, або вказано не повно, однобічно й цілком хибно - всеодно вони мусять відпасти, як конструкції недосконалі у своїй логічній будові, як помилкові логічно, а тому й ненаукові. Зерна істин, що

в цих концепціях є, перейдуть в наукову соціологію, так що творчі здобутки багатьох учених, хоч би як вони були скромні, не можуть пропасти, що ж до словесного піску, то його розвіє вітер науково-об'єктивної критики, що стане цілком можливою лише після установлення наукових основ соціології. Крихти істин дали всі роди суспільно-наукової думки, особливо історія, як "*the great mother science of all the social sciences*", почасти етнологія і спеціяльні суспільні науки, але це все лише м а т е р і я л для будови будинку соціології. Розбір і оцінка цього матеріялу є основною роботою архітекторів соціології, але цю операцію можливо робити лише при помочі критеріїв оцінки - законів будування понять: обсяг і зміст понять, відношення обсягу і змісту, родові і видові поняття, логічні категорії, як граничні вищі поняття даного класу явищ - все це є абсолютно потрібно одріжняти. Це критерії, без яких аналітична і синтетична робота й наукове будівництво не можливі. Ми й скористувались ними для критики праці соціологів і їх методологічних конструкцій самої науки. Наслідки нашої критичної праці з одного боку невтішні, бо вказують, як мало ще зроблено в царині вивчення соціяльного життя, але з другого боку і втішні: приблизно, хоч через століття після виявлення конструкцій Конта /1828/, але все ж ми досягли до таких вершин, на які зійшли Халупний, Сорокін і, може, ще кілька, нам невідомих, дослідників.

Користуючись працею наших попередників і сучасників, ми пробуємо дати системи суспільних наук в повному того слова розумінню, вірючи, що наші помилки, невиясненість деталів, а може й непомічені нами суперечности не зможуть захитати тих підвалин, які ми кладемо в основу нашої теоретичної будівлі.

Ми засадничо захищаємо дійсність трьох основних точок погляду: науки про к о н к р е т н о - і н д и в і д у а л ь н е соціяльне явище /одиничне чи множне, індивідів чи конкретних, з власними іменами, їх скупин/, з а г а л ь н о - а б с т р а к т н е /теоретичне/ схоплення цього явища, яко сучасної дійсности, а також це явище, як б а ж а н е, як категорія повинного, що при здійсненні обертається в конкретне. Отже розглядаємо явище з погляду т е п е р і ш н о с т и і з погля-

ду б у д у ч н о с т и. Історичний погляд - це розгляд с у щ о г о в минувшині, в здійсненні, яке одійшло вже з перед очей, яке вже не можемо безпосередньо с п о с т е р і г а т и в усій його повноті, а лише досліджувати його відбитки в символах і предметах матеріяльної фіксації.

Історичний метод праці не одріжняється від соціологічного, але він одержує своє імя лише тому, що досліджує явище минуле, матеріяльний слід, обєктивацію колишніх живих взаїмочинних поколінь людських.

Ми пропонуємо далі схему розподілу суспільних наук, але не просто перечислення дисциплін, а систему розподілу п р е д м е т і в вивчення - елєментів соц.явища, у трьох аспектах його сприймання і опрацювання. Цю систему суспільних наук інші дослідники удосконалять, але засад її змінити свавільно, без порушення основ логіки вже не можливо. "Одкидати" безпідставно може лише недозріла думка, що волюнтаристично "признає" або "відкидає", не вказуючи логічних підстав. Ми відкидаємо й саму таку думку, як оцінщика: вона може бути обєктом науково-критичної оцінки./Див.далі схему/.

у в а г и:

І.Щ о д о с о ц і о г р а ф і ї.

Сюди класифікуємо всі соц.обєкти з власним іменем:

а/індивіди /наука про них б і о г р а ф і я/.

б/скупини людські: прості, складні, агрегати, населення /суспільство/ і ціле Людство. Це класифікація, *fundamentum divisionis* котрої - перша категорія соц.явища - л ю д и /єдности індивідуальні чи колєктивні/.

Наука може бути про кожну окрему людину і про кожну колєктивну єдність /народ, державу, партію, церкву, село, місто і т.д./, котра має свою власну назву.

в/з а г а л ь н е вивчення припускає виключення всіх індивідів даної скупини - раз і з погляду всіх категорій соціяльного явища - люди, чинники, чинности, витвори - два.

г/спеціальне вивчення - це вивчення або окремих категорій конкретного соціального явища, або їх частин л ю д е й /аж до конкретних індивідів включно/, ч и н н и к і в /по групах їх чи окремі конкретні чинники/, ч и н н о с т е й чи п р о ц е с и /окремі групи процесів чи "підпроцеси" аж до окремих актів включно/, в и т в о р і в - позитивні або негативні /соц патологія/, або одну з груп цих витворів або даний конкретний витвір

г/Назви наук мають в собі частку "графія" або для них береться існуюча українська назва:національографія або народознавство, або соціографія даного обєкту - країни, держави, партії і т.п.

д/Щодо минувшини цих обєктів, то наука про них називається: і с т о р і о г р а ф і я з додатком назви обєкту /міста, села, партії, класу, церкви, проф. спілки і т.д./.

е/Соціографія необхідно означає явища в межах числа, простору й часу, тому опис науковий необхідно включає в себе статичний метод.

с/Назви "демографія", "демологія", утворені статистиками, є зайві:статистика не наука, а метод,таксамо, як і "історія".

ж/Вважаю за доцільне виклад соціографічний вести на двох обєктах - в межах "народу" "держави", як найважніших поділів сучасного людства Державчих соціографій може бути стільки, скільки є держав /коло 80/ на світі, а "народних" ще більша - по числу народів Інші обєкти /важніші - церкви, міста,села, партії/ все-таки можуть бути включені в курси соціографій народних і державних.

2. Щ о д о с о ц і о л о г і ї.

а/В близчих розділах ми займемось детальніщим розглядом структури науки загальної соціології,соціографії і /почасти/ соціотехніки, де й умотивуємо наш розподіл в порівнанні з розподілами інших авторів, однак коротко вже тепер:

б/Соціяльне явище складається з указаних нами категорій, а тому основні розділи загальної соціології, як самостійні соціолог. науки відповідають названим категоріям: наука про взаємочинних л ю д е й, є: теорією соц індивіда, скупини, населення і систематикою різноманітних класів у царині с п о л у ч е н ь людських. Це ми й називаємо соц.структурами

СОЦІОГРАФІЯ /конкретна/	Т е о р е т - загально-	
	Соц. структура.	Чинники.
Загально. 1. **Націографія** /народознавство конкретне: Україна, Франція, Німеччина, Ново-Зеландія і т.д.= люди, чинники, процеси, витвори. 2. **Соціографія держави** /конкретно даної: ЧСР, СССР, Франц.з. Респ. і т.д./ = люди, чинники, процеси, витвори. 3. **Соціографія церкви** /даної церковної організації/ 4. Соціологія міста 5. - села 6. - професії 7. - партії 8. - родини 9. - кожної іншої людської скупини **Спеціяльно.** Вивчення не цілої скупини, а одного з її елементів: чи люди, чи чинники, чи процеси, чи витвори, чи частини цих елементів.	**Загально.** Теорії: соціяльного індивіда соц. скупини соц. населення Систематика їх **Спеціяльно.** Структура держави, - нації - класу - міста - села - церкви - професії - партії - земляцтва /округи, провінції/ - економіч. групи - культур. групи - політич. групи і т. д.	**Загально.** Теорія чинників: космічних, біологічних, психічних, соціяльних-історичних **Спеціяльно.** Світло, як чинник, Тепло, - Звук, - Електрика, - Клімат, - Рельєф, - Води, - Інстинкти, - Наподіблення, - Тварини, - Рослини, - Ідеї /знання/, - Вірування, - Почуття, - Волеві імпульси - і т. д. Витвори, як -

Л О Г І Я.

- - и ч н а - а б с т р а к т н а/		СОЦІОТЕХНІКА /практична/
Процеси.	Витвори.	
Загально. I. Статика Розмноження Освідомлення Праця Керовництво. Розвага Спочинок II. Динамика Те - ж III. Генетика Те - ж Спеціяльно. Процеси в народі, - державі, - місті, - селі, - партії і т. д.	Загально. I. Позитивні-всіх обєктивацій Мова, Письмо, Література, Мистецтво, Мораль, Право, Наука, Техніка, Предмети матер. культури II. Негативні. Визиск, гніт, деградац. типів, алкоголізм, проституція, самогубства, війни, революції, забобони, вірування, злочини і т. д. Спеціяльно. Витвори позитивні й негативні по скупинах, країнах, агрегатах - статично, динамічно і генетично.	Загально. Теорія взаїмовпливу, - боротьби /стратегія й тактика/, - організації, - адміністрації, - реклами і т. д. Спеціяльно. Евгеніка, Соц. гігієна, - медицина, - освіта, - виховання, "Душпастирство", Воєвідство, Політика, Економіка, Судівництво, Дипломатія, Політика національна, - міста, - села - кожної скупини.

а не "формами", щоб уникати метафоричности викладу. Соц. структура - це статика суспільства, коли розглядати лише людей. В суті річи до статики ввійшли б і витвори, і чинники, і чинности, як проекція руху в безмежно-малому моменті часу. Динаміка - це рух в сучасности /в часі існування, скажім, одного покоління людей/, а генетика - логічно-генетичний розвиток історичних структур, отже протилежність "історичному звязку".

в/Поділ чинників обхоплює і космічні прості і складні /"географічні"/, і біологічні - прості і складні, і психічні - прості і складні /"соціяльно-історичні"/.

г/Поділ процесів - відповідно основних груп р е ф л е к с і в індивіда: рефлексів розмноження /популяційний процес/, рефлексів живлення /"економічний процес"/, рефлексів рухових /процес праці або технічний/, рефлексів пізнання /словесні, мова, письмо - процес освідомлення/, рефлексів оборони індивідуальної й колективної /процес організації і керовництва/, рефлекси розваги /мистецький процес/, рефлекси спочинку. Я іноді зводив усі ці основні процеси до 4-х: популяційний, економічний, культурний і політичний процеси, але ці назви не дають ясного уявлення, про які власне процеси йде мова, коли кажемо, напр., "культурний" процес?

Загальне вивчення процесів потрібує кореляцій між різними процесами, а спеціяльне обмежується дослідом окремих головних процесів або "підпроцесів" установлення

Теорія процесів - найобсягліша і найтяжча частина загальної соціології, але й важніша - лише вивчення процесів наблизить нас до установлення суспільних закономірностей. При сучасному стані методів досліду і виконаних дослідів ще дуже тяжко виводити закони. Статистичний метод поки-що захоплює лише грубі обриси суспільних процесів.

г/Теорія витворів включає в себе поняття "природи" витворів, їх генези, їх соціяльної р о л і, цеб-то їх діяльности, яко ч и н н и к і в. Без вивчення соціяльної ролі витвору, лише дослід його так зв. "іманентних" властивостей зводиться до голого опису й дає науково дуже мало, обертаючись з загальної в "конкретну" науку, вільну від ідеї закономірности.

д/Витвори ділю на позитивні й негативні /"соціяльна патологія"/, отже тут чути ніби "нормативну".

точку погляду, але це не так:"позитивний" й "негативний" має своє узасаднення в обєктивній дійсности:знівечення біологічної природи індивіда - це обєктивно помітний витвір. Злочин, проституція,самогубство і т.п. яскраві вияви знівечення інстинктів /вроджених систем рефлексів - так зв. природніх потреб/ можуть бути названі негативними без відтінку "нормативізму".

3. Щ о д о с о ц і о т е х н і к и.

а/збудування соціотехніки, як науки, представляє величезну трудність власне тому, що п е р е ж и в а н н я мети, як емоції, є чинником, що рухає індивідом, як початок самостійного ланцюга причинових звязків і стоїть незалежно від систем обєктивної причиновости. Мале знання не тільки функцій нервової системи, а взагалі мале знання людини,не дозволяє ще вбгати акти поведінки в рямці строгої причиновости, а тому ми відказані в цій области поки-що на де-який субєктивізм.

б/Одначе масове спостереження фактів дає вже нам вказівки на тенденції, на типи поведінки в залежности від нових умов.Повторність явищ і в цій области дала змогу до витворення шляхом стихійного емпіризму багатьох дисциплін, котрі є збірниками правил т е х н і к и /рецептів/ для ріжних галузів поведінки.

в/Ми класифікуємо соціотехнічні дисципліни в деякій залежности від емпірично-витворених практ.дисциплін.

г/Систематична організація цих дисциплін причиново залежатиме від наукової висоти соціографії й соціології:доки ці головні науки не розвинуться до потрібної висоти, доти і практичні дисципліни будуть позбавлені твердого ґрунту теорії. Розуміється, розвиток науково-соціологічної теорії в високій мірі обумовлений групою а н т р о п о л о г і ч н и х наук, зокрема рефлексології. Наївно було б основувати теорію взаїмочинности без знання механізму акцій і реакцій людської істоти. Одначе, коли економісти, правники, філологи, статистики й теологи пишуть нам "соціології" і "політики", при тім дуже неясно уявляючи собі психологію, фізіологію, анатомію індивіда, то можна заздалегідь сказати,що без знання властивостей індивіда не може бути наукової соціології. Соціолог повинен бути - хоч це і

тяжко - своєрідним енциклопедистом:знати принаймні з а с а д и інших наук, особливо біологічних. Лише тоді його писання можуть бути у згоді з вимогами науковости викладу суспільних явищ.

Ми не подаємо окремої класифікації "історії". Коли б хто зажадав від нас такої класифікації, то ми б могли сказати: вищенаведена класифікація трьох груп суспільних наук охоплює дослід всього суспільного життя - це є програма досліду суспільства с у ч а с н о г о і суспільства м и н у л о г о. Що станеться з сучасним суспільством, коли минеться 50 літ? Це значитеме, що сучасне суспільство відійшло "в історію", стало "історичним". З погляду науки обєкт /суспільство/ залишився ніби позаду, але він не змінився:логічна природа соц.явища є однаковою для сучасности й для доби з поперед 50 літ. В засаді:що й як досліджуємо в сучасности суспільства, те й так досліджуємо і в його минувшости. То не зміняє суті діла, що ті люди вже вимерли,які діяли 50 літ назад, і що їх не можемо досліджувати безпосередньо:зате досліджуємо тих людей по результатах їх взаїмочинности - по витворах: які витвори - таку припускаємо і взаємочинність, що їх створила. Ми це допускаємо лише по аналогії з сучасністю: сучасний причиновий звязок між людьми і витворами ми переносимо в минувшину і, описуючи тодішні витвори, постулюємо ряд причинових дій, що їх витворили.

Це все нас переконує, що, пересунувши суспільство в минувшість, ми "пересунули" туди і класифікацію суспільних обєктів та наук, що тими обєктами займаються.

Отже ніщо не змінюється в логічній структурі минулих соціяльних явищ, а тому ніщо не змінюється і в науковому викладі їх. Одне змінилось:суспільство стало минувшістю, тому для одзначення наук, що досліджують минувшість, додаємо слово історичний: історична соціологія означатиме теоретичні узагальнення, історична соціографія /або, коли хочете - соціяльна історія/ відтворює дійсність, яка була, можливо близче до конкретної реальности, історична соціотехніка /колишня "політика", "педагогіка", "економіка" і т.п./ подає нам виклад про соц.явища

в їх субєктивно-метоставній формульовці.

Хто не одріжняє трьох точок погляду на соціяльне явище в сучасности, той не одріжнить їх і при вивченні минулого суспільства і буде нам плести безмежне плетиво про "цілком індивідуальне", про "цілком конкретне", як характерну прикмету "історичного" явища, буде на цьому будувати спеціяльну "методологію" історичних наук, як ніби-то цілком інакших від сучасних соціологічних. З дійсною наукою це не має нічого спільного, хоч би це виголошував Вебер, Рікерт, Майр чи інший "професор суспільної філософії".

III. Будова науки соціології.

Схематично представлена попереду система суспільних наук орієнтує нас лише загально, але щоб побачити ближче зміст кожної групи суспільних наук, ми мусимо їх розгорнути трохи ширше і показати, про що говорить кожна з них і які при тім повстають проблеми. Розуміється, найкраще було б просто розгорнути саму науку і показати її "матеріяв", але ми не пишемо самої науки, лише розкриваємо її проблематику і логічну будову.

Ми розпочнемо нашу будову з загальної соціології, як найвищої теоретичної науки про суспільну людську взаїмочинність. Методологічно першим треба було б розглянути будову конкретної науки - соціографії, бож всякі явища взагалі і суспільні зокрема ми сприймаємо спочатку конкретно, в усій їх нерозкладеній цілости і утворюємо про них "природні поняття" /образи/, а вже потім розкладаємо ці образи і витворюємо логічні поняття про їх елементи, при чім тут і відбувається процес абстракції, витворення родових і їм підрядних /видових/ понять. Так що логічно-генетично утворення загально-абстрактної науки слідує за зформуванням конкретної. В цій послідовности начеб-то й годилося б викласти зміст наук, але ж доводиться зробити якраз навпаки через те, що смисл в і д н о ш е н ь між елементами дійсности яскравіше виявляється власне у загально-абстрактній обробці її, в мапі дійсности ми ліпше бачимо співвідношення частин дійсности і при тім розуміємо її вже настільки, що одержуємо керуючі засади для аналізу постійно-змінливих нерозчленованих реальностей "суспільства". Конкретність краще розуміємо, коли підходимо до неї вже з готовою її абстрактною схемою, котра на початку грає роль лише "працівної гіпотези" і лише згодом обертається, після опрацювання дійсности - в певну переконаність. Тому я й думаю, що вигідніше буде, коли зразу викладемо будову теоретичної загально-абстрактної соціології, а потім з її класифікаційни-

ми здобутками перейдемо до розгляду соціографії і соціотехніки.

Основними частинами загальної соціології треба визнати: I. Науку про соціяльну будову чи структуру, II. Науку про рушійні сили суспільства, цеб-то про спонуки людської поведінки, III. Науку про суспільні акти, акції і процеси, які сумарно називаємо "суспільним життям", і, нарешті, IV. Науку про витвори або результати суспільного життя.

A. Наука про соціяльну структуру.

Її часто називають "морфологією" або точніше організацією суспільства, його статикою. Сучасна "формалістика" вивчає лише "форми відносин", цеб-то вже самих активних п р о ц е с і в, такщо коли хто каже "морфологія" суспільства, то це значить не те саме, що "форми відносин", бо в однім випадку уявляються скупини суспільства в їх нерухомости, а в другім - акції в усій їх динамічности. Щоб ясніше підкреслити власне теорію гуртувань людських, то ми їх беремо, як нерухомі скупчення - в рівновазі їх загального структурного звязку, і кажемо про будову чи структуру суспільства. Уникаємо слова "морфологія" і швидче могли б згодитись на назву "соціяльна анатомія", тому що як при вивченні тіла, так і при вивченні суспільства йде мова про розчленування, ніби розсікання на частини, а зовсім не про описування зовнішніх форм, як явищ просторових. Форма є властивою індивідові, як т і л о в і, тому антропологія може і мусить вживати вираз "форма", досліджуючи форму тіла й її елементи /органи, тканини/, але "морфологія" держави, партії, товариства, спілки, родини і т.д - це вже чиста метафора, так властива тим, хто суспільство /людську організацію/ вважає за "організм". Ми вважаємо і можливим і зручним називати цю науку просто - наукою про с о ц і я л ь н у о р г а н і з а ц і ю або с т р у к т у р у /будову/.

Архітектоніка цієї науки, на нашу думку, може бути така: складається зі двох частин: A - науки про соціяльного індивіда і B - науки про різностаті скупчення індивідів.

І.Т е о р і я с о ц і я л ь н о г о і н д и в і д а. Ця частина науки обіймає вивчення соціяльних властивостей індивіда і класифікацію індивідів.

Виклад соціяльних властивостей індивіда включає в себе вивчення механізму його акцій і реакцій, п р и д б а н и х в суспільній взаїмочинности. Ми підкреслюємо, що не всі акції і реакції вивчає ця дисципліна, а лише придбані в життєвому досвіді. Розуміється, оскільки наука про людину, як про природній організм, є окрема /антропологія/, то вона вже дає соціології готовий результат, здобутий з вивчення в р о д ж е н и х властивостей - отже і в р о д ж е н и х рефлексів, але на ґрунті цих уроджених рефлексів розвивається величезна система рефлексів, утворених оточенням: система с л о в е с н и х рефлексів /мова/ з усіма її витворами, а також система рухових рефлексів /звичок/.

Мова /і думання/ - чисто соціяльний витвір, через який людина пристосовується до оточення, а тому вся діяльність людини і творчість її є соціяльним витвором. Тому відпадають обивательські погляди на "відрубність" індивіда від суспільства і виводи в роді того, що індивід є предметом вивчення психології, а не соціології, бо й "психологія" людини, як її с в і д о м і с т ь, є витвором суспільним. Організм має лише в собі механізм рефлексів, певну їх швидкість і напруження, обумовлену емоціями, але це є предметом фізіології /з рефлексологією/ щож до системи словесних і придбано-рухових рефлексів, то утворення їх відбувається протягом життя в системі соціяльної взаїмочинности

Халупний ще до відкрить рефлексологічної школи писав цілком правильно, захищаючи соціяльну природу індивідів:

"Найпростішим документом соціологічного характеру індивідуальних проявів є мовлення; мова, і то не лише, як діялог, але й як монолог, і навіть як чисте думання /відомо, що більша часть людського думання є думанням у словах/ є витвором довгого ряду поколінь, витвором однаково гуртовим та індивідуальним, і засобом соціяльних проявів, як особистих, так і суспільних. Але й найсубєктивніше особисте творення є явищем суспільним, оскільки не відноситься до психології. Внутрішня діяльність

представлювання, почувань, пристрастів, одчаїв, афектів, радощів є психологічні, але як лише переходять у слова, тони, визеруяки, барви, міміку, танець - то самозрозуміло, що з области психології переходять до соціології" /"*Základy*",ст.55/.

На цім Халупний відкидає забобон про антіномію індивіда та суспільства, чим так любила займатись умозорна "соціологія" /спеціяльний твір Пленґа про цю "антіномію"/. Старий афоризм Аристотеля,що людина - "зоон політікон" /істота суспільна/ має своє оправдання в науці. Індивід, як чинник і як витвір суспільний - є обєктом вивчення соціології і тому наука про його є частиною соціології хоч-би під якою згодне назвою. А цих назв пропонується чимало: і "індивідуологія" Пленґе /у згаданій його системі суспільних наук/, і "характерологія" і "типологія" і інш.

Вивчення властивостей індивідів привело вчених до ріжноманітних характеристик /а з того і ріжноманітних класифікацій/: одні класифікують індивідів за їх біологічними ознаками /темперамент - швидкість і напруження емоцій тощо/, другі - за психологічними ознаками /емоції разом з уявленням і думками/, треті - за "соціяльними" ознаками /буржуа, робітник, селянин,тощо/ - це показує, що наука силкується пізнати властивости індивіда, пізнати його "вдачу", як чинника поведінки. Соціологія не може цього ігнорувати - вона дуже зацікавлена, щоб з пізнання властивостей індивіда вивести його характеристику, як чинника сусп.процесу. Література про це питання багата:"Очерки науки о характере" і "Класификация личностей" проф.А.Ф.Лазурського /І.вид.1921,2.-1923,Москва,ГИЗ/,німецьких "характерологів", напр., *L. Klages'a* „*Prinzipen der Characterologie*"/1922/, *E. Kretschmer'a*:„*Körperbau und Character*"/1920/, фрейдиста *C.G.Jung'a*:„*Psychologischen Typen*"/1920/, проф.Н.Белова "Физиология типов" /Орел,1924/ і інш. Взагалі про це писалось і пишеться багато /*Ribot, Fouillée, Malapert, Kibery*,Лесгафт, Лосский, тощо/. Ріжноманітність індивідів очевидна:вони ріжняться морфологічно /ріжні раси, погоління, вікові постаті, фізіологічно /ріжниця в силі і швидкости акцій і реакцій, емоцій, тощо/, розумово /від ідіота до генія!/, соція-

льним становищем /соціяльні координати, якими означується місце індивіда в суспільній "просторонi", численні!/.Так, що це дало навіть де-яким ученим /напр.,Сорокінові/ можливість говорити про "соціяльний поліморфізм" індивідів. З явищем поліморфізму маємо діло в біології: багато тварин /суспільні насікомини, напр./ однієї породи в наслідок "розподілу праці" мають навіть інший морфологічно-анатомічний склад! /Трутні, робочі бджоли, матка - різні, хоч вони однієї породи/. Інші з цим не погоджуються тому, що в людській породі, хоч який панує розподіл праці, нема анатомо-морфологічних різниць, хоч є великі різниці в соціяльних властивостях,так багато представлених в м о в і і в з в и ч к а х, цеб-то словесних і рухових придбаних рефлєксах. В усякому разі:коли є різниці, то мусить бути їх вивчення і класифікація. Ідіоти, пересічні, здібні і геніїї, мужчини й жінки, малі й дорослі, чорні й білі, примітивні й культурні - яка безмежна різноманітність індивідів! Не взявши це в рямці якоїсь класифікації, не можна орієнтуватись в цих різноманітностях між індивідами, за якими в суспільному житті стоять різні способи поведінки, різна сила впливу, різна якість сполучень і скупчень, різна степень притягання і відштовхування.

Чи може соціолог або соціяльний технік, не знаючи цього хоч у загальних рисах, сказати нам щось хоч би ймовірне, /не то що певне/ про суспільне життя! Не може, а тому всі сучасні "спеціялісти" орудують фантастичними типологіями і беруться навіть за типологію колєктивів, не маючи найменших понять про типологію індивідів. Так і сипляться навколо "характеристики" націй, народів, партій, вдач "німецьких", "французьких", "московських", "українських", селянських, міщанських, робітничих, буржуазних! Варт лише заглянути в друкований папір, як зразу надибаєте "характеристики" якихось скупчень, оцінок вартости і значіння індивідів чи колєктивів, їх сили, "значіння" і т.п. І це все без найменшого задумування над тим, які ж наукові підстави для цих характеристик? Для цих вдач, типів, постатів? Підстав, очевидно, ніяких. Це особливо видно по "характеристиках" історичних осіб, яких сучасний письменник і не бачив, безпосередньо вражінь не одержував, не досліджував. Він просто прочитав яки-

йсь памятник про якусь подію, вчинок, фразу і з того виробляє "характеристику" не то що індивіда, а навіть "народу", "епох", історичних періодів і т.п. величин.

Розуміється, це в с е не наука, хоч би цим займались філософи, професори і т.п. "доктори". Прикладом цієї балаканини є "Психологія европейських народів" А.Фульє, "Психологія національностів" Овсяніко-Куліковського, "характеристика" типів прованеальців" Дра Д.Донцова, "інтелігенції" у В.Ліпинського, "двох руських народностей" у Костомарова, "трьох національних типів народніх" у В.Антоновича, українського народу у Д.Чижевського і т.д.

Що для їх характерно, то це те, що ані вони, ані більшість їх читачів наївно і не підозрівають, що все це а б с о л ю т н о безвартна балаканина, в якій нема ні однієї фрази науково обґрунтованої.

Тому, коли ми конструюємо науку про першу категорію соціяльного явища - про людину, то мусимо взагалі зрозуміти, що завданням її є в с е б і ч н а характеристика і н д и в і д а, як основного й найскладнішого чинника суспільного процесу, а він ще так мало вивчений! І це не тільки в суспільних "науках", а навіть і в біологічних, де анатомія й фізіологія всетаки приняли образ науки, хоч і недосконалий, а що вже торкається "психології", то тут панує фантастика, з якою дорівнюються хіба що обивательські метикування про "вдачу", "тип", "характер".

На нашу думку вийти з цього тупого кута наука зможе, коли буде організовано д о с л і д індивідів, скажім так - л а б о р а т о р н и м методом. Морфологія, анатомія, фізіологія /з рефлєксологією/ індивіда, загалом а н т р о п о л о г і ч н е вивчення п р и р о д н и х властивостей є необхідною передумовою для дальшого досліду с о ц і я л ь н и х властивостей індивіда, які так ріжноманітно представлені в м о в і і в з в и ч к а х. Але при цім треба затямити, що безнадійними є всі спроби оснувати характеристику "вдачі" індивіда лише на досліді природних якостей. Расові, полові, вікові ріжниці, анатомічні своєрідности /учення "конституціоналістів"/, фізіологічні відміни /темпераменти/ - все це важне, але обмежитись на цім ніяк не можна, коли ми хочемо створити характеристику в да-

ч і, котра є результатом не самих природніх прикмет, але результатом взаїмочинности природніх і с о ц і я л ь н и х чинників. Дійсно, гормони впливають, "ергони" впливають /як вияснив проф. Н. Белов у своїй на жаль не закінченій "Фізіології типів"/, "конституція" або будова тіла впливає /як вияснив Др. Кречмер у своїй книзі "Будова тіла і характер"/, дійсно поголівя впливає /як вияснив О. Вайнінґер в „Поголівя і характер"/, дійсно темперамент впливає /Рібо:Темперамент і характер/, але все це не повне і незакінчене: в цих конструкціях не розроблено питання про те, як впливають соціяльні умови. Спроба, напр., кримінально-антропологічної школи /Ломброзо, Феррі, Гарофаль і ін./ довести, що злочинність є наслідком вроджених прикмет розбилась об факти: дослід показав самому Ломброзо, що в 60 відс. злочинців не вдалось довести звязку між злочином і вродженими прикметами!

В лекція про рушійні сили суспільства /див. Загальна Соціологія, лекції УРУ, друга частина/ я переконливо довів, що і характер поведінки означується не тими або другими чинниками зокрема, а всіма ними у взаїмочинности разом. Заняття типологічними проблемами привели мене до переконання, яке я уґрунтовував у своїх викладах "Соціяльної типології" /в соціологічному семінарі Укр. Соціологічного Інституту в рр. 1925-28/, що с о ц і я л ь н і чинники утворили ті типи примітива, селянина, робітника, ремісника, купця, промисловця, ученого з усіма їх варіянтами і перехідними "формами". Хоч який геніяльний /в потенції/ вродиться селянин, але коли він не вийде з села, то залишиться на рівні розвитку свого оточення з усіма його прикметами. У вищих класах "геніїв" і "талантів" більше не тому, що вищі класи складаються з природно-обдарованих людей, а виключно через соціяльні причини. Біологічно-здорових людей на селі більше, ніж в місті, але "талановитих" менше: це явище можна зрозуміти, коли освічене суспільство попрацює дещо над вивченням села й міста і переконається, що причина криється в соціяльній характеристиці цих складних соціяльних агрегатів. Теорія чинників показує, що соціяльні чинники дуже часто перемагають вроджені нахили, інстинкти.

Вірно і навпаки: на самих соціяльних чинниках без досліду вроджених /біологічних/ прикмет і при-

родніх чинників /космічних/ не можливо таксамо утворити характеристику "вдач" і поведінки людей. Не кажучи вже про те, що не тільки одним "економічним" факторам, а навіть в с і м а соціяльними факторами не можна пояснити вдачі індивіда і характеру його поведінки, бо вроджені, передані спадщинно, і зовнішньо-природні чинники впливають. Індивід є результатом взаїмочинности вроджених, природніх і соціяльно-психологічних чинників!

Лише в такому звязку можна і треба досліджувати його, зводячи дані антропологічних і соціологічних наук до вищої синтези.

Ця робота ще не зроблена. Ми живемо поки-що забобонами, що ширять філософи, публіцисти, квазісоціологи, політики, белетристи, попи і все т зв "оточення", що своїй "знання" автоматично прищеплює індивідам, що нас оточують. Без антропологічних знань шкода й зусиль, щоб щось путнього зробити в соціяльних науках, як і навпаки: антропологічні науки не підуть вперед без розвитку соціології, без знання соціяльних явищ.

2. Д р у г а ч а с т ь т е о р і ї с о ц. с т р у к т у р и вивчає скупину, або сполучення індивідів. "Атомістичне" розуміння скупини, поширене і в наукових колах, таке, що "елементом" скупини є індивід, але в дійсности таке розуміння є поняттям аритметичним, а не соціологічним. Елементами скупини, яко явища соціяльнсго, є індивіди, акції, чинники, витвори. Хто не піднявся ще від уявлення індивіда, як елемента скупини, до уявлення е л е м е н т і в явища взаїмочинности, той ще соціологічно не думає.

Щоб нам підійти до наукового поняття "соціяльної скупини", то треба зразу установити, що не всяке накопичення людей є скупина в соціологічному розумінні. Оскільки соціологія досліджує не людей, взятих атомістично, як аритметичні або механічні купи, а людей в з а ї м о ч и н н и х /явище взаїмочинности/, то соціяльною скупиною будуть лише такі купи людей, що в з а ї м о д і ю т ь. Купа людей, що сплять хоч би в одній хаті, не є соціяльна скупина в цім моменті, бо ці люди не взаїмодіють, а тому нема акцій, нема чинників, нема результатів, цеб-то тих елементів, що тільки разом творять те явище, яке ми називаємо соціяльним. Отже передумовою цього є - д і я н н я.

Від соціяльних скупин рішучо треба відріжняти так звані "групи", якими оперують статистики: вони можуть при антропологічному досліді нарахувати і в таблиці записати "групи" білявих, чорних, русявих і т.п. Але хіба це скупини взаїмочинних людей? Тесаме і з "групами", як,напр., число калік:сліпих, глухих, горбатих, глухо-німих тощо. Тесаме з "групами" дітей до одного року, або взагалі "вікових груп", установлених статистиком рівненькими купами, 2-х або 3-х чи 5-тилітніми періодами. Це все "групи", але не соціяльні скупини, бо в їх лише о д и н елемент: людей, але нема інших елементів - а к ц і й, чинників і витворів.

Але є ще в людській мові "групи", в яких нема нічого реального:"царство небесне", "рай", "пекло" і т.п. назви для неістнуючих явищ, назви для ф і к ц і й, яких ніхто ніде не сприймає ні очима,ні слухом, ніяк. Ці фікції не мають в собі навіть людей, як реальностей, тому ми всі такі "групи" називаємо ф і к ц і я м и, бо досвідом їх сприймати не можна, і ніхто не сприймав. Методологічно до фіктивних груп віднести треба і такі, як утопічні представлення про будучий чи минулий "золотий вік", в якому ніби-то були чи будуть якісь суспільства. Близько до фіктивних по суті стоять і всякі інші уявлення про б у д у ч у скупину /державу, партію, місто, суспільство і інш./, які уявляються в процесі практичного проектування, але проекти буває здійснюються,і уявлена скупина стає реальною. Напр., в боротьбі за державу чеська республика була у я в о ю,а згодом стала реальністю. В моменті обертання практично-соціологічного /"ідеологічного"/ уявлення в конкретне - твориться скупина.

Отже скупини соціяльні називаємо р е а л ь н и м и і про їх міркуємо або конкретно /соціографія/ або абстрактно /соціологія/. Тільки ці скупини і є предметом наукового досліду. Проекції скупин в науках практичних можна вважати за умовні реальности, які стають витворами певного причиново-зв'язаного способу поведінки людей.

Щодо розміру скупин, то їх треба мислити: від двох взаїмочинних осіб аж до найбільшої скупини - Людства: величезна чисельна різниця. П а р а - це найменша скупина, але в її відносинах можуть виявлятись всі роди відносин, які мислимі між людьми

Питання про класифікацію і дефініцію скупин є

основним в цій частині соціології.

"В дотеперішній соціології – пише Халупний – цілком зрозуміло, що увагу будили в першу чергу скупини триваліші й міцніші. У Платона і Аристотеля соціологія займалася тільки д е р ж а в о ю; Конфуцій опріч держави систематично розбирав і інші скупини, зокрема р о д и н у. Римське право витворило скупини к о р п о р а т и в н і /спілки/ – багатче і певніше, ніж яке інше старовинне право. Середновіччя в Европі поставило поруч з державою ц е р к в у і інші нові скупини. Поруч з тим з правіків існували н а р о д н о с т и і к а с т и".

..."Що-йно помалу увага звертається або до цілости ширшої – людства /Боссюет, Паскаль, Вольтер/, або до скупин менших. Але тільки в XIX.столітті почало розвиватися повне загальне поняття в цім напрямі". /"Základy",ст.49-50/.

Теннієс в своєму згадуваному творі /Gemeinschaft und Gesellschaft, r. 1887. / поділив усі людські скупчення на дві групи: с п і л ь н о т и /Gemeinschaften/, що витворюються несвідомою волею /Wesenswille / і виявляються через мову, звичаї і віру, та с п і л к и /Gesellschaften / що витворюються свідомою волею /Willkür, власне свавільно/ і виявляються в стремліннях здобувацьких, мандрівних, наукових і інш.

Ле-Бон у своєму творі "Психологія юрби" опріч юрби звернув увагу на скупини х в и л е в і, р і ж н о р о д н і і н е о р ґ а н і з о в а н і.

Так росло поняття диференціяції "людської маси" і постепено ставало предметом науки /Спенсер визнавав диференціяцію і інтеґрацію загальним законом світобудови/. Питання про класифікацію скупин і суспільств стали вже загально-визнаною потребою науки. Спроб цих є чимало. В самому розподілі суспільних наук, як ми раніш бачили, основою поділу беруться переважно або с к у п и н и, або а к ц і ї /"форми" поведінки/.

В укр.академіка проф.С.Дністрянського зустрічаємо такий поділ:

"Питомі потреби кожної одиниці склоняють її до спільного життя з другими. Так творяться суспільні звязки, з початку примітивні, опісля щораз більше складні. Вони виходять перш за все з самої суспільности. Це перша категорія суспільних звязків. Назива-

ємо їх о р г а н і ч н и м и звязками, бо немов органічно та природно вони витворюються із самої суспільности. Сюди належать: р о д и н а, р і д, п л е м я, д е р ж а в а й н а р о д.

Крім того історія культури /! / знає ще другу категорію суспільних звязків, які можна назвати о р г а н і з а ц і й н и м и. Суспільність організує сама ті звязки для означених суспільних цілей. Такі звязки можна поділити знов на два роди: а/такі, що формують суспільність в осібні суспільні групи; про них можна сказати, що вони повстають не із суспільности, не внутрішньою силою самої суспільности, але все-таки через суспільність, яка сама докладає всіх трудів, щоб зорганізуватися в якусь групу; б/такі, що основуються на приступленні тих, що хочуть до них належати, з них користати, або в них працювати; вони повстають ані з суспільности, ні через суспільність, але все ж таки для суспільних цілей. До першого роду /а/ зачислюємо зосібна: церкву, стани й кляси, політичні партії і т.д. До другого роду /б/ належать товариства, стоваришення, заклади та оборотові підприємства. Всі ті звязки є джерелами права". /Див. Др С. Дністрянський: "Загальна наука права і політики". І том. Прага, 1923.р., ст. 10. NB: характерна назва книги, яка є наукою права /витвір і чинник/ і практичної дисципліни "політики" - це тому, що політика може будуватись, на думку проф. Дністрянського, лише на праві /Це помилка/.

В розподілі всіх людських скупчень на дві групи Дра Дністрянського, на "органічні" й "організаційні", можна бачити певний паралелізм до поділу Тенніеса на спільноти і спілки, але ж дефініції Дністрянського! І етнологія, і "історія культури" установили факт, що держави є явищами історичними, тоб-то виникли в часі, і що й тепер є народи, державно не організовані, а живуть племенами чи родами. Чому тоді держава є "органічною" /ніби "вродженою"/? Коли ще родина, рід, племя й народ, що ніби творять один ланцюг відмін, розгорнутих з подружжа, то... держава ні в чім і ніяк не подібна, ані не має генетичного звязку з указаними скупинами.

Щодо "організаційних" звязків /скупин/, то нас не може не вразити їх виникання: група а виникає "не із суспільности, але через суспільність", група б виникає ані не з суспільности, ані через сус-

пільність, але все ж таки для суспільних цілей.

"Соціологія" Дра Дністрянського нам незрозуміла: з чого ж власне виникають скупини, коли вони не виникають ані з суспільности, ані через суспільність? Такі чудеса можуть траплятися лише з "юридичними субєктами", які виникають з права. Що право виникає з суспільности, то їм, очевидно, байдуже. Скажім, недавно виникла українська автокефальна православна церква. По клясифікації Дністрянського - це звязок, що виникнув не із суспільности, але через суспільність /а/, те саме і партія соціялістів-революціонерів, соціял-демократів, народніх демократів і інш. Але ще гірше з кооперативами, акційними товариствами, установами і т.д. - це група б, що виникає не із суспільности і не через суспільність. Ми знаємо, що всі і "органічні" і "організаційні" звязки виникають із взаїмочинности людей, тому із суспільности, виникають через людей - тому через суспільність.

Коли ми раніш вказували на спосіб "проріканчя" і "ворожбицтва" в суспільних науках, то ось маємо типовий зразок. Таких зразків безліч, і всі вони виникають з "філософування", а не з досліду фактів, тому нічого спільного не мають з наукою.

Парк і Бурджес вважають, що більшість скупин належать до одного з слідуючих класів /типів/:

а/ родинне /*family groups*/;
б/ мовні скупини /*language groups*/;
в/ місцеві і територіяльні громади /*community*/: І/сусідство, 2/сельська громада, 3/мійська громада;
г/ скупини, що борються /*conflicts groups*/: народности, партії, секти, робітничі організації, банди і т.д.
ґ/ пристосувальні скупини /*accomodation groups*/: класи, касти, професійні спілки, ісповідні скупини.

/R. Park and E. Burgess, Introduction to the sciences of Sociology, 1927, p. 50/.

Самі автори визнають, що їхня клясифікація "*not quite adequate nor wholly logical*", отже відбирають зброю критиці. Вони проводять думку, що перші три класи скупин є п е р в і с т н і, а останні дві пізнішого походження, які могли повстати

і в первістних скупинах, але які звичайно повставали в історії шляхом переваги однієї скупини над другою.

"Типи" /класи/ скупин устансвляються без жадного смислу, напр., родини творять ніби окремий тип в порівнанні з тими, що борються між собою: на якій це підставі? Всякий знає, що й родини борються, навіть воюють /родини Монтеккі і Капулеті в Італії!/. Чому "сусідство" є громадою /community /? Невідомо. Чому класи, касти, релігійні скупини і ін. називаються узгідненими, пристосованими тоді, коли вони таки непримиримо борються? Боротьба класів так очовидна.

І ця класифікація є примітивна.

Ле-Бон подає класифікацію "юрб" /мас, стовпищ/ так:

А. ю р б и г е т е р о г е н н і /р і ж н о р о д н і/:
   І. анонімні, напр.- вулишні юрби, стовповища;
   2. неанонімні - напр., засідання парляменту.

В: г о м о г е н н і ю р б и:
   І. секти /політичні, релігійні і т.д./;
   2. касти /воєнні, попівські і т.д./;
   3. класи /буржуазія, робітництво і т.д./.

/gub. S. Sighele: Psychologie des sectes, Paris, 1898., cm. 42/.

Ледви чи можна затримуватись на цій "класифікації", яка і не повна і логічно суперечна, бути не може.

Ю. Делевський твердить, що складність інтересів і різноманітність структури соціяльних груп означається складністю людських інтересів. Історія, мовляв, проводить перед нами скупини б і о л о г і ч н і /раса, поголівя, вік, родина, нація/, п о л і т и ч н і /держави, корпорації, динарії/, р е л і г і й н і /церква, секти/, е к о н о м і ч н і /класи, професії/, і д е о л о г і ч н і /партії й ін./.

/див. J. Delevsky: Antagonismes sociaux et antagonismes proletariens. Paris. M. Giard. 1924 г. 0-37/. -український переклад Дра М. Мандрики, виданий в Празі, 1928/.

Всі скупини він ділить ще на три типи: е г о ї с т и ч н і, с о л і д а р и с т и ч н і / sympathiques / і з м і ш а н і / mixtes /. Підставою такого відрізнювання є п р и н ц и п и, по яких вони називаються /їх характер/, їх інтереси і здібно-

сти /*Chaque groupe est déterminé par les principes sur il s'érige, son caractère, par ses intérêts et ses aptitudes, cm. 19*/.

Вказуючи на складність структури скупин, автор все ж не вказує, в чім і як треба розуміти ту складність. Згадуючи ще такі єдности, як суспільство, людство, він не говорить і тут про складність /хоч вона і очевидна/. Таких складних скупчень, як міста й села, не згадує. Хоч класифікація Делевського значно докладніша, ніж попередні, все ж в ній переважає не логічна систематизація, а перечислювання емпіричних скупчень людських.

Класифікація Майо-Сміта називає всі скупини к л а с а м и, яких автор вказує три: д е м о к р а т и ч н і класи /поголів'я, вік, родинний стан і стан здоровля/, с о ц і я л ь н і класи /релігія, економічне становище, ступінь освіти, етика поведінки, заняття, суспільне становище /ранг/ і е т н о г р а ф і ч н і класи /різниці расові, красві й національні/ - /див.Майо-Сміт:Статистика и социология,М.1900,ст.12-13/.

Тут проминуто таке явище, як держава, а поставлене таке фіктивне скупчення, як скупини за ступнем здоровля. Як ми раніш вказали, здорові й каліки - скупини фіктивні, тому що таких соціяльних скупин нема. Це статистичні скупини.

З деякого погляду представляє інтерес класифікація проф.Ф.Гіддінґса, подана в його книжці "Основи соціології". Він суспільство поділяє на класи /скупини/: життєві, особисті і соціяльні.

Життєві класи означаються відношенням народин до смертности, тому класи ці такі:

1. клас із високим числом народин і низьким числом смертей /селяни/;
2. клас середньої життєздатности - низька народженість, низька смертність /торгові і професійні мійські групи/;
3. клас малої життєздатности - мало родиться, багато вмірає /бідні робітничі класи міста/

Класи особисті означаються рівнем здібностей і талановитости:

1. клас геніїв і талантів,
2. клас нормально-здібних,
3. клас дефективних /знівечених/

Класи соціяльні означаються рівнем соціяльности і альтруїзму:

1. клас соціяльних,

2.клас не-соціяльних,
3. " псевдо-соціяльних,
4. " проти-соціяльних.

Це основні класи, що є в к о ж н о м у суспільстві, але в розвинутих суспільствах є ще класи другорядні: п о л і т и ч н і /керовничі і підлеглі/, і н д у с т р і я л ь н і /визискувачі і визискувані/, е к о н о м і ч н і /заможні й бідні/./Див. "Основы соціологіи",рос.пер.,2.вид.Москва,1898,ст. 134-137/.

Гіддінґс запевняє, що основні класи є предметом загальної соціології, а другорядні - спеціяльних сусп.наук /основи, ст.134/ і це показує, що він зовсім не уявляє, що говорить нісенітницю. Чому? А тому, що всі його о с н о в н і класи /3 групи їх = 10 класів/ є ніщо інше, як о ц і н о ч н і категорії:добре, середнє, погане здоровля, або висока здібність, середня, зніваченість, або соціяльність і анти-соціяльність - це о ц і н к а в а р т о с т е й, а зовсім не вивчення ознак. Тому всі його "класи" не реальні соціяльні скупини, а мнимі, недійсні.

Т а к уявляти структуру суспільства - це значить мислити н е соціологічно. Таких соціяльно-взаїмочинних скупин, як товариство, чи організація, чи юрба геніїв і талантів в дійсности нема. Люди не гуртуються спеціяльно за прикметами рівня здоровля /*vitality*/ або талановитости /"*personality*"/ або соціяльности - братолюбія /"*sociability*"/.Дехто й коли бачив явище взаїмочинности за ц и м и ознаками, як чинниками гуртування або розпорошення? Ніде цього нема в дійсности.

Оціночно-нормативні категорії, покладені Гіддінґсом в основу його класифікації людських скупин - це метод і не теоретичної і не конкретної соціології, а практично-оціночної части з прикладної /*applied*/ соціології чи соціотехніки /евгеніки і т.ін./ Помимо ерудиції автора з области конкретної соціології - він не вступив у сферу абстрактної соціології, блискучим доказом чого є його дивовижно-наукова "класифікація",виявлена "статистичним" способом думання. Як ілюстрація не-соціологічного думання, "класифікація" Гіддінґса має значіння.... педагогічне: на ній мусять учитись люди розуміти, в чім є ненауковість з соціологічного погляду.

Зовсім з іншої точки погляду роблять класифікацію суспільних скупин автори "Засад Соціології"Франк

В.Блекмар /Blackmar/ і Джон Л.Гіллін /Gillin/, які користуються поняттям "організму", лише як образом для зрозуміння їхнього підходу до справи: до класифікації скупин за ознакою їх головної функції, яку вони виконують в суспільному організмі, організованому на засадах поділу праці. З погляду цих авторів кожна скупина є "органом", що вказує якусь необхідну для життя цілости функцію. "Соціяльна конституція", на їх думку, складається з головних компонентів - органів, що мають на свому обовязку виконувати такі завдання:

I. Органи, що підтримують існування /господарські/: виробничі, добувальні, оброблюючі, транспортові. обмінні;

II. Скупини, що охоронають продовження життя скупин: родини, лікарські товариства, медично-санітарні товариства;

III. Системи комунікаційні /важні для господарських скупин/:

а/Друк і його допомогові засоби - книги, ґазети, часописи і т.д.,

б/Телєфон,

в/Телєграф і радіо,

г/Залізниці, трамваї, автомобілі і т.д.

IV. Скупини культурні: церква, виховні організації, наукові товариства, літературні, естетичні й етичні товариства; соціяльні клюби і товариства; товариства для розваги.

V. Регулятивна і охоронна система:

Міжнародні організації,

Держава: організація законодавна, судова, виконавча, поліція і виховання;

Добровільні: робітничі організації, страхові т-ва, брацтва, пенсійні т-ва, добродійні т-ва і установи, політичні партії.

/див. Fr. W. Blackmar a J. L. Gillin: Základy sociologie" пер. перек. 1929. A-bo. Orbis", стр. 91-92/.

Образ "організму", його органів і функцій переслідував авторів і тому вони не згадали р а с у, п л е м я, н а ц і о н а л ь н і с т ь - це раз, а друге не знають, куди притулити "добровільні" організації. Головне ж: чому тут системи комунікаційні - це ж витвори суспільства і разом його чинники! Ледви можна говорити про скупину "телєфон", "телєграф-радіо".

Отже й ця класифікація є неповна і несистема-

тична.

Доволі цікаву характеристику /не класифікацію/ основних ознак людських скупчень дає проф. Чарлз Еллвуд у згаданій вже своїй книзі „*The Psychology of Human Society*".

Він ділить суспільні скупини передовсім на "природні" /*community*/ і витворені свідомою волею /*interest groups*/, відносячи до п е р ш и х: родину, рідню, сусідство, місто, державу, народ, що виникають спонтанно самі собою, виростають помимо свідомости індивідів, тривало стоять, не розбиваючись, обіймаючи все життя індивідів, що стають членами цих скупин помимо своєї волі; до д р у г и х: партій, секти, професійні спілки, союзи здобувачів, культурні товариства тощо; до цих "*groups*" входять індивіди іноді за ознаками віку, полу, економічного становища. В ці скупини індивіди вступають добровільно, як і виступають по своїй волі. Інакше б можна назвати ці скупчення: з а к р и т і й в і д к р и т і, але к Еллвуд строго не провів різниць і характеристик. І расові /не згадані ним/, і вікові, і полові /згадані в другій категорії!/ скупини є абсолютно-закриті: індивід належить до їх помимо волі, вийти не може. До цього к типу належать і касти. Але всі, згадані Еллвудом в першій категорії скупини, не абсолютно закриті: членом держави, родини, рідні, сусідства, міста /і села!/, народу діти стають помимо волі, але дорослі з їх виступити можуть. Це скупини п р о м і ж н і між закритими і відкритими /останні: вступ і виступ з них є вільний/. Таким чином перша класифікаційна група не повна: опріч закритих і відкритих є ще й... проміжні. Розподіл фактичних скупин поміх цими категоріями у Еллвуда довільний, необоснований, але дві логічні категорії вказані правильно.

Другу лінію поділу скупин Еллвуд установляє таку: скупини первісні і другорядні /*primary and secondary*/, себто: *primary* /родини, сусідство, групи грачів, спочинкові і деякі маси/ - у них всі відносини відбуваються безпосередньо "*face-to-face*", акції і реакції "лице в лице", з тісної дистанції, без посередніх передатчиків, а *secondary* /держава, народ, міста, провінції, а також партії, секти, професії/ - контакт між індивідами посередній, через велику низку проміжних елементів; держава і народ виникли, на думку Еллвуда, мабуть перші - ще в добу варварства /20.000 літ назад/ і підня-

лись над первісними.

Третій поділ:"установлені" /institutional/ і "неустановлені /non - institutional/ владою громади, себ-то з одного боку - родина, власність, держава, церква, школа, з другого - купи, маси, скупини грачів, приятелів /crowds, mobs, play groups, or gangs of friends/, сюди може бути віднесене і сусідство.

Четвертий поділ - скупини хвилеві й постійні /temporary and permanent/, що ясно з самої їх назви. /Див. Ch. Ellwood, Psychology of Human Society, стор.II7-I2I/.

Надаючи найбільшої ваги природнім /"недобровільним"/ скупинам, як оточенню, що перше усуспільнює індивіда, як носієві звичаїв і традицій, як джерелу творення перших ідеалів, Еллвуд одріжняє в них ч о т и р і т и п и в залежности від характеру рушійної сили: перший тип - скупина живе інстинктами /instinctive type/, другий - живе звичаями і традиціями /habitual or customary type/, третій - поділяється так, що менша частина панує над більшою /authoritarian type/ і четвертий - оснований на вихованні з дитинства до рівности /democratic type/./ Ellwood, ст.I38-I40/

Це характеристики розпливчаті. В своїй праці проф.Еллвуд не вказав, які ж власне скупини людські відносяться до кожного типу. Типізація скупин мала б тоді наукове значіння, коли б автор всі можливі природні скупини розподілив між цими чотирьма типами. Оскільки цього не зроблено, то ми можемо вважати вказівку на чотири типи цікавою, але не вичерпливою і неясною, коли б хотіли знати, до якого типу належить родина, рідня, сусідство, народ, місто, держава. Очевидно, лише конкретне вивчення скупин привело б нас до установлення їх типу.

В усякому разі праця Ч.Еллвуда щодо теорії скупини:її будови, її життя й розвитку, з характеристикою основних прикмет скупини, є визначною в соціологічній літературі, про що докладніш годиться говорити при викладі вже самої "матерії" соціології.

Перейдемо до загального огляду спроби класифікації людських колективних єдностей, зробленої в II. т."Allgemeine Sozialergie" проф. Л.фон-Візе. Gebildelehre - так називає фон-Візе другу частину сво-

ій праці про колективні "утвори" /*gebilden*/. Основних груп цих утворів, за фон-Візе, є три:м а с и, г р у п и /скупини/ і а б с т р а к т н і к о л е к т и в и /ст.49/. Але опріч цього поділу, який ми розглянемо в дальшому, проф.Візе подає ще де-який подвійний поділ утворів, корисний для досліду їх, напр.:

а/одріжняти треба ще утвори н е о р г а н і з о в а н і /*loses Regiethngsgebilde*/ і о р г а н і з о в а н і /*organisiertes Gebilde*/, цеб-то такі скупини, в яких функції поділено між членами, неорганізовані ж /це звичайно бувають маси і де-які перехідні форми від мас до скупин/ не мають розподілу функцій між членами;

б/к о р о т к о т р и в а л і /*vorübergehende*/ і в і д н о с н о д о в г о т р и в а л і /*verhältnismässig dauerndes Gebilde*/, ріжниця між якими ясна з їх назви, одначе, в чім і де межа, щоб поділити суспільні скупчення на хвилеві і довготривалі? Товариські спочинки /*die Kneipe das Kaffeehaus*/, полювання /*die Jagd*/, пікнік, *den Tanzboden, den Maskenzug* і т.п. - це все короткотривалі утвори, але в щоденому житті є ще безліч скупчень, що творяться і скоро розтікаються, розпорошуються:засідання, лекції, концерти, театральні вистави, свята, зустрічі, побачення і т.п. В них не твориться звичаїв, традицій, такі короткотривалі утвори не перетворюються в постійні установи /*Institute a Anstalten*/. В протилежність до їх творяться скупчення, що існують довго /партії, товариства, держави і т.п./;

в/п р и р о д н і /*naturliches, naturgegebenes*/ і ш т у ч н і /*künstliches*/ - подібно, як і в Еллвуда; сюди належать скупчення біо-соціяльні, що опріч соціяльного звязку мають ще і біологічний, напр., подружжа, родина, рідня, мати - дитина, батько - дитина, покоління /*Generation*/, брати - сестри /*die Geschwister*/, материнська скупина /*Mutter gruppe*/, парубоцькі і дівоцькі громади /*Männer und Mädchenkamses*/, поголів'я, рід, раса, тотемний союз /*Totemverband*/;

г/н о р м о в а н і і д о б і р н і /*normierte gerevelte und wahlgebilde*/, - це утворені з волі авторитетної сили і регульовані нормами, утворені абстрактними колективами або волею панівних людей - з одного боку, або з другого боку -

скупчення, що виникають спонтанно і живуть з волі своїх учасників; так що хоч іноді на них впливають держава та церква, але вони їх творять, тому "*Wahlgebilde*" - це ті, що твориться волею своїх членів;

г/ п о з и т и в н і і н е г а т и в н і - це ті, що можуть /позитивні/ бути зачислені до інших соціяльних кол або не можуть /негативні/; до цих останніх належать "не-товариші" в протилежність до поняття "товариші"; сюди ж - не здібні до сатисфакцій, виключені і т.п. /див. *Algemeine Sociologie, Teil* II, ст.49-52/.

До цих парно-поділених категорій фон-Візе додає ще вказані Максом Вебером:

д/ о д к р и т і і з а к р и т і /*offene und geschlossene Gruppen*/, означення яких ми подавали раніш. Що ж до скупчень "однородних" і "різнородних", то фон-Візе цей поділ одкидає. Зазначує, але в свою систему не вводить ще "внутрішні" і "зовнішні" скупини, так означувані індивідом, котрий свою скупину вважає за "внутрішню", всі інші - за „зовнішні"; таксамо не включає в свою систему згаданий ним тип у *Catlin'a „like-minded groups* під яким розуміються подібні духом скупчення /*minds actually sympathetic and mutually stimulative*/.

Опріч парно-подільних скупчень автор вказує ще т е р и т о р і я л ь н і скупчення або по-нашому назвати б "земляцтва" - *Siedlungs-gebilden*, є в певному смислі природно-соціяльні утвори: с е л о, м і с т о і к р а й /край - територія/, а також виводні з їх: фільварок /*Landgut*/, Дім і двір, городище і захорона /*Burg i Hütte*/, вулиця, провінція, мійський квартал чи район ——— *Stadtviertel* ———, напр., передмістя, гето, базар/. Важні типи міста, напр. *City*, гармізон, фортеця /ст.52/.

Наресті Візе спиняється над питанням про так зв. "і д е о л о г і ч н і" скупчення, про які йде спір в реалістичній соціології і які основані на релігійних, містичних чи утопістичних фікціях. На думку Візе, ігнорувати ці утвори /*quasi-sozialen gebilden*/ було б помилкою. Тяжко, на думку Візе, провести межу між абстракціями, повними мрій і візій, та чисто ідеологічними скупинами, тому доводиться сумніватись, чи уявлення небесних і пекельних "скупчень" /*Heerscharren*/ належать до тих апе-

рцепцій, що відносяться до людей /людей нашого зовнішнього досвіду/.

Ми означуємо соціяльне, як міжлюдське, а тому уявлення і візії про ангелів, чортів, божества могли б хіба лише брати по-аналогії /антропоморфічно/. Таксамо до "ідеологічних" скупчень Візе вчисляє "той світ" /Jenseits/, царство ангелів, чортів, нави святих, небо і пекло, царство боже, тисячелітнє царство й інш. есхатології, але також і "громаду святих" /communio sanctorum/; далі всі комуністичні або інакше скомпоновані позарелігійні утопії, також "будучу державу" /zukunftsstaat/ і т.п. /ст.53/. На думку Візе "auch Campanellas Sonnenstaat war ein Staat". Різниця лежить в степені діяльного впливу /Wirksamkeit/: держава Мусоліні дуже впливає на життя мільонів - вона є соціяльний /з огляду на оце впливання і реальний/ утвір /ст.53/. Глибока помилка! Ні "держава" Кампанели, ні "держава" /уявна/ Мусоліні не є соціяльною реальністю - реальною є лише ідея держави, як взагалі наша розумова діяльність, власне вона реально впливає на поведінку і долю людей.

Як ми раніш вияснили, то цілком не можливо ставити чистих фікцій /царство боже, пекло і т.п./ поруч з уявно-бажаними образами "будучих скупин": одні з них абсолютні фікції, а другі - можуть стати при певних умовах конкретностями.

Поняття ідеологічних скупин у фон-Візе неправильне: ідеологічними реально-соціяльними скупинами є обєднання л ю д с ь к і, звязані певними системами ідей, а зовсім не ті уявлення скупин-фікцій "в ідеї".

Погляд Візе на ідеологічні скупини не є виключним. Він не одріжняє двох типів фікцій: уявлень фантастичних /небо, рай, пекло, царство боже і т.ін./ про скупини істот н е - л ю д с ь к и х взагалі і не-реальних зокрема від уявлень про скупини л ю д с ь к і, але нереальні /zukunftsstaat, фаланстер, будуча держава, будуча партія, будуче товариство і т.п./. Перших нема й не може бути в дійсности, других нема / і тому вони фікції/, але при певних умовах можуть стати реальністю.

Про перші /скажім "абсолютні фікції"/ багато говорять примітивні народи, низчі кляси цивілізованих суспільств, діти. Їх уяви переповнені такими фі-

кціями /народні казки й міти – це приклад творів про неіснє "життя" абсолютних фікцій, але примітивний люд бере їх серйозно, реалістично, і тому веде себе так, ніби ці фікції реальні: він молиться, кланяється їм, благає і взагалі робить масу вчинків, що свідчать про своєрідний "реалізм" в поняттях про фікції/.

Навпаки у вищих класів цивілізованих суспільств і в інтелігенції переважають уявлення про фікції другого типу /будучі скупини/. Яскраві приклади в українському житті: скупина діячів у Варшаві, Празі, Парижі і інш., що думають ніби є Укр.Народна Республика /УНР/, як держава за кордонами України! Щоб була взаїмочинність того типу, який зветься "державою", то мусіло б бути реальне володіння державною територією і населенням, але ж "УНР" цього не має. Є п а р т і я, що зветься "УНР", але нема такої держави. Коли фон-Візо визнає, що *„Campanellas Sonnenstaat war ein Staat"*, то він мусів би визнати, що "УНР" також є держава. Група українців і визнає себе "державою" під назвою "УНР", що має своє буття... у Варшаві. Так думають і кілька українських "професорів", але це думання не наукове і не соціологічне, а "статистичне": воно уявляє скупину людей, але між ними нема державної взаїмочинности, одначе таку "групу" /але не скупину!/ визнають за "державу".

Ми на прикладі Гіддінгса вже бачили, що можна ціле суспільство уявляти собі, як сукупність фіктивних соціяльних скупин, отже треба признати факт, що думання фікціями є зовсім не виключною прикметою низчих класів примітивних народів, але може бути і в людей з вищою освітою і навіть професорів. Що-більш! Є навіть "наукові" спеціяльности, що досліджують" фікції: вся так звана "теологія" є наукою про фікції, але ця "наука" викладається на університетах. Варт заглянути лише в підручники "небесної соціології", щоб побачити цілу "систему скупин", в які організовані ангели, архангели, святі, преподобні і т.п. зі своїми генералами /"архистратиг Михаїл"/ і ін. адміністративними особами. За "досліди" над такими скупинами учені теологи одержують "докторати" і з серйозним виразом обличчя самі себе називають "ученими", а людська сіра маса їх і приймає за таких. Колеги-професорі з факультету природознавства й математики /"філософічного"/ покірно миряться не тільки з тим, що доктором певної науки може бути біолог, фізіолог, анатом, зоолог, ентомолог, матема-

тик і інш. дослідники реального світу чи його частин, але й "теоретик" фікцій, "дослідник", який нічого не досліджує тому, що такого предмету чи явища в дійсности нема. І ось такий фантаст, що напише дисертацію про небо, пекло, духів, чортів, ангелів і т.п. витвори примітивної психіки, оголошується "доктором", а коли він напише томи про хворі галюцинації, скласифікує їх, опише їх "ознаки", то призначається професором університету, навчає таких же молодих "ученых", видає їм "докторати".

Хто читав етнографічні збірники і досліди фольклору, той знає, що такі "науки" про фікції просто панують в Карпатах, в лісах Волині, Полісся, на Балканах, в лісах Бразилії, Канади і т.п. Щодо знання про всі фіктивні скупини, то треба б визнати за найбільших "докторів" теології, духології і т. п. наших Гуцулів, Поліщуків, балканських пастухів і інш. Послухайте лише викладів Гуцула або Поліщука про не-бесні, лісові, водяні і т.п. "суспільства" з точною систематикою скупин, агрегатів, верств!

Знаходяться й філософи, як згаданий Е.Радль, що "науку" теологію поставить ще на чолі суспільних наук. Шкода, що такий систематик людських скупин, як фон-Візе, не провів досліду над "ідеологічними" скупинами далі, глибше, де б він побачив різницю між скупиною, як реальним явищем, котре ми можемо досліджувати обєктивно, і "скупиною" як нашим уявленням про неї, скупиною "в ідеї" - це раз, а друге, що уявні образи скупин різнучо одріжняються на два типи: с к у п и н и - ф а н т а з м и /небо, пекло і т.п./ і с к у п и н и - п р о є к ц і ї /будуча держава, партія, комуна і т.п./. Власне ці останні і могли б бути названі умовно "ідеологічними", оскільки вони перебувають в стані ідеї, уявлення. Це скупини, про які мислить соціотехнік, котрий хоче їх здійснити, зреалізувати.

Так, лише у м о в н о. Бо на назву ідеологічних мають право тільки р е а л ь н і с к у п и н и л ю д е й з о д н а к о в и м н а п р я м о м д у м о к: наукова "школа" /Марксова, Дарвінова, школа Рікерта, Руська школа субєктивної соціології і т. ін./, "течія", "напрямок" - це і є скупини ідеологічні н е о р г а н і з о в а н і, але вони можуть бути і о р г а н і з о в а н і: Інститут Пастера, Інститут Марксизму, Інститут Шевченка, товариство біологів, Масарикове Соціологічне Т-во, Соці-

ологічний Інститут Сольвея, що розробляє енергетичне розуміння суспільства й баг. ін. Це й є справжні, реальні ідеологічні скупини, завдання яких захищати якусь певну ідею або систему ідей.

Ідеологічних скупин в реальному житті ціле море: особливо в области релігії, політики, мистецтва, науки. Кожна релігійна секта, кожна суспільно-реформаційна партія, кожна наукова школа, кожна мистецько-стильна течія /реалісти, імпресіоністи, футуристи, кубісти і т.п./ є вже разом і ідеологічна скупина /організована чи не організована/. Літературні товариства на Україні "Плуг", "Гарт" "Молода генерація" і інш. - це ідеологічні скупини та ще й організовані, а їх прихильники, поклонники волочаться за ними, як неорганізована "течія". Соціялісти, комуністи, анархісти, синдикалісти, аграрники й ін. - це ідеологічні скупини: організована їх часть злита з партіями, іноді науковими товариствами, а неорганізована - читає їх пресу, голосує за них на виборах і т.п.

Хіба це проф.фон-Візе не ясно? Коли Кампанела, Драгоманів, Маркс, Ленін, Мусоліні чи якийсь український політик уявляє собі будучу "державу", то ми реально маємо до діла не з цією псевдо-скупиною "державою", а лише з і д е є ю її. Що в цім випадку реальне: "держава" чи ідея /уявлення/ її? Розуміється, реальною є тільки і д е я її, і учений соціолог не може класифікувати тих ідеологічних неістнуючих "держав", а лише досліджувати істнуючу дійсність - ідею, цеб-то своєрідний в и т в і р інтелекту.

На дослідах про релігійне життя примітивних народів Дюркгейм виразно показав, що релігія, як система поглядів, є своєрідною інтерпретацією суспільного устрою. Все уявлення про "бога", його оточення, відносини між частинами або скупинами того оточення є ніби відбитком людського суспільного життя. "Царство небесне" дуже подібне до земних монархій, так, що уяви про співжиття духів є проекціями співжиття людей.

Замінивши в де-чім термінологію, ми з релігійної уяви можемо витягти уяву про життя людських скупин. Одначе все релігійне уявлення про якісь скупини не має нічого спільного з наукою, а для нас має значіння лише ідей, як витворів. Ці ідеї можуть бути хибні чи правильні, але вони грають певну ролю

як чинники в поведінці людей. Ідеологічні групи в реальному суспільстві – це зовсім не те, про що говорить проф. фон-Візе.

Вищевказані у проф.фон-Візе ознаки людських скупчень: організованих і неорганізованих, коротко – і довготревалих, природніх і штучних, нормованих і добірних, позитивних і негативних, одкритих і закритих, територіяльних і ідеологічних – служать як критерії при аналізі і характеризуванні суспільних утворів. Ми вже вказали на неясність, а де в чім помилковість, означення ідеологічних скупчень, але опріч того мусимо відкинути й таке означення, як "позитивна" або "негативна" скупина: "позитивна" скупина у фон-Візе така, що її можна означити, як дану, а негативна в протилежність до позитивної не може бути нікуди віднесена, напр., "товариші" /члени даної скупини, тому позитивної/ і "не-товариші" – всі останні, яких Візе називає "негативною скупиною". Це взагалі н е с к у п и н а, а просто якась множність /*Vielheit*/. "Не-товариші" не звязані якоюсь взаїмочинністю, тому це взагалі несоціологічне поняття.

Щодо "нормованих" і "добірних" скупин, то цей поділ подібний до *institutional* і *non-institutional* Еллвуда, себто "установлених" громадою /у Еллвуда/ або "абстрактним колективом" /у фон-Візе/ і не-"установлених", себ-то таких, що виникають спонтанно, волею окремих осіб, а не волею "начальства". Розуміється, є такі й такі скупини, але назвати одні нормованими, а другі добірними – це не характеристично, бо нормується діяльність к о ж н о ї скупини /організованої/ і добір членів одбувається в тих і других до певної міри волею їх самих. Важніще одріжняти закриті, одкриті й проміжні скупини.

Помимо цих зауважень, поділ скупин фон-Візе є добрий. З поданими критеріями проф.фон-Візе розглядає це інший поділ суспільних скупин на 3 головні відділи: маси, групи і абстрактні колективи. Що під цими назвами розуміє фон-Візе?

В основу свого поділу, згідно з загальним поняттям "соціальности" у фон-Візе, він кладе "*die Unterscheidungen der zwischenmenschlichen Distanz*" /*Allg. Soz.* II., ст.20/, але тут треба розуміти не так саму дистанцію між членами соц. утвору, як дистанцію, котру самі члени уявляють собі /"*es handelt*-

sich nicht um die Distanz zwischen den einzelnen Menschen in einem Gebilde, sondern um die Distanz, in der man sich das Gebilde selbst vom Menschen vorstellt", mau-maku, ст. 21/.

Тому за "масу" фон-Візе вважає таку сукупність людей, в котрій одиниці безпосередньо впливають на поведінку всієї сукупности / теж, ст.21 /. Загалом це сукупности неорганізовані.

Цілий 4.розділ II-го т. своєї "Загальної Соціології" присвячує фон-Візе розглядові поняття "маса" /ст.85-126/. Він одкидає як обивательське, так природниче, технічне, юридичне і статистичне поняття маси, силкуючись утворити соціологічне. Одкидає поняття маси, як звичайної множности, збірности людської.

Визнає, що поняття "аморфної маси" є основною ознакою к о ж н о ї маси, тому не може приняти того поняття маси, що обмежене ознакою "аморфности", як окремого роду маси: бо всі маси аморфні.

Відкидає поділ мас, роблений Теодором Гайґером /див. Theodor Geiger :Die Masse und ihre Aktion, Stuttgart, 1926/, який ділить маси на а/активно-діяльні /охоплені почуттям, що їх і рухає/ і б/латентні маси /в спокою/. При тім висловлюється, що маси,хоч і неорганізовані, але вони діють часто під керовництвом спонтанно-зявленого провідника.

Одкидає поділ мас Фройда на а/примітивні, натуральні і б/штучні маси /див. Freud: Massenpsychologie und Ich-Analyse, Leipzig, 1921/, бо в суті річи цей поділ зводиться до поняття активних і латентних мас. Хоч Sighele, Le Bon, Vierkandt, Freud, Vleugels захищають погляд, що маси рухаються тільки інстинктами первобутніх людей і тому примітивні, але Візе з цим не погоджується, бо, напр., сучасна юрба великого міста або революційна юрба реагує зовсім не примітивно /теж, ст.91/.

Поділ мас В.Зомбарта /див. його: Der proletarische Sozialismus, 2 Bände, Jena, 1924/ на д и н а м і ч н і /хоробливо подразнені діяльні/ і с т а т и ч н і /натуральні, спокійні/ також не задовольняє вже тому, що його терміни є лише формально-іншими, ніж терміни Гайґера /активні, латентні/. Не можна приняти і другий поділ мас у Зомбарта /за змістом:статичні, культурні, психологічні і соціологічні маси/ тому, що маса взагалі є соціологічним поняттям - раз, отже "соціологічні маси" не можуть бути

лише одним з родів мас - два. Так само загальновживані вирази нашого часу " пролетарські маси", "революційні маси" вимагають розяснення: з ними ототожнюється поняття або к л а с у або явища р е в о л ю ц і ї, а це хіба "маси".

Фон-Візе переходить до дефініції маси і передовсім ставить питання про ріжницю між с т о в п и щ е м /Menge/ і м а с о ю /Masse/.

„die Menge ist kein soziales Gebilde, Sondern nur eine Häufung von Personen, zwischen denen Beziehungen bestehen, die jedoch diese Personenvielheit nicht zu einer Einheit gestalten."

/тех, ст.96/. На чім опирається це твердження, що стовпище не є соціяльним утвором, а лише простим скупченням осіб, між якими, хоч і є якісь відносини, але вони це становище в єдність не обертають.

Для утворення "маси", як соціяльного явища, треба, на думку Vleugels'а: а/щоб люде знаходились в одному місці в один час і б/щоб їх воля була направлена в одному напрямі /фон-Візе подає з Begriff der Masse/. Коли в люде, напр., ідуть по вулиці, співають гімн, або плещуть у долоні в театрі, то кожний з них виявляє лише свій особистий стан але між ними нема взаємочинности. За прикладом Vleugels'а стовповище в парку проходжується, розважається, але воно не є соціяльною масою, одначе якийсь випадок може обернути їх із становища, звичайної множности в соціяльну єдність, напр., коли буде оповіщено владою, що парк замикається: зразу люде загомонять, загомонять, перезиваються, перемовляються, збираються протестувати, незадоволення охоплює всіх "маса" формується. З множности, зі стовповища утворюється скупина взаїмочинних людей соціяльна єдність /фон-Візе, с.97/. початковій стадії соціяльна маса, як правило, є без провідництва. Єдність тут виявляється в загальному афекті, що кидає людей до якоїсь чинности. Але в момент високого напруження якась одиниця або й кілька щось починають діяти - це вже й є початок утворення квазі-провідництва. Постановка мети і акції звязана з утворенням проводу.

Стовповище перетворюється в соц.масу, маса може бути к е р о в а н а і н е к е р о в а н а, вона може розпуститись знов у стовпище, коли керовництво заникає, але може перетворитись у скупину /в "групу" за фон-Візе/, коли установлюється одна

мета і розподіляються функції – твориться о р г а н і з а ц і я маса стає "групою". Одначе треба одріжняти: коли в масі відокремилась лише о д н а функція провідництва, то це ще не перетворює масу в групу:"*Zusammenhang: Führer und Geführte ist noch keine Organisation*", бо наявність одного провідника ще не свідчить про поділ функцій. При цім "одиниці, ведені в масі, ще нечують себе носіями певних завдань, що випливають з поділу праці: вони себе ще не доповнюють взаїмно /там-таки, ст. 98/.

Вияснивши це, фон-Візе переходить до означення двох типів соціяльних мас:"конкретних" і "абстрактних". Конкретними він називає активні, діючі маси, які ми бачимо просто /"*Wir nennen diese "aktuelle" Masse die wahrnehmbare oder konkrete Masse*", ст.98/. Оскільки поділ всіх суспільних скупчень на маси, групи і абстрактні колєктиви фон-Візе опирає на зростаючій "абстрактности" в смислі збільшення зникання конкретности, зовнішньої сприйнятливости /*im Sinne eines wachsenden Schwindens äusserer Wahrnehmbarkeit*/, то він послідовно розвиває думку, що "*die Masse ist wahrnehmbarer als die Gruppe*" /ст.98/, також і процеси, що відбуваються в масі, більш очевидні /*wahrnehmbarer*/ вже задля їх короткого тривання, а до того ж і задля швидчого темпу їх перебігу та зростаючого ритму /ст.99/. А з цього він виводить, що протилежністю конкретних мас будуть "абстрактні", себто "абстрактною масою є суспільний неорганізований утвір, що існує неозначено-довго, іноді протягом кількох генерацій, при чім це існування не може бути виведене з коротких, швидкоминучих психологічних явищ" /ст.99/. Як творить керована конкретна маса п е р е х і д від безпровідної маси до групи, так і абстрактна /"латентна"/ маса творить перехід від конкретної маси до абстрактного колєктиву. "Публика", "вищий світ", одвідувачі спортових майданів, читачі газет і т.п. – абстрактні маси, як своєрідні уявлення єдностей "субєктивних субстанцій", які є лише змістами нашої свідомости, а не реальностями. Таке розуміння соціяльних мас у фон-Візе.

Тепер погляньмо, що він уявляє під "групами".

"Групи – утвори другої потенції усуспільнення, які у взаїмній грі індивідуальних відносин доходять до власної організації, яка предписує одиницям їх

діяльність" - так означує групу фон-Візе /ст.21/.

Групи він ділить так:

<u>За обсягом важности:</u>

I. Т и п о в і п а р и: /полові, вікові, товариські пари/

А. Полові пари: любовні пари і подружжа;

Б. Вікові пари: група батько - син,
" батько - дочка,
" мати - дочка,
" мати - син,
" батьки,
" брати і сестри
загальніше: дорослі і діти;

В. Приятельські пари;

2. А т и п о в і п а р и: високопоставлені і підвладні, вихователі і вихованці, учитель - учень, господарські пари /майстер - учень, майстер - підмайстер, шеф - служачий, наставник і підлеглий/.

3. Т р і й ц і /dreigliedrigen Gruppen/

4. Малі групи /від 4-5 осіб і вище/

5. Великі групи.

Автор подає дещо цікавого й нового щодо пар і анти-пар /солідарних і антагоністичних/, а також вказує на очевидну важність комбінацій 3-членних груп.

Далі він одріжняє між скупинами, як і взагалі соц. утворами, природні і штучні, а також нормовані й добірні /normierte und Wahlgruppen/ та мішані з цих обох типів. Вважає за неприложиму до скупин характеристику так зв. чистих і неорганізованих утворів, бо "група у властивому розумінні є завжди організована" /там-таки, ст.55/. До груп ще може бути приложене поняття відносно короткотривалих і довготривалих, але пізнавча вартість цього розподілу, на думку фон-Візе, мала /"doch ist der Erklärungswert dieser Scheidung gering", там-таки, ст.55/.

Цей погляд показує лише невисокий рівень думання в соціологічній области: коли в точних науках категорія часу є одним з основних пізнавчих принци-

пів, то чому в пізнанні суспільних явищ має бути інакше? Ще методи пізнання суспільних явищ слабі, ще нема способу міряти час акцій і реакцій між людьми, тому й нема вимірів впливу людини на людину, але говорити, що пізнавча вартість довшої чи коротчої тривалости скупини в часі є невелика - це значить виявляти ще слабе уявлення дослідчих завдань у соціяльній области. Коли б соціологи вказали, а статистики чи соціотехніки здійснили б виміри часу в явищі взаїмочинности, то це була б революція в так зв. суспільних "науках".

Що таке "абстрактні колєктиви"?

Оскільки в основу поділу суспільних утворів автор поклав засаду тривання /*Dauer*/ і абстрактности, то його абстрактні колєктиви є довготривалі /навіть "*quasi-ewig*"/ утвори, в яких є велика дистанція між емпіричною людиною і членом того колєктива. Ще в I.томі своєї праці автор дає означення абстрактного колєктиву:

"*die abstrakten Kollektiva erscheinen den Menschen, die sie denken, fühlen oder wollen, als überpersönliche, von Einzelmenschen relativ unabhängige Gebilde*" [n.I., cm.24]

Коли абстрактні колєктиви здаються людям, які про них думають, їх відчувають чи бажають, як понад-особисті /*überpersönliche*/ і від окремих людей релятивно незалежні, то дозволено буде спитати автора: в чім суть його "абстрактних" колєктивів і як він розуміє цю "абстрактність"? "Філософський" спосіб викладу, безмежне розчленування понять, плутанина, розширювання, обмежування - все це заносить суто-німецькою філософською спекуляцією і лише втомлює читача, а не пояснює йому суті діла.

Ми всю оту "*überpersönlichkeit*" розуміємо так:

а/в соціяльних масах, як неорганізованих скупинах, м е т у поведінки кожного члена установлює сам член, він же і старається досягнути її своїми з а с о б а м и;

б/в скупинах, як організованих соц.утворах, становище члена інакше: він приймає участь в означенні м е т и, для якої існує скупина, добровільно вступає в неї, але через поділ праці в скупині і витворення керовничого органу свобода поведінки, вибору з а с о б і в є обмежена; отже фон-Візе сказав би: "абстрактність" тут більша, бо є щось "понад-

особове", що обмежує свободу поведінки індивіда;

в/нарешті в "абстрактних" колективах і м е т у і з а с о б и означує керовничий центр, але не член скупини, тому тут індивід цілком обмежений.

Візе вказує на державу і церкву, як на типові абстрактні колективи і то за найтиповіший вважає церкву. "Абстрактність" цих суспільних утворів у тім, що "überpersonell" провід /папа, синод, рада/ означує однобічно для індивіда все: його "світогляд", його думки і вчинки. Свою мету "церква" означає як? Виключно волею керовчого центру, а вірующе "стадо" мусить приймати це без протесту, без "мимрення", мусить виконувати всі обовязки і підлягати повному контролеві проводу, навіть приходити сповідатись про свої гріхи, довершені не то що ділами, але навіть "в думках". Становище індивіда в такій скупині - н е в о л я, але "абстрактний колектив" /себто диктаторський провід/ старається виховати підлеглого раба так, щоб цей раб почував себе добре, щоб такі "абстрактні" видиви вважав за своє добро і за вибрані добровільно, щоб свої повинности виконував "добровільно, але обовязково".

Типовими абстрактними колективами тепер треба вважати католицьку церкву на чолі з папою, японську імперію на чолі з "сином сонця" і комуністичну партію на чолі з більшим чи меншим "леніним". Навіть не всі держави підійдуть під оту характеристику "абстрактного", "понад-особового" колектива, в якому індивід не "релятивно-незалежний", а максимально-залежний від диктаторського центру. Отже це не "абстрактні", а а в т о р и т а р н і колективи. В цім вся суть того, що плутає фон-Візе.

Погляньмо на його класифікацію "абстрактних" колективів.

Передовсім він вказує, що є абстрактні колективи п р и р о д н і і м и т у ч н і, о р г а н і з о в а н і і н е о р г а н і з о в а н і, н о р м о в а н і і д о б і р н і /хоч "die Möglichkeit, frei zu wählen, ist für Einzelmensch gegenüber Kollektivgrossen beschränkt", так-таки ст. 56/, д о в г о т р и в а л і /"Dauer ist stets ihr Merkmal"/, але опріч цих поділів вводиться ще один: abstrakte Kollektiva erster Ordnung und solche zweiter Ordnung /ст.56/, себто колективи

першого і другого порядку. Оці колєктиви "другого порядку" оперті на "абстрактність" меншої степені і мають відносно колєктивів першого порядку тільки функціональний /службовий характер/.

Після цього ми можемо написати схему поділу "абстрактних колєктивів" фон-Візе:

Колєктиви першого порядку:

A. 1. Родина /в найширшому розумінні: з родом, кланом, племенем і т.п./.
2. Народ /і Нація/.
3. Людство.

/це так звані у Візе "біо-соціяльні" колєктиви, а всі слідуючі - "чисто-соціяльні"/.

B. Держава.
C. Церква /в найширшому смислі/.
D. Стан / *Stand* /.
E. Клас.
F. Господарство.
G. Абстрактні колєктиви духового життя:
1. Мистецтва.
2. Науки.

Головніші *(wesentliche)* абстрактні колєктиви другого порядку:

A. Військо і Флот /в функціональному відношенню до держави/.
B. Індустрія і Техніка /в функціональному відношен. до господарства/.
C. Інші господарські колєктиви /як сільське господарство, тірництво, тощо/.
D. Партія /в функціональному відношенні в першу чергу до держави, але також і до інших колєктивів першого порядку/.
E. Школа /для Родини, Народу, Держави, Церкви, духового життя/.
F. Громада - *Gemeinde* /для народу і людства/.
G. Культурне коло - *Kulturkreis* /для народу і людства/.
H. Професія - *Berufsgebilde* /для стану, народу, держави/.

Перехідні форми *Grenzgebilden* котрі почасти відносяться до абстрактних колєктивів, почасти до установ /*Anstalten*/ та системів - треба вважати:

A. Юстиція і Адміністрація *Verwaltung*

B.Заможність /*Geldmacht* - буквально "грошева сила"/.
C. *Bildungsmacht*.
D.Спорт.
E.Преса.
F.Театр.
G.Культура і цивілізація.

З-поміж "перехідних форм", що в розвинутій стадії представляють мішанину з груп і корпорацій, а також функціональну /службову/ залежність до певних абстрактних колективів, Візе називає:

A.Академії, Університети, факультети.
B.Господарські підприємства /напр.фабрики/.
C.Тюрми /всіх родів/.
D.Монастирь.
E.Духовний Орден.
F.Санаторії і лікарні.

/див. *L. von Wiese: Allgemeine Sozilogie, II. m., стр. 56, 57, 58*/.

Що на це все можна сказати?

Перш над усе, що всі людські колективи, оскільки вони складаються справді з реальних, живих людей, є не абстрактні, а реальні.

Друге - пригадати нашу дефініцію реальних людських скупчень, в яких є реальні люде і їх реальні взаїмочинности, в протилежність до безмежного числа означуваних статистиками "груп", що складаються з людей, з одиниць, але не взаїмочинних /брюнети, каліки, 2хлітні і т.п./.

Таксамо згадати треба нашу дефініцію "соціяльних" фікцій. Після цього не тяжко буде побачити, що вся схема проф.фон-Візе є плід не соціології, а спекулятивної "філософії", теб-то не науки.

Соціологія є наукою про людську взаїмочинність, а матеріяльно-предметно взявши - про людські суспільні скупини, їх діяльність, чинники цієї діяльности і результати її. А тому можна зрозуміти, що й родина, і народ, і нація, і держава, і церква, і стан, і клас - якісь суспільні скупини. Що таке господарство? Це передовсім сполучення людей, знарядь продукції, матеріялів, засобів. Отже - це к о н г л о м е р а т, зложений з людей, мертвих і живих, сил /людських, тваринних, механічних/, матеріялів, землі і т.п. Хіба це с о ц і я л ь н и й к о л е к т и в? Це в и т в і р суспільного процесу, але

це ніякий не к о л е к т и в у розумінні соціологічному. Це просто "купа" різнородних елементів. Чому це колектив та ще й "абстрактний"? Це р е а л ь н е сполучення. Чому воно попало в перший розряд абстрактних соціяльних колективів - цього не виявнить вся німецька філософія.

Таксамо і "абстрактні колективи духового життя": мистецтва й науки. Коли ми читаємо слово "колективи", то нам уявляються люде, скупчені якимсь способом і взаїмочинні, а тому ми мали право сподіватись, що фон-Візе й напише "мистецькі колективи", "наукові колективи", але він пише: *der Künste, der Wissenschaften*, цебто мистецтв, наук /другий відмінок/. Дозвольте: "мистецтво" - який це колектив? Це може бути не колектив, а колекція мистецьких т в о р і в. Це є певний рід діяльности. Цю діяльність можна вести колективно, гуртом і тоді цей "мистецький колектив" є людська скупина, яку й треба так називати, але слово "мистецтво" не значить "мистецький колектив", а виключно діяльний процес або збір предметів.

А німецький учений без жадної резерви зачислює "господарство", "мистецтво", "науку" в соціяльні колективи. Щодо колективів другого порядку, то й тут дивовижна мішанина: військо, флот, партія, школа, громада, професія - це людські скупини, але чому між їх попадає такий обєкт, як "індустрія", "техніка" сільське господарство, гірництво і т.п., культурне коло. Хіба це соціяльні колективи, взаїмочинні скупини?

Так стоїть у Візе з класифікацією абстрактних колективів першого порядку. Щодо "другого порядку", то тут таксамо.

Військо і флот - організації з людей, але що таке індустрія і техніка? Чи це є людські взаїмочинні колективи? Ні, це окремі роди діяльности, отже п р о ц е с и, а не скупини. Скупини індустріяльні є також: товариства промисловців, робітників, службовців, підприємства, бюра, канцелярії, комітети і т.д., але їх то й треба показати, схарактеризувати і науково пояснити їх різноманітну діяльність, тощо.

"Техніка" - який це колектив? Навіть у простому слововживанні відомо, що це якась діяльність, або скупчення знарядь праці, способи праці, але це поняття в и т в о р у людської праці! Цей витвір є чинником людської поведінки, як світло, тепло,

ґрунт, вода і т.д., але як можна техніку називати "колективом"? Не інакше хіба, як м е т а ф о р и ч н о: що під назвою "техніки" треба розуміти якісь людські скупини. Тесаме відноситься й до понять сільського господарства, гірництва і т.д. - взагалі до ріжних п р о ц е с і в.

"*Kulturkreis*" таксамо не соціологічне поняття. Л.фон-Візе ще говорить про "перехідні форми", між якими накопичує і "встицію" і "адміністрацію" і "*Geldmacht*" і "*Bildungsmacht*" і спорт, і преса, і театр, і культура з цивілізацією. А поміж ними ще й всякі школи, підприємства, тюрми, манастирі, духовні ордени, санаторії і лікарні, які в його не заслуговують на назву "абстрактних колективів", хоч є справжніми, реальними колективами, лише фон-Візе не може класифікаційно з ними справитись. Він сам вказує, що держава, держава - колективи організовані, але класи, стани, "*Kulturkreise*", "*Bildungsmacht*", "*Geldmacht*" - неорганізовані, не мають розподілу праці. Але чому й ті і другі є один рід "абстрактних колективів"? Незрозуміло.

Очевидно, тут ми не знайдемо відповіді, оскільки вся справа з соціяльними утворами є нелюдською: "*wir glauben*" - пише фон-Візе и розділі про людину і соціяльні утвори, -

„Die socialen Gebilde, menschlichen Institutionen und Systeme sind in ihrer metaphysischen Bedeutung und in ihrem Sollcharakter Versuche der Menschen, Gott zu dienen"
[Allg. Soc., II. T. ст. 79].

Оскільки він вірить, що все, що живе на цьому світі, підпорядковане божому приказові, по якому вона мусить служити вищим силам, що досягають до бога, то таксамо, на його думку, людські утвори, інституції, системи в своєму "метафоричному" значінні і в своєму "повинностному" / *soll* - повинен!./ характері є спробою служити богові.

А з того й поважні наслідки для науки: науку про людину він починає з *Apriori* яке теоретично довести не можна /"*das nicht begrifflich beweisbar ist*"/. Тобто: тут науці нема чого робити, ос-

кільки в божественій справі є неминучі таємниці, яких ми опанувати не можемо. Навдивовижу, до тих таємниць належать, мабуть, і засади наукової класифікації, які не даються в руки при розгляді суспільних утворів.

Грандіозне підприємство упорядкування суспільних утворів на тій теорії "соціального", яку розвиває фон-Візе, не може бути визнане за успішне хоч би в обмеженому розмірі: помимо окремих зауважень, вся система Візе падає. Імаси, і скупини, як дві протилежности неорганізованих і організованих скупчень, покрити дахом "абстрактних колективів" не можна, оскільки поняття по змісту /неорганізованість і організованість/ є антитетичні, а тому церкву й державу, авторитарні організації, вмістити в о д и н р і д явищ з розпливчатими масами та ще й переважно фікціями не вдасться засадничо.

Обернемось до найбільш вдалої, на нашу думку, спроби класифікувати суспільні скупчення, зроблені проф.П.Сорокіним в його "Системі Соціології" /I-II.т.т./. Передумовою соціологічного аналізу населення проф.Сорокін вважає розуміння, на які частини розпадається населення. Примітивне думання вважає, що всяке населення просто розпадається на індивідів, бо суспільство, мовляв, складається тільки з індивідів. Тимчасом неозброєним оком видно, що населення розподається на одиниці, які загально назвемо "скупченнями", а вже ці різні скупчення розпадаються на індивідів. "Суспільство" і "особистість" - таке любиме протиставлення, яке роблять люди, що не займались дослідом "суспільства". Дійсність показує, що індивід належить передовсім до якоїсь скупини і то не одної, а до багатьох і різних по своєму характеру.

Тому від науки про індивіда переходимо до науки про скупчення. Як їх пізнавати?

Український соціолог Б.Кістяківський у своїй праці "*Gesellschaft und Einzelwesen*" /Берлін, 1899, ст.130 і д./ одріжнає передовсім колективи дійсні /*Kollektivding* / і колективи, як поняття /*kollektivbegriff* /, руський статистик проф. А.Чупров /"Очерки по теорії статистики"/ одріжнає реальні і "мнимі" сукупности. Цей поділ приймає П. Сорокін /Система Социологии, т.II., ст.16-19/. Ми вже наводили пояснення цих понять, але мусимо ще раз

підкреслити, що критикою "мнимих" або статистичних груп не можна обмежитись. І статистичні "групування" матеріялів, фактів дуже корисні для практичних цілей, але треба зазначити ясно, що більшість статистичних груп не мають нічого спільного з поняттям суспільного скупчення. "Група дітей, віком до 6 місяців" не є ніяка суспільна скупина, бо ці діти жадною взаїмочинністю не звязані.

Реальні колєктивні єдности П.Сорокін поділяє на три роди: елєментарна колєктивна єдність /або скупина/, кумулятивна колєктивна єдність і складний соціяльний агрегат /населення/.

"Под элементарным или простым коллективным единством - пише проф.Сорокін - я понимаю реальную, а не мнимую совокупность лиц, об'единенных в одно взаимодействующее целое каким либо одним признаком, достаточно ясным и определенным, не сводимым на другие признаки. ...Под кумулятивной социальной группой я понимаю своюкупность взаимодействующих лиц, связанных в одно взаимодействующее целое не одним, а двумя, тремя или рядом сходных элементарных признаков".

/див.Проф.П.Сорокин:Система Социологии,т.II.,ст.58/.

"Что касается, наконец, сложного аггрегата, то он представляет из себя соединение лиц, заключающее в себе два или большее число различных элементарных коллективных единств, или большее число различных кумулятивных групп, или и элементарные и кумулятивные коллективные единства".

/Там-таки,ст.59/.

Населення в цілому також складний соціяльний агрегат.

Таким чином схематично поділ скупчень у проф. Сорокіна такий:

Реальні соціяльні колєктиви { елєментарні скупини, кумулятивні скупини, складні сусп.агрегати

В свою чергу елєментарне гуртування відбувається по таких лініях: 1/расовій, 2/половій, 3/віковій, 4/родинній, 5/державній, 6/мовній, 7/професійній, 8/маєтковій /заможність чи бідність/, 9/правовій /привілейованість чи обмеженість в правах/,

10/територіяльній, 11/релігійній, 12/партійно-політичній і 13/психо-ідеологічній /там-таки,ст.76/. Відповідно цим лініям гуртування утворюються й суспільні скупини.

При розгляді елементарних скупин проф.Сорокін доходить до поділу їх ще на:

з а к р и т і /расові,полові,вікові/;
в і д к р и т і /партія,ріжні психо-ідеологічні скупини/;
п р о м і ж н і /родина,держава,мовна скупина,професійна,маєткова, територіяльна,релігійна, правова/.

/див.там-таки,ст.79-85/

Опріч того прф.Сорокін визнає прості скупини о р г а н і з о в а н і і н е о р г а н і з о в а н і /ст.50/. Що з себе представляють складні /кумулятивні/ скупини? Означення їх звучить просто, що це скупини, в яких індивіди звязані кількома /двома й більше/ прикметами. Приклад:скупина під назвою "Український Жіночий Союз" є подвійно кумулятивна, бо індивідів обєднують дві прикмети - окремий пол і мова; "Український Жіночий Союз в Галичині" - потрійно-кумулятивна /пол,мова,територія/, "Український Союз Жінок з вищою освітою в Галичині" - почвірно-кумулятивна /пол,мова,територія,рівень освіти/.

Кумуляцію скупини автор розуміє, як гуртування індивідів в типові скупчення на основі кількох прикмет. Оскільки "поліморфізм" індивідів великий, то й прикмет безчислено багато й тому сполучення прикмет можуть бути дуже ріжноманітні і своєрідно-характерні, як то видно хоч-би з класифікації скупин кумулятивних далі.

Підставами для цієї класифікації автор бере:

а/число кумуляційних прикмет:подвійно-кумулятивні, по-трійно, по-чвірно і т.д.

б/характер кумуляції:державна+релігійна, партійно+професійна, або партійно+мовна /національна/,расово+правнообмежена і т.д.

в/спосіб кумуляції:скупини закриті, відкриті і проміжні, нормально-споріднені і ненормально-неспоріднені, антагоністичні і солідаристичні, типові й нетипові, могучі й немогучі /див. „Сис. Соціол." т.II,с.238 і далі/.

Типовими для нашої доби проф.Сорокін вважає складні /кумулятивні/ скупини:н а ц і ю /мова+тери-

торія+державність/ і к л а с /професія+рівень заможности+рівень прав/, адля Індії - к а с т у /закриту солідарну,спадкову складну кумулятивну скупину з багатьма прикметами:і мовна, і релігійна,і професійна, і правна і ін. - аж 7 прикмет!/.

Розкриття природи кумулятивних скупин і блискучий їх аналіз становить справжній здобуток науки про суспільство і підняття методів структурального аналізу на значну висоту в порівнанні з попередніми. Це дійсна заслуга проф.Сорокіна перед наукою.

Щодо складних суспільних агрегатів, то під ними, як ми бачили, проф.Сорокін розуміє с п о л у ч е н н я елементарних і кумулятивних скупин, розклад якого показує, що воно складається або з двох і більше елементарних скупин, або з двох і більше кумулятивних або з тих і других разом /див. ст.59, а також розділ IV.,присвячений аналізові населення, як складного соц.агрегату на ст.307-346/.

Головне питання, яке заняло автора при підході його до складних суспільних агрегатів - це питання про систематику і класифікацію їх. Вся трудність цього питання в тім, що до теперішньої доби наука не установила, як ми бачимо по наведених раніш прикладах, природи соціяльного явища і не перевела докладного аналізу суспільної структури. Коли ця аналітична праця не зроблена, не завершена, то як дати систематику суспільств? За якими прикметами систематизувати і класифікувати? Не можна ж установлювати класи понять і їх системи там, де не пророблено дослідного аналізу! Коли люди беруться класифікувати нерозкладені конгломерати, цебто збиті в купу різні обєкти з багатьома різними прикметами, то можна заздалегідь сказати, що така "класифікація" не буде мати жадної наукової вартости:вона буде штучною, а не натуральною; буде поверховою, одностороннею, "емпіричною", а не аналітично-науковою. Це й видно на тому перегляді класифікацій суспільств, який проробив проф.Сорокін. Як і треба було сподіватись, таких класифікацій безліч! Сорокін збірає багато "теорій" до кількох груп і по черзі розбиває їх:

I.В першу чергу збирає т у м а н н о-н е я с н і "теорії", вроді поділу суспільств на "дикі" і "цивілізовані", "історичні і неісторичні" і т.п. В цих розподілах нема головного - засади, за якою діляться народи чи суспільства:що таке "дикість",

"цивілізованість", "історичність", "неісторичність". Це не установлено, а тому такі розподіли нічого не варті.

2.Друга група теорій класифікації суспільств - м т у ч н і, напр., Кост *Principes d'une sociologie objective, 1899.р.* / поділяє народи за густиною населення і % відношення міського населення до іншого /сільського/: що більша густина і що більший % міського населення, тим вищий народ і тим дужчий. Дійсність цілком суперечить цьому. Також і теорія Фульє, що ділить суспільства після гармонічности відношення цілости до частини, себто суспільства до індивіда. Туман і "філософія". І поділ Л.Ворда по "стадіях розвитку" безпідставний і темний.

3.Третя група класифікацій виходить з характеру і інтензивности е к о н о м і ч н о г о життя. Критику цих класифікацій, зроблену Штейнмецем, Туган-Барановським доповнює Сорокін і вказує на безчислені варіяції в розподілах суспільств, напр., Л і с т класифікує їх за способами здобування засобів для прожитку /"охотницько-рибальське", пастуше, хліборобське, індустріяльне"/, Г і л ь д е б р а н д т за системами господарства /натуральне, громове, кредитне/, К.Б ю х е р за довжиною шляху товару від виробця до споживача /хатнє, міське, національне/, Г р о с с е в основу розподілу суспільств бере... "форми родини відповідно господарському становищу скупин"/низчі і вищі рибалки й мисливці, пастухи-номадні, низчі і вищі хлібороби/ і т.д. Це однобічні класифікації, часто не відповідають дійсности. "Суспільство" включає в себе не тільки економічне життя, але й політичне, культурне, популяційне /розмноження/, тощо. Коли ми собак класифікуємо за маєтю, то в одній групі у нас будуть чорні таксі, вівчарки, водолази. Вище стоять класифікації, в яких подається спроба увязати економіку з політикою /Гобгауз, Гвиллер і ін./, але без структурного аналізу не вдасться зробити ці увязки.

4.В четвертій групі класифікацій /змішані/ подаються класифікації за кількома прикметами, напр. класифікації Ле-Пле, Сутерленда, Фіркандта, Вундта, Штейнмеца, Конта й інш.

5.До пятої групи належуться класифікації за етнографічним спорідненням, з поділом на області й зони культури /Фробеніус, Л.Мечніков, Ратцель і взагалі всякі "етнологи" з їх "культуркрайзами"/.

Можна б наводити "класифікації суспільств" істориків, державознавців, юристів, які будуть більше звертати увагу на політичну сторону організації, ділитимуть на "республики" і "монархії", олігархії, демократії і т.д.

Але всі ці "класифікації" основані на "дедукціях", на "прикладах", на "сторонах", але не на вивченні реальних суспільних структур і тому цілком ігнорують будову суспільств. Опріч того, ці класифікації складаються без найменшого уявлення логічної структури соціяльного явища.

Проф.Сорокін, переглянувши пять типів класифікації, приходить до висновку, що

> "После всего сказанного выше нет надобности подробно критиковать такие теории. Мы видели, что цивилизация и культура понятия неопределенные. Чтобы данные теории могли претендовать хоть на какую бы то ни было определенность, они должны были бы указать: какие же именно признаки культури они берут для сравнения: язык-ли? религию-ли? право-ли? или экономический уклад? или материальную культуру? или род занятий? или интелектуальный уровень? А если несколько признаков сразу, то какие именно? На все наши законные вопросы мы ответа не имеем".
>
> /Система Социологии, т.II, ст.328/

Разом із тим він вказує в усих спробах класифікації брак морфологічних класифікацій суспільств, класифікацій, в яких були б спроби одріжняти скупини п о ї х б у д о в і.

Чому це сталось? На думку Сорокіна тому, що й досі в працях соціологів не утворено с о ц і я л ь н о ї с т а т и к и. "Соціологи навіть не знали /опріч органичників, які бавилися забавними аналогіями/, що власне треба розуміти під будовою суспільства, як підійти до морфологічного й анатомічного вивчення скупини, як анатомувати чи розкладати складні соціяльні тіла на елєменти і т.д." /ст. 330/, а з цього випливає й занедбання "анатомо-морфологічних" прикмет при систематиці суспільних скупин.

Подібно, як в хемії, ботаниці, зоології, де систематика складних тіл і організмів будується на

анатомо-морфологічному ґрунті, проф. Сорокін пропонує так само класифікувати суспільні явища відповідно їх структурі.

Вказуючи, що з усіх спроб класифікацій суспільств за анатомо-морфологічним принципом є в літературі лише дві - Спенсера і Дюркгейма, що ввели правильну засаду поділу суспільств на п р о с т і і с к л а д н і, але не зуміли дати ясної характеристики понять простої і складної будови й тому їх класифікації у здійсненні треба признати й однобічними і невдалими, Сорокін намічає засади, на яких можна і треба утворити цю класифікацію. Щоб збудувати класифікацію, яка б відбила в собі всю повноту ознак складного суспільного агрегату, Сорокін вимагає, щоб класифікація 1/точно вказала ознаки будови його, 2/якими способом можна і треба на підставі цих ознак систематизувати і класифікувати суспільства і 3/чому таку класифікацію треба вважати за необхідну, зручну й науково-важну /ст. 338/.

Відповідаючи на першу вимогу, він каже, що

> "склад і будова всякого населення, як складного агрегату, буде означено тоді, коли дослідом буде установлено: 1/на які елементарні групування воно розпадається і яке кожне з них є in conkreto, 2/які кумулятивні скупини в ніім є: а/подвійні, потрійні, почвірні і т. д. і які іменно, в/які з них є кумуляції нормальні і які ненормальні, с/які з кумуляцій солідарні і які антагоністичні, d/які з їх одкриті і які закриті, е/які з їх типові, f/які з них найбільш дужі" /ст. 338/.

Коли дослідник точно схарактеризує зміст кожної елементарної і складної скупини, коли простежить анатомію й ф і з і о л о г і ю скупини, то такий аналіз до глибин проніже скупину й дасть нам її характеристику в кількох формулах.

Друга вимога: як укласти систематику соціяльних скупин? Задача ця полягає в тім, щоб складні соц. агрегати відповідно їх спільних чи подібних ознак зводити в одну групу, дбаючи передовсім про типові прості і складні скупини, відповідно природі, числу, характеру сполучання.

Сорокін показує на прикладі, як це слід робити. Скажім, ми дослідили 50 складних агрегатів. Поділимо їх перш за все за типовістю кумулятивних скупин: виявляється, що в половині цих агрегатів типова кумулятивна скупина /каста/, а в останніх - інша типова кумул. скупина /клас/. Значить, ми можемо розділить досліджені агрегати на два типи /назовімо їх типи A і A_1/. Тепер розгляньмо тип A. Дослід показав, що маємо в нім аж три групи кумулятивних скупин /по числу сполук/: подвійних, потрійних, почвірних. Так і зазначимо, що тип A поділяється на 3 відділи: a, a', a''. Після цього досліджуємо кожний з цих відділів по черзі /a, a', a''/ і установлюємо, що відділ a має два класи скупин α і β /антагоністичні й солідаристичні/; клас α далі розділимо на р о д и перший, другий і т.д. за числом елементарних скупин, а те саме робимо з класом β. В кінці поділу маємо роди елементарних скупин, які ще зможемо поділити на види їх /x, y, z і т.д./. Схематично ця система виглядала б так /одна половина/:

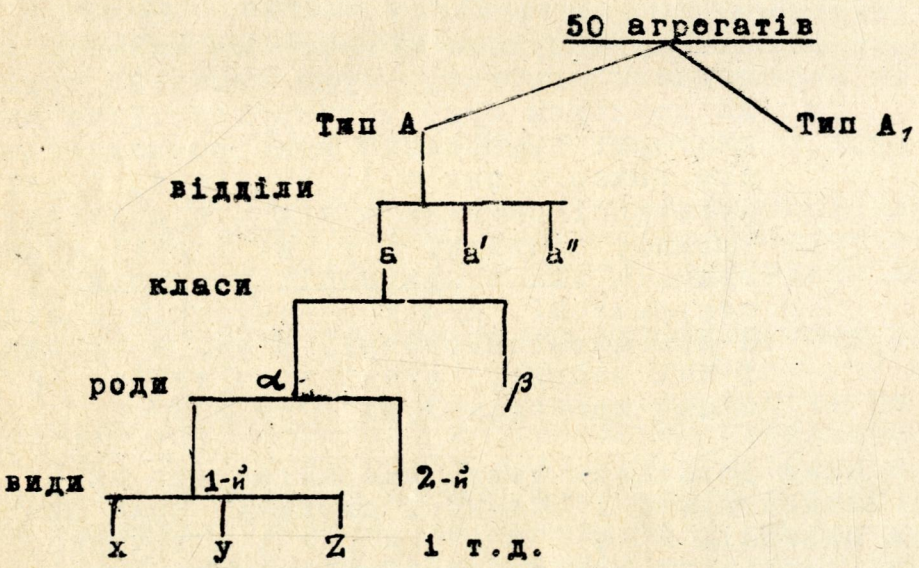

Коли буде вивчено по цьому плану багато агрегатів, то розмістити їх по типах, відділах, класах, порядках, родинах, родах, видах, підвидах буде не тяжко, як не тяжка подібна праця для ботаників і

зоології. На жаль, "ничего подобного еще в социологии не сделано" /ст 340/. Це величезна задача нашого й будучого часу - перевести такий аналіз складних суспільних агрегатів, а тоді вже й можна буде звести в класифікаційну систему, що дасть нам повне уявлення про будову кожного суспільства, після чого суспільства можна буде розташувати відповідно зростові складности. Ах тоді можна буде укласти географію соціяльних структур і їх типів.

Вказана програма класифікацій, на думку автора:

I/ **н е о д н о б і ч н а, а в с е б і ч н а**, бо охоплює всі людські скупчення /політичні, економічні, культурні й ін /;

2/ **Н а т у р а л ь н а**, бо бере основні й реальні ознаки, виведені з досліду, а не випадкові;

3/ **Ч і т к а і я с н а** з огляду на об'єктивне існування скупин які вводяться в систему;

4/ **Н е е к л е к т и ч н а, а е д и н а** у своїй будові, бо всі ознаки творять єдиний класифікаційний апарат.

5/ **Д о с и т ь е к с п е р и м е н т а** що-до її здійснення, бо поділ простий на елементарні й кумулятивні скупини з невеликим числом рубрик;

6/ **Б у д у ч и п л ю р а л і с т и ч н а** ця система класифікації охоплює й абсорбує всі інші класифікації, бо характеристика кожної елементарної й кумулятивної скупини є разом з тим характеристикою **в с і х с т о р і н** життя даного агрегату:

"Расовая, половая и возрастная группировки дают нам картину биологического материала, из которого состоит агрегат. Характеристика семейной группировки знакомит нас с воспроизводительной системой группы, государственная группировка - с политической, языковая, религиозная, партийная и психологические группировки изображают нам психическую и культурную физиономию группы, професиональная и имущественная - экономическую характеристику аггрегата, об'емно-правовая - социально-правовое строение общественного тела: кумулятивные группи-

ровки - остальные его черты. В итоге такого анализа мы получаем полную картину аггрегата, рисующую его со всех сторон" /ст.343-346/.

Так загалом представляється класифікація головних суспільних колективних єдностей, яку проф. Сорокін вивів з критичного перегляду праці соціологів-попередників. Одначе цей поділ скупчень переведений у одній площині, так би сказати в горизонтальній проекції. Тимчасом в уяві нашій стоять скупчення не тільки одно п о р у ч другого, але й одно над другим. Звичайна мова знає скупини п а н у ю ч і і п і д л е г л і, а також і в будові самих скупин помічаємо ш а р и ніби один н а д другим: к е р у ю ч і й п і д л е г л і. Розібратись у цьому питанні треба.

Л.фон-Візе пише: "Іноді треба зазначати менший суспільний утвір, як частину більшого. В цьому розумінні ми вживаємо, напр., слово ш а р /Schicht/. При тім уявляється вертикально впорядкований утвір /скажім, в формі піраміди або конуса/. Його частини здаються нам ш а р а м и, оскільки вони лежать вище чи нижче. Їх взаїмне розположення /Lagever-hältnis/ звертає нашу увагу на себе". /Alg. Soc. II т., ст.47-48/. Зверху буває так званий ч і л ь н и й ш а р /Spitzenschicht/, який звязує всю будову і сам носить різні назви, як напр., громій, виконавчий комітет, управа, сенат і т. п.

Більше цим питанням фон-Візе не займається, але спеціяльно сторчовій будові /вертикальній структурі/ присвятив де-яку увагу проф. Сорокін, що про це написав цілу книгу "Social mobility" /New-York, 1927. p. 559 ст./: "In this book I endeavor - пише автор у передмові - to give a general theory of vertical mobility of individuals and social objects". Дослід цієї проблеми мусить бути попереджений вивченням соціяльної стратифікації /розшарування/ і соціяльної організації в їх вертикальному аспекті.

Де є заможний і бідний, там є е к о н о м і ч н е розшарування /стратифікація/, де є керовники і керовані /the rules and the ruled/ - це значить, що тут є п о л і т и ч н е розшарування; де члени суспільства розділені між професіями, з яких одні є більш почесні /more honorable/, ніж ін-

ші, де члени-скупини розділені на "наставників" /bosses/ і підпорядкованих /subordinated/ їм членів, там скупина розшарована п р о ф е с і й н о /там-таки, ст.II/. Вся книга трактує саме явище руху /циркуляції/ індивідів "знизу вгору"/ і "згори вниз" по вертикалі, в процесах економічному, політичному і професійному, а не способи організації, тому ми тут більш не будемо спинятись.

В усякому разі класифікації проф. Сорокіна представляють в сучасній соціологічній праці "останнє слово", що може бути корисним вихідним пунктом для дальших і повніших конструкцій. Всю складність суспільної будови Сорокін хоче висловити в трьох категоріях: простої елементарної, складної кумулятивної скупини і їх сполучення - складного соціяльного агрегату. Таких проблем, як маса, лави, трійці, села й міста Сорокін не торкається навіть. Його класифікація "суспільств" в суті річі є схемою класифікації одного якогось, конкретно-досліджуваного суспільства, а тому відноситься до конкретної, а не загальної соціології. Коли будуть вивчені тисячі суспільств і кожне з них буде укладене у схему Сорокіна, лише тоді соціолог з порівнання виведе певні основи їх систематики.

Ми не згадали, що Сорокін займається і "групою" великих людей /"elites"/, вказуючи при тім, що це не соціяльна скупина, лише уявлювана нами, аритметична сукупність. Розуміється, теорія великих людей відноситься з одного боку до науки про соціяльні властивости індивіда, а з другого - до теорії чинників, коли ми досліджуємо вплив великої людини на суспільні процеси.

Проф.Сорокін занадто захоплюється аналогією з класифікаціями в ботаніці та зоології на основі анатомічно-морфологічній. Але про що йде систематиках і класифікаціях природознавства? Про систематику на основі морфологічного аналізу органів і частин тіла. Логічне перенесення цього принципу можливе для антрополога, який утворить систематику людських п о р о д на основі аналізу форм органів і частин тіла. Але ж соціолог класифікує не органи, не форми тіла, а рефлекси, вчинки - раз і скупчення людей за прикметами не морфологічними, а іншими: ідеями, почуттями, стремліннями. Хіба партія, держава, церква, родина й ін. є "морфологічними"

поняттями про частини й органи якогось тіла? Очевидно, ні. але проф Сорокін несвідомо будує свою систематику, ніби переслідуваний аналогією суспільства й біологічного організму

Сугестивний вплив цього образу взагалі величезний: ми й про суспільство говоримо, як про „будову" тоді, коли воно є своєрідною агрегацією індивідів, що або скупчуються або розпорошуються /інтегруються або диференціюються, як сказав би Г.Спенсер/ під упливом дивовижних сил притягання й відштовхування, як і вся світова матерія.

Тільки змірювання цих сил дасть великий розгін для науки про суспільне співжиття людей. Але сучасні методи досліду ще за слабі для розкриття цієї проблеми.

Коротко-схематичний огляд спроб утворення науки про організацію суспільства, про утворення його частин-скупин показав нам усю трудність шляху соціології. Тисячелітніми кращі уми людства силкуються зрозуміти людські скупчення - і даремно. Сто років праці світових соціологів і - ще нема соціяльної статики, як запевняв Сорокін. Питання про класифікацію скупин, як показав наш огляд - тяжке, але все ж крок за кроком видобуваються нові означення, що допомагають нам опанувати хаос суспільних явищ. Дуже цікавою є вперта думка соціологів, що в різні часи і в різних місцях приходять до поділу людських скупин на природні й історичні /що виникли в бігу часу/: чи називає їх Теннієс спільнотами і спілками, Дністрянський - органічними й організаційними, Делевський і Сорокін - біологічними й соціяльними, Майо-Сміт - демографічними, етнографічними й соціяльними, Елвуд - *community and interests groups*. Візе - природними і штучними, але все ж проходить одна основна ідея, що людські скупчення утворюються двома шляхами або н е с в і д о м о, або с в і д о м о зусиллями людей. Скупчення рослинні і тваринні - на цім стоїть природознавство - утворюються н е с в і д о м о, отже це скупчення п р и р о д н і, незалежні від "волі", продукт руху світової матерії що купчиться, як електрони, молекули й інші сполучення - предмети, конгломерати організми і сполучення організмів.

Коли мурашки, оси, терміти "організуються" не-

свідомо, "інстинктивно" - як кажуть в біології і психології, то чи можна виключити з діяльности людства, котре є частиною природи, нахил чи інстинкт скупчування? Ні, не можна. Очевидно, якісь спільности людські утворюються помимо свідомости людей? Розуміється, але науково дуже трудно, а до останніх часів просто було не можливо одріжняти, що робиться свідомо, а що несвідомо. Це тому, що одна людина між тваринами має розчленовану м о в у і її функцію - д у м а н н я чи с в і д о м і с т ь. На кожний рух почувань, "інстинктів", як несвідомих рухів тіла, паралельно озивається мова, цебто свідомість і в ч и н о к відбувається разом і несвідомо й свідомо. Пара горобців робить р о д и н у несвідомо, кури - несвідомо, малпи несвідомо, а людина - і несвідомо і свідомо. Отже, куди віднести таку скупину, як родина: до біологічних, вроджених, природніх, чи до соціяльних, "штучних" і т. п?. Те саме зі скупиною мовною, лінгвістичною: мова витворена й засвоюється несвідомо, але стає органом свідомости. Кожна дитина засвоює мову несвідомо, але стає сама істотою свідомою в міру засвоєння мови й її лексичного багацтва.

Раса, поголівя і вікова скупина - явища природні, виникають помимо всякої нашої свідомости й тому ми можемо з певністю сказати: расові, поголівні й вікові скупини є природні. Родина ж, рід, плем'я, народ - оскільки вони в основі несуть у собі кревний звязок, є скупчення з одного боку природні, з другого - соціяльні, бо купчаться з участю свідомости, отже це скупчення біо-соціяльні.

Дністрянський називає їх "органічними" і прилучує до них ще й державу. Держава, як організація керовництва, є наочним показчиком перенесення /відокремлення/ політичної функції на спеціяльну скупину. Значить - явище поділу праці, цеб-то чисто-історичне явище. Можна її трактувати з одного боку, як явище біологічне? Ні. Тому державу зачислюємо не до природніх і не до біо-соціяльних, а до соціяльно-історичних утворів.

Але ми застерігаємо від перегинання палки у другий бік: оскільки само явище мови, передумовлене б і о л о г і ч н о /мозок, горло, диференціяція звуків, процес утворення думок/, то, розуміється, кожна людська скупина несе в собі біологічну основу: расову, полову, вікову, мовну. В дійсности

простих, елементарних скупин нема: є кумулятивні сполучення з мовною основою, расовою, половою, віковою. Коли проф.Сорокін відокремлює "елементарні" скупини, то лише за ознакою ч и н н и к а: може отворитись "лінія", по якій пробігає одна енергія сполучення - тоді розуміємо скупину, як елементарну, але вона з другого боку і кумулятивна. Скажім, "українська соціялістична партія". це елементарна скупина бо переслідує одну політичну мету, але ж вона є не тільки партія, не тільки соціялістична, але й українська Значить, ця "елементарна" скупина складається з мовної й політичної лінії звязку і не тільки цей звязок,але ще и ідеологічний.Так що це в дійсности по рійна кумуляція:мовна,ідеологічна волево-політична.

Так що така виразно соціяльно-історична скупина, як партія, в дійсности заложена на мовній /біологічній/ основі. Всі людські скупини звязані з біологічною основою, тому всі вони мають право на назву біо-соціяльних. Коли ми і одностороннє умовно "соціяльно-історичні" скупини, то це з метою підкреслювання тієї прикмети, що виникла і с т о р и ч н о, одначе ця історична прикмета /умовний рефлекс!/ розвинута на ґрунті вродженого, безумовного рефлексу, з яким нерозлучно звязане виявлення умовного. Театральне товариство також є соціяльно-історична скупина, але коли воно діє емоціями й на емоції, то ніхто не відкине того, що емоції є вроджені, отже біологічні дані, тому театральне т-во є також біо-соціяльною скупиною. І сам процес д у м а н н я є біологічним явищем /ми ще й досі не знаємо, як справді складається думка! Кажемо "стихійно", а це значить природно-біологічно/, тому й ідеологічні скупини є біо-соціяльними.

Одним із забобонів сучасности є протиставлення природознавства й суспільних наук, тимчасом як людство є частиною природи, то й наука про суспільство /соціологія й спеціяльні науки/ є частиною природознавства. Все людське знання є разом природознавство. Протилежні заповнення /а не докази/ йдуть із кол, що думають ще про матерію й дух,природу й суспільство, як ніби ріжні, взаїмно-виключаючі себе річи.

Лише з цими застереженнями ми можемо установити поділ скупин на п р и р о д н і, б і о - с о ц і я л ь н і і с о ц і я л ь н о-і с т о р и ч н і.

Другим дуже важним поділом треба признати поділ скупин на о р г а н і з о в а н і і н е о р г а н і з о в а н і, як кажуть Макс Вебер, Сорокін, Візе й баг.інш., або інакше: спілки й маси. Маса - скупчення неорганізоване, але скупчення. Це значить не проста купа, як купа каміння, не проста множність, навіть не стовпище, а скупчення, об'єднане є д н і с т ю с т р е м л і н н я, хоч і неорганізованого. Коли у стовпищі з'являється "провідник", то, на думку *Vleugels* -а і фон-Візе, - це ще не маса, не скупчення, а за Сорокіним розподіл не керівників і керованих є вже організацією.

Має рацію Сорокін: коли поведінка одних функціонально залежить від поведінки других /керовник і керовані/, то виникнення провідника у стовпищі є початковим моментом організації: керування бо є координацією поведінки частин. Розділ функцій - це другий момент організації, який остаточно обертає стовпище в організовану скупину. Норми, якими керується така скупина, ще не фіксовані, не описані, "звичаєві", але скупина підноситься ще вище, коли норми вже писані й систематизовані в систему "права".

Важний і третій поділ: скупини з а к р и т і, о д к р и т і, п р о м і ж н і. В попередньому викладі ми не раз пояснювали цей поділ, тому зараз не будемо спинятись на йому.

Великої ваги поділ скупин на п р о с т і і с к л а д н і, на що вказав Спенсер, Дюркгейм, Сорокін і інш. Розробка цього питання передумовлює успішність і значіння соціології, як науки. Це вже центральне питання соціології, як і кожної науки: всю емпіричну складність явищ розкласти на елементи і в цім процесі зрозуміти структуру великих формацій: конгломератів, агрегатів, тіл! Лише на шляху розкривання складних явищ пізнаємо їх суть. Можна лише дивуватись, чому й досі наука не перевела соціального аналізу так, щоб було можливо сказати: соціальна статика вже є.

Важний поділ скупин за категоріями числа, часу, простору:

за ч и с л о м: пари, трійці й більш чисельні,
за ч а с о м: коротко- й довготривалі,
за п р о с т о р о м: територіяльно-означені й неозначені /села й міста з одного боку, "інтернаціонал" з другого/.

Так само важні скупини:

за характером с т р е м л і н ь: політичні, економічні, культурні, ріжно-маєтні, ріжно-правні, ідеологічні, мистецькі й інш.;

за характером в з а ї м о в і д н о с и н: солідаристичні, антагоністичні.

Але вже менш варті, хоч і не зайві, поділи Візе, Еллвуда на "нормовані" й "добірні", чи "установлені" й "самовільні" /не установлені "владою"/. Поділ на "позитивні" й "негативні" - чисто-оціночний і до загально-теоретичної науки не може бути принятий.

З соціологічно-пізнавчого погляду найважніший є поділ на скупини реальні, "статичні" й фіктивні, на одріжнювані яких лише й може формуватися наукове розуміння суспільної дійсности. Взагалі, всякий соціологічний виклад тепер мусить починатись із вияснення цього поняття соціологічно-наукового реалізму, без чого соціологічне думання неможливе.

Науковий реалізм не може бути досягнутий методом "філософічним", себ-то шляхом умозорного розкладання понять. Навпаки: конструкція й система понять соціології повинна будуватись на основі розкладання соціяльної "матерії", себ-то: систему класифікації треба переводити на досліді самих суспільних скупин і йти крок-за-кроком, вглиблюючись у фактичну дійсність. Розчленовуючи її, наука установлює родові й видові поняття, зводить їх у систему. Філософічний же метод веде обовязково до помилок: не маючи змоги перевірити дійсність, він змішає до-купи реальні, статистичні й фіктивні групи, себ-то не досягає наукової мети - пізнання д і й с н о с т и й тому вся "соціяльна філософія", не зважаючи іноді на таланти, красномовність, ерудицію авторів, є тільки збірником "поем" про суспільство, а не наукою. І тому так безплодно проходить читання безчисленної маси друкованого паперу, хоч би на йому стояли грімкі і дзвінкі "соціологічні" назви: під ними криється в більшости міркування про фіктивні скупини - витворені шляхом релігійної в одних, політичної у других, філософічної в інших ф а н т а з і й. Напише людина назву "інтеграція людства", додасть пояснення, що це, мовляв, соціологічна теорія, а заглянувши в неї, бачимо... потоки слів, філософічні фантазії, претенційні, як і всяка балаканина пророків, магів, чарівників, ворожбитів, попів.

Філософія історії, філософія права, філософія культури і т.п. "філософії" нічого спільного з наукою не мають, але на жаль вони тепер ще панують і в учених колах. З наукою про суспільну дійсність вони мають спільного, як молоко, виготовлене без участи корови, з коровячим молоком! Це - ерзац, просто фальсифікат, несвідомо утворюваний, як і багато інших несвідомо-утворених фальсифікатів: народних творів про природу, суспільство, богів і т.п.

Їх легко пізнати: в них нема одріжнювання реальних статистичних і фіктивних скупин!

Висновуємо: друга частина науки про суспільну структуру, на нашу думку, мусить бути теорією суспільного скупчування, як воно існує в дійсності. Коротко: І-ша частина є викладом соціяльних властивостей індивіда, 2-га частина - викладом соціяльних властивостей скупини в її найріжноманітніших проявах.

Виклад цей іде в такому порядку:

А. Суспільні сполучення горизонтальної розпології:

1. Реальні й нереальні /статистичні й фіктивні/.
2. Природні, біосоціяльні й соціяльні.
3. Організовані й неорганізовані.
4. Закриті, одкриті і проміжні.
5. Чисельні й малочисельні.
6. Коротко- й довготривалі.
7. Територіяльно-означені й неозначені.
8. Солідаристичні й антагоністичні.
9. Прості і складні.

В. Скупини вертикальної розпології:

шари: керуючі, керуючо-підлеглі, підлеглі

Для нас в цім часі важно подати класифікацію скупин за ознаками природности й соціяльности, а вдруге: простоти /елементарности/ і все-більшої складности скупин.

I. Природні скупини /або породи/:

Прості: { Расові,
Поголівні,
Вікові.

II. Біо-соціяльні:

Прості: Родина,
Складні: { Рід,
Племя,
Народ.

III. Соціяльні:

Прості: { Державні,
Мовні,
Професійні,
Земляцтва /територіяльні/,
Ріжно-правні,
Ріжно-маєткові,
Релігійні,
Партійні,
Розумово-пізнавчі,
Емоціонально-мистецькі,
Волеві й ін.

Скупини:

I. В е р с т в и - ріжні кумулятивні скупини, а зокрема:
Касти,
Класи,
Нації /народи/.

2. А г р е г а т и:

В: територіяльно-неозначені: { військо, школи, манастирі, лікарні, "населення" пароплаву, поїзду, тюрми, фабрика, фільварок, установа, підприємство й ін.

А: територіяльно-означені або г р о м а д и: село, місто, держава.

Складні:

3. С у с п і л ь с т в а:
Національні,
Державні,
Красові.

4. Л ю д с т в о /як граничне поняття людської взаїмочинности поза часом і простором/.

Загальна соціологія, як вища абстрактна наука про взаїмочинність людську в суті річі є наукою про граничне поняття людської взаїмочинности - про Людство, взяте під розгляд поза числом і простором.

Розуміється, сучасний соціолог не може особисто спостерігати все Людство *in concreto*. Він обмежується колом своїх спостережень і вивченням витворів - головно н а у к и, котра ніби ставить все людство перед очима дослідника. В цім випадку соціолог діє так, як історик: на основі знання соціологічних властивостей і н д и в і д а і в и т в о р і в соц.процесу, він конструює теорію всесвітнього суспільства, як історик - суспільства минулого.

Більш реальним для соціолога є поняття с у с п і л ь с т в а, як якоїсь частини людства, організованої в певну цілість, в мікрокосмі всесвітнього соціяльного макрокосму. Суспільство береться або на базі національній /як народ/ або державній /як політично самостійна самоправна сукупність/, зрештою, як красове суспільство.

Суспільство /С/ є поняття найбільшої складности, в яку входять: а г р е г а т и /територіяльні й територіяльно-неозначені/ + в е р с т в и /кумулят. скупини/ + елементарно-прості скупини. Таким чином Суспільство є сполученням всіх А/грегатів/ + всіх В/ерств/ + всіх Ск/упин/, або: $С=А^{n+1} + В^{n+1} + Ск^{n+1}$

В статистиці поняття суспільства є тотожним з населенням, одначе поняття "населення" у статистиків покривається зі "статистичною" сукупністю. Не взаїмочинна цілість, як мислить соціолог, а числова сума всіх індивідів хоча б і не взаїмочинних. "Статистичний спосіб думання" навперекір Г.фон-Майрові дуже далекий від "екзактної соціології", бо для соціолога є обовязкове одріжнювання соціяльних скупин від простих аритметичних величин, якими орудує статистик.

Слідуючий предмет аналізу: а г р е г а т и. Агрегат є сполічення всіх верств і всіх скупин елементарних, себ-то $A = B^{n+1} + Ск.^{n+1}$

Агрегати я поділяю на територіяльно-означені або г р о м а д и, як територіяльні публично правові скупчення, що одріжняються функціями:

с е л о - має функції культивування і здобування живих організмів /хліборобство, скотарство, птахівництво, ловецтво, рибальство, бджільництво, садівництво і т. п./ й живе з прямого відношення до природи;

м і с т о - має функції оброблювання мертвої матерії /промисловість/, обміну /торгівля/, організує науку, мистецтво й живе з соціяльного відношення до села;

д е р ж а в а - координує відносини села й міста, регулює відносини всіх в межах своєї території й живе з соціяльного відношення до міста й села.

Держава своє буття має в м і с т і, тому функції міста значно ширші по змісту. В соціяльній дійсности є ніби тільки місто й село, як територіяльні агрегати, але в міжнародніх відношеннях виступає цілком реально особливий територіяльний складний агрегат - д е р ж а в а, не тільки як апарат, але й як населення.

Підстави, які дають мені право означити державу, як громаду: с о ц і я л ь н и й к о н ф о р м і з м держави, міста й села, про що я докладніше кажу в окремій праці: *„Problem města a venkova"* /див. *Věstník Akademie zemědělské Československé. 1931. кн. 6-7*/.

Держава, місто й село подібні у своїх соціяльно-структурних органах; одріжняючись у функціях і витворах.

Про ці незвичайно важні агрегати-громади існують спеціяльні науки - державознавство, соціологія міста, соціологія села. Державознавство перейняте філософічно-правничими конструкціями, представляє швидче схоластичну "науку", в якій ще мало соціології. Соціологія міста й села розвинена в Америці

Теорія держави, міста й села, утворена соціологічно, буде величезним кроком науки вперед.

Науки про расу, родину, націю /народ/, церкву, клас, партію, професію й ін. скупини ще в хаосі, або навіть не започатковані. В дальшому ми покажемо, в якому стані "народознавство"

Наук про агрегати територіяльно-неозначені ще майже нема; де-що зроблено в теорії про підприємство, але й тут ще можуть з'являтись такі теорії, як "підприємство-організм" /Дра К.Коберського й ін./.

Науки про в е р с т в и ще нема, хоч започатковано дещо /про касту, класи тощо/, але тут панує не теоретична соціологія, а прикладна, себто політика. Про елементарні скупчення науки ще не викристалізовані знов же через "елементарність" думання: доки дослідники не засвоють соціологічного способу думання, доти соціологічний метод досліду буде лише побажанням.

Наука про вертикальну будову скупчень починається, розуміється, попереду в Америці.

Чи не ясно, що перша частина загальної соціології - наука про суспільну будову, є грандіозна обсягом? Але основні способи поведінки і скупчення двох мілірдів людей /Людство/ доти не будуть зрозумілі, доки теорія горизонтальної й вертикальної структури не буде установлена загально. Тоді тисячі щоденних соціяльних акцій і реакцій 2-ох мілірдів істот, що живуть в різних природніх і суспільних умовах, будуть обхоплені і зведені до небагатьох логічних конструкцій.

Накидана нами схема й наведені дані для багатьох суспільників є книгою за сьома печатками. Але наша жадоба знання жене нас зірвати ці печатки, щоб прочитати таємничі сторінки цієї книги. Це книга соціяльної структури!

Порівняйте, що пишуть про суспільну будову правники, філософи, економісти, історики, літературознавці, статистики, й ви переконаєтесь, що більшість з них не уявляє навіть, що існує вже хоч би те знання, яке витворила й несе в собі соціологія.

Ми з можливою докладністю представили суспільну структуру, оскільки це треба для зрозуміння методології вивчення суспільства. З того, як ми розуміємо суспільну структуру, мусить бути будована наука про р у х всіх елементів цієї структури, себто про суспільний процес. Коли акції й реакції індивідів обертаються в постійні, закріпляються шляхом повторення у з в и ч к у, тоді утворюється скупина, як носій окремого роду діяльности. Поділ праці проєктується в цій постійній і сти-

хійній диференціації, чинники якої закладені, як в індивідах, так у природньому й соціяльному оточенні. Різноманітність структур зводиться до явища соціяльного конформізму - п о д і б н о с т и у структурах і в акціях.

Доки ми перейдемо до вивчення акцій, реакцій і їх постійної течії в вигляді процесів, мусимо поглянути на ч и н н и к и, що викликають ту чи іншу течію процесів.

Теорія суспільних чинників є другою частиною загальної соціології.

ВАЖЛИВІШІ ПОМИЛКИ.

стор.	ряд.згори:	надруковано:	має бути:
I4	3I	троків	фоків
I7 вгорі схеми		напис - Поділ Платона, а під схемою - Класифікація Аристотеля	
I8	34	теологія	теологію
20	3I	фіріургія,	фізіургія,
--	33	альфабетки,	альфабетики,
--	45	*geschichtes...*	*Geistes...*
29	I4	Е.Бента,	Е.Бехера,
3I	5	90	92
32	25	астрономія	агрономія
38	33	Г.П.Павлов,	І.П.Павлов,
40	35	метафізично	спекулятивно
--	37	дій	хиб
4I	I7	*(Scienta*	*(Scientia*
42	9	Диференція	Диференціація
43	5	викреслити повторену фразу	
--	32	обсяг,	обсяг, але
44	34	про спільну	про суспільну
45	36	суспільство.	суспільне.
47	32	це якість	це якісь
--	38	паралелєумі	паралелізмі
48	27	цінність	ціна
49	3	біології	в біології
--	3I	літературі.	літературі?
50	39	органічні.	органічні?
52	27	решті	решеті
53	25	скучення	скупчення
54	25	люди	моди
--	35	знаходять лише	знаходимо в людей, що для соціяльного явища знаходять лише
55	28	а соціялістичне	а солідаристичне
58	32	і археологія	"І археологія
--	40	- *ashievement*	*achievement*
6I	I2	з них	з инших
--	27	Навяности	Наявности
64	42	що:I/необхідно ідею	що I/необхідно установити порядок,дисципліну в суспільстві і 2/ ідею

[розвитн

74	8	4., 5.	4., S.
82	41	бути про	бути наука про

83 звідси і до кінця книги помилка в пагінації: на 6 менше.

78/84/	5	звязок	звязок?
--	10	органи	ознаки,
83/89/	25	уваг в 2.	увагах в 2.
84/90/	31	фантазіями	спекуляціями
--	39	ніколи не	ніколи його не
85/91/	44	яке показує	яке існує
91/97/	40	*„Bezihrungslehre"*	*„Bezihrunglehre"*
93/99/	2	I7-I90	I87-I90
--	45	і якістно	а й якістно
94/I00/	38	*/Versuch,*	*/Versuch,*
95/I0I/	8	ще Кантом	ще Контом
I03/I09/	I5	Маркс	Макс
---	45	в окремих	в окремих випадках
I08/II4/	23	технічні	психічні
I09/II5/	4	погляду на системи	погляду системи
II0/II6/	7	соціяльні,.... конкретні	спеціяльні,... конкретні"
II2/II8/	7	ст.0-I	ст.80-8I,
II4/I20/	I	діяльности	дійсности
II8/I24/	I0	*élude*	*étude*
---	I2	*(l'art la science)*	*(l'art et la...*
---	43	головно назвою	голою назвою
I2I/I27/	34	*Gleiderung der Gessel...*	*Gleiderung der Gesell...*
I23/I29/	33	населення в	населення" в
I24/I30/	24	концентрованої енциклопедії ... замість "соціології"...	концентрованішої соціології... замість "концентрації" не вжив...
I25/I3I/	I	назви	науки
---	6	*Wize*	*Wiese*
---	34	/I93I/	/I9I3/
I26/I34/	26	*ist origin*	*its origin*
---	28	хоч де	хоч це
I30/I36/	26	конкретна.	конкретна?
I37/I43/	2I	вказано	вказані
---	29	*„oddzilywania"*	*„oddziatywania"*
I45/I5I/	I4	в палки	в колодочки
I46/I52/	2	що спеціяльне	що соціяльне
I48/I54/	I4	зі загальної	в загальній

I49/I55/	3I	Він же	Він не
I57/I63/	20	статичний	статистичний
---	25	"народу"	"народу" і
I6I/I67/	39	сакцій	акцій
I65/I7I/	40	ріжностаті	рімностайні
I75/I8I/	27	*(Language(racial) groups*	– викреслити
I76/I82/	34	динарії	династії
I77/I83/	2	*sur il*	*sur lesquels il*
I98/203/	25	утвори,–	утвори,– *dass alles, was auf dieser Erde lebt, dem göttlichen Befehle untertan ist, höheren Kräften zu dienen, die bis zu Gott reichen".*
209/215/	35	що йде	що йде в

ЗМІСТ КНИГИ.

Наука.
Вступ.....7
I. Загальне означення науки.
1.В чім цирець науки.....I2
2.Класифікація наук.....I6
3.Система наук.....34
4.Уваги до вищої систематики наук.....37
II. Система суспільних наук
I.Про категорії.....46
2.Суспільне явище.....49
3.Логічні категорії соціяльного явища.....57
4.Завдання соціології.....64
5.Три точки погляду на соціяльне явище....84
6.Термінологія. Відношення соціології до антропо-географії і антропології.....90
7.Історична точка погляду.....98
8.Спроба утворення системи суспільних наук.....I06
9.Система суспільних наук.....I45
III.Будова науки соціології.....I64
A.Наука про соціяльну структуру.....I65
I.Теорія соціяльного індивіда.....I66
2.Друга часть теорії соц.структури.....I7I

В і д в и д а в н и ц т в а.Ця праця М.Ю.Шаповала зосталась ним не скінчена.Властиво, матеріял для неї зібрано, пророблено, навіть де-які розділи начерно накидано. Лише праця в цілому не записана. З цілого пляну написана лише мала частина, бо, минаючи питання про 2.том - Соціографію і 3.том - Соціотехніку, в цьому першому томі ненаписаними зосталися розділи:II - наука про рушійні сили суспільства, себ-то про чинники суспільні, III - наука про суспільні процеси і IV - наука про витвори суспільного життя.

Опубліковуємо цю працю в такому стані, бо вона розпочата виданням самим автором і майже вся була готова в час його смерти. Знову ж він так хотів її найшвидче бачити надрукованою і так квапився почути голос людей науки по піднятому ним питанню...

П р а ц і М.Ю.ШАПОВАЛА: **в амер.долар.**

Велика Революція і визвольна програма.....2.00
До питання про організацію укр. соціологичних студій, ст.20.....0.12
Місто й село, ст.32.....0.25
Українська соціологія, ст.24.....0.15
Загальна соціологія, ст.236.....I.20
Система суспільних наук, ст.220.....I.20
Ляхоманія /суспільно-політ. нарис/, ст.290.I.20
Шлях визволення, Збірка, ст.72.....0.30
Большевізм і Україна, ст.60.....0.30
Зі споминів Мирослава Січинського, записав М.Ш.....0.35
Військо й революція.....0.25
Еміграція й Україна.....0.05
Засади української визвольної програми.....0.20
Занепад У.Н.Р.....0.20
Засади організації укр. визволення.....0.10
Завдання української еміграції.....0.06
Від III Інтернаціоналу до III Риму.....0.15
Футуризм.....0.30
Т.Г.Масарик, як соціолог і політик /Збірник "Добірні думки"/.....2.50

ДОСТАТИ МОЖНА: *Dr. P. Bohackyj*
Č. S. R., Praha, Ševčikova 4/III.

ЦІНА КНИГИ - 40.- кор.ч., або
I.20.- ам.долар.

БІБЛІОТЕКА
НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

6 руб 60 коп (1986 г)

Р Л 5567

Ціна 40 кор. чес. або $ 1·20.

Д-р М. ШАПОВАЛ: СИСТЕМА СУСПІЛЬНИХ НАУК

УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІОЛОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ В ПРАЗІ

Д-р М. ШАПОВАЛ

СИСТЕМА СУСПІЛЬНИХ НАУК І СОЦІОГРАФІЯ

(НАРОДОЗНАВСТВО)

ПРАГА 1932

ДЕРЖАВНА ДРУКАРНЯ В ПРАЗІ